

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YABANCI SEYYAHLARIN ESERLERİNDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

YÜKSEK LİSANS

Canan ÇOLAK KARAHAN

EKİM-2023
GÜMÜŞHANE



**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YABANCI SEYYAHLARIN ESERLERİNDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

SUFI CULTURE IN THE WORKS OF FOREIGN TRAVELERS

YÜKSEK LİSANS

Canan ÇOLAK KARAHAN

**EKİM-2023
GÜMÜŞHANE**



**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YABANCI SEYYAHLARIN ESERLERİNDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

SUFI CULTURE IN THE WORKS OF FOREIGN TRAVELERS

YÜKSEK LİSANS

Canan ÇOLAK KARAHAN

Danışman: Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK

**EKİM-2023
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Yabancı Seyyahların Eserlerinde Tasavvuf Kültürü**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmaları kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

06/10/2023

.....
Canan ÇOLAK KARAHAN

TEŞEKKÜR

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nde tasavvuf olarak başladığımız bu çalışmadan yaklaşık bir buçuk yıl sonra Dr. Mahmut Askeri Küçükkaya, İbn Battûta Seyahatnâmesinde Tasavvufî Kültür adlı çalışmasını telif etti. Tekrara düşmemek ve çalışmamızın özgün olması açısından B planımızda olan Yabancı Seyyahların Eserlerinde Tasavvuf Kültürü konusunu ele almak istedik. Bu amacımız doğrultusunda İbn Battûta, Reinhold Lubenau, Jean Thévenot, Chardin, Tournefort, Nicolas de Nicolay, Heinrich Bart, Breüning Seyahatnâmeleri başta olmak üzere Türkçeye çevirisi yapılmış çeşitli seyahatnâmeleri inceledik.

Seyahatnâmeler, birçok akademik çalışmaya hem konu hem de kaynak olmuşlardır. Seyahatnâmelere dair tasavvufî çalışmalar, incelediğimiz kadarıyla iki minvâl üzeredir. Araştırmacılar ya tasavvufî içerik açısından zengin bir eserin içeriğini derleyip tarikatlara vb. kriterlere göre sınıflandırmış ya da farklı seyahatnâmelerde bulunan bir tarikat yahut tasavvufî zümreyi derleyip sunmuşlardır. Bizim çalışmamız ise bu anlamda daha geniş bir perspektif içermektedir. Biz seyahatnâmeleri öncelikle yüzyıllara göre tasnif ettik. Sonrasında çalışmamıza konu olan seyyahların; hayatı, eserlerinin genel çerçevesi, yaşadığı yüzyıl ve genel olarak seyahatnâmeleri hakkında bilgi verdikten sonra yer yer tam bir tasavvuf fihristi olan bu eserlerde adı geçen sûfileri, tekkeleri, zâviyeleri, ziyaretgâhları ve müelliflerin zikrettiği kerâmetleri derleyip yazmaya gayret ettik. Dr. Mahmut Askeri Küçükkaya hocamızdan farklı olarak tarikatlara göre sınıflandırmak yerine, seyyahın gezi güzergâhını takip etmeyi tercih ettik. Çünkü İbn Bâttuta dışındaki seyahatnâmelerde, tasavvufî içerik çok dağınık ve karmaşık bir haldedir. Çoğu zaman, seyyahlar tarafından nakledilen sûfilerin, kim oldukları yahut hangi tarikattan bahsettikleri anlaşılamamaktadır.

Tezimiz giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm seyahat sözcüğünün lügat ve ıstılah anlamlarını, dinî literatürde seyahat, tasavvufta seyahat ve seyahatnâme geleneğini; ikinci bölüm ise yüzyıllara göre sıralanan seyahatnâmelerdeki tasavvufî kültürü içermektedir.

Çalışmamızda yararlandığımız kaynaklar, başta seyahatnâmeler olmak üzere, bu alanda yazılmış olan çeşitli akademik tez ve makaleler, coğrafya eserleri, İslâm ve seyahat üzerine özellikle sosyolojik bakış açısıyla yazılmış kitaplardan oluşmaktadır.

Tez çalışmamda, öncelikle lisans öğrenimimde Tasavvuf alanını bana sevdiren, tez konumu belirlerken, ilgi alanımı da dikkate alarak ufuk açan, süreç boyunca sabrı,

merhameti, ilgi ve alakası ile yanımda olan, kişiliği, karakteri ve üslubu ile örnek aldığım ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum tez danışmanım Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK hocama cân-ı gönülden minnetimi bildirir ve süreç boyunca, her yardım talebimde, beni eşiğinden boş çevirmeyen, üslubu ile, güzel ahlakıyla ve öğrencilerine olan gerçek samimiyetiyle öğrenim hayatım dışında dadesteğini hissettiğim Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ hocama; tez savunma jürimde yer alan ve tezimizdeki eksikliklere dikkat çekerek katkıda bulunan Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. Ahmet ÖZKAN hocamıza; eğitim hayatım boyunca elimi tutan, benden maddî ve manevî hiçbir imkânını esirgemeyen, yüreklendiren başta babam Mürsel ÇOLAK ve annem Zeynep ÇOLAK olmak üzere kıymetli aileme, arkadaşlarıma ve eşim Ahmet KARAHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Canan ÇOLAK KARAHAN

GÜMÜŞHANE - 2023

ÖZET

Seyahatnâmeler genel olarak bir seyyahın gezip gördüğü yerleri okuyucuda ilgi, merak ve iştihak uyandıracak bir üslupla yani sözlerle resmettiği bir yazı türüdür. Seyahatnâmeler aynı zamanda tarihî, kültürel, sosyal, dinî, antropolojik ve coğrafi açıdan ait olduğu zamanın birer portresidir ve tarihin karanlık yanlarını aydınlatırlar.

Tasavvuf Tarihindeki klasik sınıflandırmaya göre tasavvufu üç dönemde inceleriz. Hz. Peygamber (s.a.v), sahâbe, tâbiîn ve tebeu't tabiîn dönemlerinde fakr anlayışını temele alan Zühd Dönemi, yaklaşık olarak miladi 8. asırla başlayan Tasavvuf Dönemi ve son olarak 12. asır ve sonrasını kapsayan Tarikatlar Dönemi. İncelemiş olduğumuz seyahatnâmeler özellikle tarikatlar dönemine dair bilgiler içermektedir.

Bu çalışmamızda, Şiblî Nu'mânî, İbn Battûta gibi müslüman seyyahlara ilave olarak Reinhold Lubenau, Jean Thévenot, Chardin, Tournefort, Nicolas de Nicolay, Heinrich Bart, Breüning gibi birçok gayrimüslim seyyah da incelendi, onların tasavvufa ve tasavvuf ehline bakış açıları yansıtıldı. Öncelikle yüzyıllara göre tasnif edilen seyahatnâmelerde, tasavvuf kültürüne ait ögeler incelenmeye çalışıldı. Bu bağlamda, eserlerde bahsedilen tekkeler, tarikatlar, sûfîler ve kerâmetleri seyyahın gezi güzergâhı dikkate alınarak derleyip sunulmaya çalışıldı.

Ulaşabildiğimiz tasavvufî bilgiler içeren en eski seyahatnâme, 10. yüzyılda yaşamış ve gezmiş olan Ebu Dülefe aittir. Sadece Ebû Yezîd Bistamî'nin kabrinden bahseder. Bu sebeple çalışmamızda müstakil bir yer vermedik. Tasavvuf kültürü açısından en zengin eser ise İbn Battuta Seyahatnâmesi'dir.

Anahtar Kelimeler: İbn Battûta, Seyyah, Seyahatnâme, Sufi, Tasavvuf kültürü

SUMMARY

Travel book is a type of writing in which a traveler generally depicts the places she has visited with words, in a style that will arouse interest, curiosity and enthusiasm in the reader. Travel books are also portraits of the time they belong to in terms of historical, cultural, social, religious, anthropological and geographical aspects, and they illuminate the dark sides of history.

According to the classical classification in the History of Sufism, we examine Sufism in three periods. The Zühd Period, which was based on the understanding of faqr in the periods of the Prophet, the companions, the Tabi'in and tebeu't Tabin, the Period of Sufism, which started approximately in the 8th century AD, and finally the Period of Sects covering the 12th century and later. The travel books that we have examined contain information about the period of the sects.

In this study, many non-Muslim travelers such as Reinhold Lubenau, Jean Thévenot, Chardin, Tournefort, Nicolas de Nicolay, Heinrich Bart, Breüning were also examined in addition to Muslim travelers such as Shibli Nomani and Ibn Battuta, and their perspectives on Sufism and Sufism were reflected. First of all, elements of Sufi culture were tried to be examined in the travel books classified according to centuries. In this context, an attempt was made to compile and present the lodges, sects, Sufis and miracles mentioned in the works, taking into account the traveler's travel route.

The oldest travelogue containing Sufi information that we can find belongs to Abu Dülef, who lived and traveled in the 10th century. It only mentions the grave of Abu Yazid Bistami. For this reason, we did not give it a separate place in our study. The richest work in terms of Sufi culture is Ibn Battuta's Travelogue.

Keywords: Ibn Battuta, Traveler, Travelogue, Sufi, Sufi culture

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VII
SUMMARY	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
KISALTMALAR	XI
1.GİRİŞ	1
2.SEYAHAT VE SEYAHATNÂME	2
2.1.Lügatte ve İstılahta Seyahat	2
2.2.Dinî Literatürde Seyahat	3
2.2.1.Kur’ân’da Seyahat.....	3
2.2.2.Hadislerde Seyahat.....	4
2.3.Tasavvufta Seyahat	5
2.4.Seyahatnâme ve Seyahatnâme Geleneği.....	10
3.YÜZYILLARA GÖRE SEYAHATNÂMELERDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ	17
3.1.XIV. Yüzyıl.....	17
3.1.1.İbn Battûta Seyahatnâmesi.....	17
3.2.XV. Yüzyıl	53
3.2.1.Doğu’ya Yolculuk.....	53
3.2.2.Pero Tafur Seyahatnâmesi.....	55
3.3.XVI. Yüzyıl.....	56
3.3.1.Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda.....	56
3.3.2.Breüning Seyahatnâmesi	62
3.3.3.Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi	64
3.3.4.Pierre Belon Seyahatnâmesi.....	69
3.4.XVII. Yüzyıl	70
3.4.1.Jean Thévenot Seyahatnâmesi	70
3.4.2.Chardin Seyahanâmesi	76
3.5.XVIII. Yüzyıl.....	77
3.5.1.Tournefort Seyahatnâmesi	77
3.5.2.Hammer Seyahatnâmesi.....	79

3.5.3.Heinrich Barth Seyahatnâmesi.....	81
3.5.4.Dersim Seyahatnâmesi.....	83
3.5.5.Bulgar Gözüyle Bursa.....	85
3.5.6.Bursa ve Civarı.....	86
3.5.7.Türkiye Mısır Suriye- Bir Seyahatnâme	89
3.5.8.Türkistan’a Seyahat.....	92
3.6.XX. Yüzyıl.....	98
3.6.1.Abdülhamid İstanbul’unda Bir Kadın Seyyah	98
4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	100
KAYNAKÇA.....	103
ÖZGEÇMİŞ	108



KISALTMALAR

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed. / ed.	: Editor
Erişim	: Erişim Tarihi
Haz. / haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
M.S.	: Milattan sonra
ö.	: Ölümü, vefat tarihi
Sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
S	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri ve devamı
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Seyahat etme arzusu tıpkı kişiyi; tarih, felsefe, siyaset, çeşitli bilim ve fenlere yönlendiren iştiyâk gibi içten gelen bir tutkudur. Nasıl ki içimizde yenemediğimiz bir sorgulama ve bilme hevesi, tarihî sahifeler yahut diğer ilimlerin arasında nefes almamızı sağlıyorsa biraz serüven biraz coğrafya ve bu bilme arzusu seyyahın eline âsâyı tutuşturur, içindeki Mûsa Kızıldeniz'i yarar ve yolculuk başlar. İşte yol... İşte yolcu... Ve işte kader... Seyyahlar sayıncınca farklı hikâyeler oluşur. Her biri ardında birçok şey bırakır. Kimi Firavunlaşan nefsinin, kimi kimliğini kimileri de bu yolculuğa kendini aramak için çıkar. Kendini bilmeyen de Rabb'ini zaten bilemezdi

Bulunduğu mevkiden uzaklaşmak, aşkın ülkeleri bilmek bir nevi kişinin kendi kabuğundan da çıkması manasına gelir. Tasavvufun 'Üç S Kuralı'ndan bir tanesidir seyahat ve o bir okuldur, yollar da öğretmen olur. Amaç varmak yahut visal değildir, yolun kendisidir. Asıl hedef yolda olmaktır. Çünkü sûfî için seyahat tam bir zühd mektebidir. Mâsivâyı terktir. İçsel bir inzivanın ve arınmanın nüveleridir.

Seyahatnâmeler işte böyle zâhirî ve bâtınî bir yolculuğun özleri olarak yazın hayatımıza eski tarihlerden itibaren girmiştir. Tarihte, seyahatnâmelere dair en büyük yanılgı, onları edebî açıdan değerlendirmek olmuştur. Bu seyahatnâmelerin, tarihi, kültürel ve antropolojik değerleri son zamanlarda keşfedilip, tercüme çalışmalarına önem verilmeye başlanmıştır. Yazarının ilk ağızdan tecrübelerini, gözlemlerini ve yol güzergâhını aktarması bu bağlamda ele alınan ülkelerin, şehirlerin o çağdaki portreleri hakkında önemli bilgiler içermesi günümüzde bu kaynakları paha biçilemez bir konuma getirmiştir. Bu eserler, üzerinde çok çeşitli açılardan çalışılmasına olanak sağlayan zengin içerikleri sebebiyle her çağda cazibelerini sürdürmüş ve bir eski zaman tanığı olarak tarihimizde yerlerini almışlardır.

Biz bu çalışmamızda Türkçeye tercümesi yapılmış yabancı seyahatnâmelerde yer alan, tasavvuf kültürüne dair içerikleri; tekkeleri, tarikatları, türbeleri, sûfîleri ve kerâmetleri derleyip yazmaya çalıştık.

2. SEYAHAT VE SEYAHATNÂME

2.1. Lügatte ve Istılahta Seyahat

Seyahat sözcüğü “Şehirden şehire, ülkeden ülkeye yapılan yolculuk, uzak yerlere yapılan gezi” anlamına gelmektedir.¹ Bu bağlamda seyahat sözcüğü, turistik gezi manasını taşımaktadır. “Sözlükte ‘suyun devamlı akması’ anlamındaki *seyh* kökünden türeyen *seyâhat* (*siyâha*) ‘yürüme, gitme; insanların arasını bozmak için ortalıkta dolaşma; kendini ibadete verip ruhban hayatı yaşamak için yeryüzünde gezip dolaşma’ şeklinde açıklanmaktadır.”² Ayrıca yol yol kalemli dokunmuş kilim ya da abaya da *seyh* denir.³ Yolcu da su gibi yeryüzünü dolaştığı için bu bağlamdaki benzerlikten dolayı *sâih* veya *seyyâh* denir.⁴ Buradan da anlaşıldığı üzere Araplar, yol yol motifli olan, akıp giden, cereyan eden veya da çizgili desenli olan birçok kelimeyi bu kökten türetmektedirler.

Kur’ân-ı Kerîm’de rahatça, özgür bir biçimde gezmek anlamına gelen ‘*siyâhat*’ sıradan bir gezmeyi değil, tedbirler alınıp çeşitli maddi ve manevi hazırlıkların yapılarak çıkıldığı planlı, programlı hatta amaçlı bir yolculuğu ifade eder.⁵ Oryantalistlerin seyahatlerini de bu bağlamda değerlendirebiliriz. Buradaki mana bizim maksadımıza da daha uygundur. İncelediğimiz seyahatnâmelerin müellifleri genel olarak bu yolculuklara planlı programlı çıkmışlardır.

“Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki *seyâhat* ile (aslî *siyâhat*) Farsça *nâme* (*risâle*, mektup) kelimelerinden oluşan *seyâhat-nâme* “gezi mektubu, gezi eseri” mânasına gelir. Buna Fars edebiyatında *sefer-nâme* adı da verilir.”⁶

Seyahat sözcüğü ile bağlantılı sefer, seyr, sülûk sözcüklerini “Tasavvufta Seyahat” başlığında ele alacağız.

¹ İlhan Ayverdi, “Seyahat”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2011), 2797.

² Mustafa Çağrı, “Seyahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 15 Eylül 2023)

³ Mütercim Asım Efendi, “seyh”, *Kâmûsü’l Muhit Tercümesi*, ed. Mustafa Koç, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 1154.

⁴ Çağrı, “Seyahat”.

⁵ Mehmet Hicabi Seçkiner, “Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur’ân-ı Kerîm Perspektifinden Analizi”, *Sakarya Üniversitesi Fakültesi Dergisi* 22/42 (Aralık 2020), 513-514.

⁶ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 3 Mart 2020).

2.2. Dinî Literatürde Seyahat

2.2.1. Kur'ân'da Seyahat

Seyahat kelimesi farklı kalıplarla Kur'ân-ı Kerîm'de, Tevbe sûresinin 2. ve 112. âyetlerinde ve Tahrîm sûresinin 5. âyetinde olmak üzere üç farklı yerde geçer.

Mushaf sırasına göre öncelikle Tevbe Sûresi'nin 2. ayeti ile başlayalım. Ayetin mealinde, yeryüzünde dört ay daha rahatça dolaşın ifadesi geçer.⁷ “Bu âyetteki ‘serbestçe dolaşın’ şeklinde çevrilen ‘sîhû’ emrinin masdarı olan ‘siyâha(t)’, Arap dilinde sıradan bir gezintiyi değil, gerekli hazırlıklar yapılarak çıkılan planlı yolculuğu ifade eder.”⁸ Elmalılı Hamdi Yazır ise bu ayetteki seyahat sözcüğünün, ihtiyatlı ve güvenli bir hazırlık gerektirdiğini söylemiştir.⁹ O zaman buradaki seyahatin turistik bir geziden ziyade planlı, programlı ve gerekli tedbirler alınarak yapılacak olan bir seyahati içerdiğini söyleyebiliriz. Bu da diğer anlamlarının yanında, bizim çalışmamızda kast ettiğimiz manaya, yani seyyahların maksadına uygundur.

Bir diğer ayetimiz ise Tevbe Sûresi'nin 112. ayetidir. Elmalılı Hamdi Yazır ayeti çevirirken “sâihûn” kelimesini oruç tutanlar olarak almıştır.¹⁰ Kur'an Yolu tefsirinde ise dünyada yolcu gibi yani misafir gibi yaşayanlar şeklindeki mana tercih edilmiştir.¹¹ Dünyada yolcu gibi yaşayanlar, ifadesine ise, genel olarak oruç tutanlar manası verilmiş olup, sözlük anlamını gözeten yorumcuların ise bu kelimeye; “‘yeryüzünde seyahat edenler’, ‘Mekke’den Medine’ye göç edenler’, ‘ilim öğrenmek için yolculuğa çıkanlar’, Allah’ın birlik ve kudretini gösteren delilleri gözlemlemek ve onlardan sonuçlar çıkarmak için yollara düşenler’ gibi açıklamalar yapmışlardır.”¹² Zemahşerî ise oruç tutanlar manasıyla birlikte bu kelimeye ayrıca ilim için yolculuk eden, ilim talebesi anlamını da yüklemiştir.¹³ Görüldüğü üzere, sâihûnsözcüğüne, genel olarak, oruç tutanlar anlamı verilmiştir. “Farklı olarak “Son dönem âlimlerinden Muhammed Reşid Rıza (1865-1935) *Tefsîru'l Menâr*'da ilgili ayetteki ‘sâihûn’ lafzına genişçe yer ayırmış ve farklı bir bakışla kavramı nitelemiştir. Kelimeyi ‘cihad, ilim talebi veya çalışmak gibi sahih birtakım maksatlarla yeryüzünde memleketleri dolaşmak’ olarak

⁷Nüzul Sırasına Göre Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali ve Muhtasar Tefsiri, çev. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (İstanbul: Çelik Yayınevi, 2022), et-Tevbe 113/2.

⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 2/722.

⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022), 3/294.

¹⁰et-Tevbe 113/112.

¹¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/62.

¹² Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/64-65.

¹³ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/196.

tanımlamıştır.”¹⁴ Bu yoruma göre sâihûn kelimesi, seyahatin gerçek manasını içermektedir.

Son olarak ise Tahrîm Sûresi’nin 5. Âyetinde Elmalılı Hamdi Yazır, sâihât kelimesine, oruç tutan kadınlar, manasını vermiştir.¹⁵ “‘Sâihât’, dünya hayatını bir yolculuk bilip maîşette bir yolcu gibi bulduğuna kanaat ederek sıyam ve perhizkârlığı ahlâk edinip daima ilerisini, akıbet ve encamı, Allah’ın sevab ve ikâbını mulahaza etmek.”¹⁶ Zemahşerî de bu kelimeye, hicret eden kadınlar manasını vermiştir.¹⁷ Mevdûdî ise “sâihât” kelimesinin, sahabe ve tabiîn tarafından “sâimat” şeklinde anlaşıldığını ve bu kelimeyi, oruç tutanlar manasında izah ettiklerini söylemiştir. Ayrıca Mevdûdî, eski tarihlerde dervişlerin ve rahiplerin yolculuk esnasında yanlarında yiyecek hiçbir şey taşımadıklarını, bu yüzden de çoğunlukla aç dolaştıklarını söyler. Bunun da tıpkı oruç tutmak gibi olduğunu, derviş ve rahiplerin yiyecek bulana kadar aç kaldıklarını ifade eder. Buradan hareketle de oruç tutan kişilerin bir nevi dervişlik yaptığını ileri sürer.¹⁸ Özetle, “sâihât” sözcüğüne, oruç tutan kadınlar, göç eden kadınlar manasının verildiğini söyleyebiliriz.

Araplar, Kureyş Sûresi ile bağlantılı olarak, seyahat sözcüğü yerine rihle kelimesini kullanır. Rihle kelimesi, rahl kelimesinden türemiştir. İsimleşerek göç manasına gelmiştir. Kur’ân’da, Hadis literatüründe ve eski Arap şiirlerinde göç, yolculuk, gezi gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹ Kureyş Kabilesi’ne, Allah’ın bir lütfu olarak yolculuk güvenliği sağlandığını anlatan Kureyş Sûresi’nde²⁰ geçen rihle sözcüğü ise ticarî maksatla yapılan kervan yolculuklarını kastetmektedir.

2.2.2. Hadislerde Seyahat

Hadis literatüründe, seyahat sözcüğü yerine özel olarak Rihle kelimesi kullanılır. Anlam olarak, seyahat sözcüğünün çok daha ötesinde bir mana taşımaktadır. Rihle kelimesi sözlükte yola çıkmak, bir şeyin üstüne binmek, üstüne çıkmak anlamlarına gelen *rahl* kökünden teşekkül etmiştir.”²¹ Kısaca, Hadis öğrenmek için yapılan yolculuklara rihle denir.²² Hadis ıstılahatında bu kavram *er-rihle fî talebi’l-hadis* şeklinde kullanılır. Bu kavramla kast edilen ise hadis öğrenmek, ravi hakkında malumat elde etmek veya da şöhret sahibi bir hadis âliminden hadis almak için yolculuğa

¹⁴ Seçkiner, “Seyahat Kavramı’nın Kur’ân-ı Kerîm Perspektifinden Analizi”, 521.

¹⁵ Et-Tahrîm, 107/5.

¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/776.

¹⁷ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, çev. Muhammed Coşkun vd., 6/800.

¹⁸ Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhimu’l-Kur’an*, çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 6/406.

¹⁹ Hüseyin Yazıcı, “Seyahatnâme”.

²⁰ Kur’an Yolu (3 Mart 2020), Kureyş 106/1-2.

²¹ İbrahim Hatiboğlu, “Rihle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Eylül 2023)

²² Hatiboğlu, “Rihle”.

çıkmaştır.²³ Buradan hareketle, rihleyi ilk kez temsil edenlerin, Hz. Muhammed (s.a.v) zamanında yaşayan insanlar olduğunu söyleyebiliriz. Dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan insanlar, İslâm'ı öğrenmek ve memleketlerinde öğretmenlik yapmak için Hz. Peygamber'in yanına gelmişlerdir.

“Er-Rihle fî talebi'l-hadîs tabiri muhtelif bölgeleri gezerek hadis toplamayı değil, bilinen hadisleri tetkik ve rivayet hakkını elde etmeyi ifade eden daha özel bir anlamda kullanılmaktadır.”²⁴ Hadis yolculuklarının temel gayesinin, rivâyetleri ilk kaynağından dinlemek olduğunu söyleyebiliriz. İlim taliplileri bazen çok uzak yerlere gidip, çok meşakkat çekmişlerdir. “Meselâ Buhârî'nin kaydettiğine göre, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Üneys isimli kişiden bir tek hadisi dinleyip tesbit etmek için Medine'den Şam'a kadar gitmiştir. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin de Ukbe b. Âmir el-Cühenî ile görüşerek hafızasındaki bir hadisi kontrol etmek için Medine'den Mısır'a gittiği rivayet edilir.”²⁵

Peygamber Efendimiz 'den rivayet edilen çeşitli hadislerde de seyahatin ilim için ne kadar önemli olduğunu anlayabiliyoruz. “Bir hadiste, ‘İlim elde etmek için evinden çıkan bir kimse, evine dönünceye kadar geçirdiği bütün zamanını Allah yolunda geçirmiş sayılır’; diğer bir hadiste ise ‘İlim elde etmek için yola çıkanlara Allah cennetin yollarından birini bulmayı kolaylaştırır’ buyurulmuştur.”²⁶

Tüm bunlar ışığında değerlendirdiğimizde, rihle sözcüğü Hadis ilminde özel bir mana taşımaktadır. Her türlü ilim yolculuğu bu şekilde adlandırılmıştır. Hz. Peygamber hayattayken, ashâbını bu konuda teşvik etmiş, ilim ve bilimin önemini vurgulamış ve bilim uğruna çekilen çileyi mübarek saymıştır.

2.3. Tasavvufta Seyahat

Tasavvuf kelimesinin sûfiler tarafından tanımı çokça yapılmıştır. Her sûfî kendi hâl ve seyrine göre bir tanımlamada bulunmuştur. Tasavvuf kavramını en erken dönemlerde tarif eden Muhammed b. Vâsi'a (ö. 123/741), tasavvufu derin bir samimiyet, nefsi kınama, rıza, elindeki ile yetinme ve tevazu sahibi olarak açıklamıştır.²⁷ Allah sevgisini temele alan ilk sûfilerden biri olan Semnûn b.Hamza, tasavvufu, özgürlük manasında kullanmıştır:O tasavvufu, “Kişinin hiçbir şeye sahip olmaması gerektiğini dolayısıyla eşyanın da ona sahip olmaması gerektiği şeklinde

²³ Dursun Sarı, “En Uzun Hadis Yolculuğu (Rihle): Ebu'l-Esbağ Abdülaziz b. Abdülmelik b. Nasr el-Endülüsî”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/69 (Mart 2020), 1438.

²⁴ Zişan Türcan, “Hadis Yolculukları”, *Din ve Hayat Dergisi* 7 (Haziran 2009),19.

²⁵ Mustafa Çağrı, “İslâm Kültüründe Seyahat”, *Din ve Hayat Dergisi* 7 (Haziran 2009),6-7.

²⁶ Çağrı, “İslâm Kültüründe Seyahat”, *Din ve Hayat*, 6.

²⁷ Reşat Öngören, “Tasavvuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mayıs 2020)

ifade etmiştir.”²⁸ “Cüneyd: ‘Tasavvuf, vakitleri muhafaza etmektir.’ demiştir. Bu da kulun haddini bilmesi, Rabb’ına muvafakat etmesi ve vaktinin gayrisi ile bulunmamasıdır (haline razı olmasıdır). İbn Atâ: ‘Tasavvuf, Hakk’la beraber istirsâldır (kulun kendisini kayıtsız ve şartsız Allah’ın iradesine teslim etmesi).’ demiştir.”²⁹ “Ebu ‘Ali Karmasinî (r.a.), ‘Tasavvuf, râzı olunan bir ahlâktır.’ demiştir. Razı olunan fiil, rıza ile razı olması için kulun, her hâlükârda Hakk’tan razı olmasıdır.”³⁰

“Âyetlerde ifade edildiği üzere Allah’ın kullarını sevmesini sağlayan tövbe, temizlik, sabır, takvâ, ihsan, adalet, tevekkül gibi özellikler tasavvuf ehli tarafından seyr-i sülûk diye ifade edilen ve bir mürşid-i kâmil rehberliğinde uygulanan eğitim sürecinde özenle gerçekleştirilmeye çalışılır; bunun sonucunda kul ile Allah arasında mânevî bir ilişki meydana gelir.”³¹ Buradan hareketle tasavvufî bilgiyi elde etmek için bâtinî ya da zâhirî bir yolculuğa çıkmak gerektiğini söyleyebiliriz. Seyahat, sûfî için her şeyin başlangıcıdır. Seyh kelimesi sözlükte suyun akıp gitmesi manasına gelmektedir.³² Nasıl ki su yeryüzünde akıp gidiyor ve toprak onu temizliyorsa, seyahat de sûfiyi temizler arındırır, yol terbiye eder ve her şeyini geride bırakan seyyah yoklukta gerçek var olanı bulur. Terbiye olur. “Sûfîlerin çoğu sülûklerinin başlangıcında ve gençlik zamanlarında çokça sefere çıkmışlar, sonra âhir hallerinde bir köşeye çekilip oturmuşlardır.”³³

Tasavvuf ıstılâhâtında seyahat, turistik seyahatten çok farklıdır ve beşyönü olduğunu söyleyebiliriz. “Tasavvufta seyahat, bir hâlden diğer hâle geçmek demektir. Tekke âdap ve erkânına aykırı hareket eden dervişe seyahat emri verilir ki buna da ‘seyahat vermek’ denir.”³⁴ Bu tanımda seyahatin iki yönünü görürüz. Birincisi bâtinî yolculuk, nefis terbiyesidir. İkinci boyut ise, âdaba riayet etmeyen dervişe ceza vermek diyebiliriz. İki türlü gezme vardır: Nefis, Allah’ın gücünün ve kudretini görmek, şahitlik etmek, ibret almak ve Allah dostlarını tanımak için dolaşır. Kalp ise Gayb âleminde ilahi sırlara ermek için gezinir. Gaybî müşahadenin tadını alan talib madden de mânen de tatmin olur.³⁵ Bu tanımda ise seyahatin, bir önceki tanımdan farklı olarak üçüncü yönü olan cismî seyahat yani Hak dostlarını ziyaret etme ve onlardan feyz alma boyutunu görürüz. “Çile çıkarmak veya bir mürşit bulmak için de seyahat yapılır.”³⁶ Burada ise dördüncü yön olarak mürşit aramak ve son olarak ise çile çekmek için

²⁸ Abdullah Kartal, “Semnûn b. Hamza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mayıs 2020)

²⁹ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta’arruf)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 135.

³⁰ Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 123.

³¹ Reşat Öngören, “Tasavvuf”.

³² Mustafa Çağrı, “Seyahat”.

³³ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 461.

³⁴ Selami Şimşek, “Seyahat”, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 311.

³⁵ Süleyman Uludağ, “Seyahat”, *“Tasavvuf Terimleri Sözlüğü”* (İstanbul: Kalcı Yayınevi, 2005), 316.

³⁶ Uludağ, “Seyahat”, 316.

seyahat etmek diyebiliriz. Bu beş yön birbirini tamamlar. Ayrı değil iç içedir. Kişi mürşidini bulduktan sonra onun kılavuzluğunda maddeden geçerek manaya ulaşır. Artık cismî seyahat sona erer. Mana âlemlerine doğru içsel bir yolculuk başlar.

Kelâbâzî, “çok sefer yapma” terkiibini, ibret almak için dolaşmak manasında açıklamıştır. Ona göre, “Çok gezmenin gayesi sebebe güveni kaldırıp atmak ve nefsi eğitmektir.”³⁷

Şehabeddîn Sühreverdî, sefer konusuna, sûfilerin hâllerine göre farklı şekillerde baktığını söyler ve bunu dört farklı başlık altında değerlendirir. “Onlardan bazıları sulûkunun başlangıcında sefere çıkar, nihâyetinde ikâmet eder. Diğer bazıları bidâyetinde ikâmet eder, nihâyetinde sefere çıkar. Bazıları da ikâmet halindedir., sefere çıkmaz. Onlardan bazıları ise devamlı sefer hâlidir, ikâmeti tercih etmezler.”³⁸ Sühreverdî, manevî terbiyelerinin başında yola çıkmayı tercih eden dervişlerin amacının nefsi, alışkanlıklardan, rahatlıktan kurtarmak olduğunu söyler. Yani derviş, kalbinde Allah sevgisinden başka hiçbir şey bırakmaz. O’nun dışında her şeyi terk eder. Gönü ayrılık ateşiyle yanar, çile çeker ve buna sabrederse mertebe kazanır.³⁹ Sühreverdî, dervişlerin seyahat sebeplerinden birinin de tanınmamak olduğunu söyler. Çünkü böyle bir durumda nefsinin halka yönelmesi tehlikesi vardır.⁴⁰ Ayrıca ona göre sûfilerin gezip dolaşmaktaki amaçlarından biri de şudur: “Âlemdeki eserlerin ve ibret levhalarının görülmesi, yerin parçalarının, dağların ve insanların ayak bastığı yerlerin incelenmesi, cansız varlıkların bizzat kendiliklerinden Allah-u Teâlâ için yaptıkları tesbihin işitilmesi ve birbirine bakan, komşu yer, parça ve kıt’alarının hâl lisanından bir şeyler anlaşılmasıdır.”⁴¹

Sühreverdî, başlangıçta ikâmet halinde olup sonra sefere çıkan sûfilerin ise, ikâmet ettikleri yerde bir mürşid bulup onun sohbetinden istifade ettiklerini, sonrasında bu ilmi yaymak, diğer insanlara mânen faydalı olmak için sefere çıkanlar olduğunu söyler.⁴² “Devamlı seferde dolaşan kimseye gelince, o kalbinin salâhını ve hâlinin sıhhatini seferde görmüştür.”⁴³

Sûfiler için, seyahat çok önemli bir yere sahiptir. Onlar için seyahat kimlik olmuştur. “Cüneyd (r.a.) diyor ki: ‘Tasavvuf şu sekiz haslet üzerine kurulmuştur: Seha, rıza, sabır, işaret, gurbet, sûf giyme, seyahat ve fakr. Seha İbrahim, rıza İshak, sabır

³⁷ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ, 134.

³⁸ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi (İstanbul: Umran Yayınları, 1988), 118.

³⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi, 119-120.

⁴⁰ Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi, 121.

⁴¹ Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi, 120-121.

⁴² Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi, 123.

⁴³ Sühreverdî, *Avârifü'l Meârif*, çev. Yahya Pakış & Dilâver Selvi, 125.

Eyyub, işaret Zekeriya, gurbet Yahya, sûf giyme Musa, seyyahat İsa ve fakr Muhammed'e (a.s.) aittir.”⁴⁴

Houarı Touatı, dervişlerin seyahat ediyor olmalarının Kur'ân-ı Kerîm'e aykırı olmadığını dile getirir. Sûfilerin, göçebelik kimliklerinin Kur'ân'daki *sâihûn* kavramı etrafında şekillendiğini söyler. Her ne kadar bu kelimeye bağlamdan uzak bir mana verilmeye çalışılsa da seyahat, sûfilere göre bir okuldur. Ayrıca Touatı, bu kavramın Kur'ân'da zikredilen en samimi dokuz müslüman kategorisinden biri olduğunu ve bu kelimenin müfessirler tarafından çokça incelenip anlaşılmaya çalışıldığını ifade eder.⁴⁵ Houarı Touatı, burada özetle şunları anlatmaya çalışmıştır: Kur'an'daki “sâ'ihûn” lafzı, müfessirler tarafından, oruç tutanlar şeklinde yorumlayarak alınmaktadır. Yani böyle yaparak, kelimeyi aslından uzaklaştırmış olduklarını söylemektedir. Yani Touatı'ye göre siyahat kelimesi her türlü gezginliği ifade etse de dervişlik ya da münzevi bir hayat yaşama, ibadete ram olma vurgusu yoktur.

Houarı Touatı, ortaçağda bir yöntem olarak İslâm âlimlerinin sürekli seyahat ettiğinden söz eder. Seyahatin, onlar için bir okul ve imtihan meselesi olduğunu, yollarda çekilen çilelerin, sıkıntıların onları olgunluğa ve yüksek mertebelere erdirdiğine inandıklarını dile getirir. Bu bakış açısı dolayısıyla da seyahatin onlara asla ağır gelmediğini hatta bütün ilimlerde gizli sırları keşfetme ve kemâle ermenin en temel aracı olarak gördüklerini ifade eder.

Seyahat, tasavvufî bilginin önemli araçlarından biridir. Kur'ân'da, Hz. Mûsâ'nın Hızır (a.s.)'ın önderliğinde bir genç ile yolculuğa çıkıp hakikatin bilgisini öğrenmeye çalışması yıllar boyunca sûfilere örnek olmuş ve onları bâtin ilminin peşine düşürmüştür. Sonuç olarak ise yol boyunca çeşitli merhalelerden geçen sûfî nefsinin terbiye ederek Rabb'ine kavuşur.

Mevlânâ da kendinden yolculuğa çıkmak tabirini çok sık kullanmaktadır. Onun anlayışına göre seyahat bir okuldur ve insanı olgunlaştırır. O, konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Ay yola çıkmazsa dolunay olamaz, yağmur damlası da bulutlardan sefer edip sedefe girmedikçe inci hâlini alamaz. Bu yüzden her şeyin tekâmülü için yolculuk şarttır.”⁴⁶

“Hz. Yûsuf, türlü sıkıntılarla dolu bir yolculuğa çıkıp da feraha erenlerin pîri gibidir. Şairler, onu bu yönüyle şiirlerde defalarca işlemişlerdir.”⁴⁷

⁴⁴ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ, 120.

⁴⁵ Houarı Touatı, *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat*, çev. Ali Berkay (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 152.

⁴⁶ Ömer Özkan, “Tasavvufî Mesnevîlerde Sıklıkla İşlenen Bir Motif: Sefer / Seyahat”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/3 (Bahar 2009), 1758.

⁴⁷ Özkan, “Tasavvufî Mesnevîlerde Sıklıkla İşlenen Bir Motif: Sefer / Seyahat”, 1758.

Tasavvuf literatüründe, seyahat kelimesine yakın anlamlı birçok sözcük mevcuttur. Sefer, seyr ve sülûk kelimeleri bunlardandır. Bu kelimelerden seyr, Rabb'e ulaşmak için yapılan manevî bir yolculuktur.⁴⁸ “Tasavvuf ıstılahında seyr, cehaletten ilme, kötü huylardan güzel ahlâka, kulun fânî varlığından Hakk'ın varlığına yönelmektir.”⁴⁹ Kurb ile seyr mânâ olarak birbirini tamamlar. Yolculuk eden dervişin amacı Hakk ile yakınlaşmaktır. “Sûfilere göre kurb ibadetlere ve taatlere yakın olmak, bu'd da bunlardan uzak kalmaktır. Kulun Allah'a yakın olması ebedî mutluluğu kazanmasına vesile olan ibadetlere ve iyi davranışlara yakın olması, Allah'tan uzak olması ise ebedî mutsuzluğuna yol açacak kötü işlere yakın olmasıdır.”⁵⁰ Kurb, katrenin derya tarafına seyrinden ve hakiki maksada vusulden ve sıfât-ı ilâhiyye ile ittisaftan ibarettir.”⁵¹

“Sözlükte “yolculuk yapmak, seyahat” anlamına gelen *sefer* kelimesi (çoğulu *esfâr*), tasavvufta sâlikin nefsinin terbiye etmek ve Hakk'a ermek için yaptığı maddî/bedenî ve mânevî/bâtınî yolculuğu ifade eder.”⁵² Sefer, kalbin Allah'a doğru yolculuk etmesidir ve dört çeşittir: Birincisi Allah'a doğru seyrdir. Buna *seyr illallah* denir. İkincisi Allah'ta seyrdir buna *seyr fillâh* denir. Üçüncüsü ise ikilik makamının ötesi olan *kâbe kavseyn* makamıdır. Dördüncüsü ise *seyr billâh anillâh* 'tır ve Allah'tan, Allah ile seyrdir.⁵³

Seyahatle benzer çağrışımları olan bir diğer kelime ise *sülûk* sözcüğüdür. Sülûk sözlükte, bir şeyin içerisine dâhil olmak, katılmak, nüfuz etmek, karışmak gibi anlamlara gelir. Tasavvuf literatüründe ise insanı Allah'a ulaştıran, intikal ettiren her türlü fiil, ibadet ve güzel amellerdir.⁵⁴ Sülûk aynı zamanda “Tasavvuf ehlinde, bir mürşide intisâb eden kişinin tarikat usûlüne riâyet ederek ma'nevî yolculuğuna ve yol almasına denir.”⁵⁵ “Tasavvuf “sülûk ilmi” dir. Bu ilmi talep eden insanların, Hakk'a kavuşmak, O'nun rızasını kazanmak için, kendisini mânevî kirlere arındırmalı, ahlakını düzeltip güzelleştirmeli ve hayattaki amacı önce kendini bilmek sonra ise Hakk'ı bilmek ve tanımak olmalıdır.”⁵⁶

Özetleyecek olursak seyahat, tasavvufî terbiye için en başından beri çok önemli bir aşama olmuştur. Âlimler, ilim elde etmek için çok uzun yolculuklara çıkmışlardır

⁴⁸ Ethem Cebecioğlu, “Seyr”, *Tasavvuf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 564.

⁴⁹ Ebû Nasr Serrâc Tûs'î, *el-Lüma*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altınoluk, 1996), 456.

⁵⁰ Süleyman Ateş, “Seyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Eylül 2023)

⁵¹ Şimşek, “Kurb”, 202.

⁵² Süleyman Uludağ, “Sefer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Mayıs 2020)

⁵³ Zafer Erginli, “Sefer”, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kalem Yayınevi, 2006), 879.

⁵⁴ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Mayıs 2020)

⁵⁵ Cürcânî, *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*, çev. Arif Erkan, 126.

⁵⁶ Uludağ, “Sülûk”.

bazen talebe bazen de öğretmen olmuşlardır. “Bazıları çok sayıda ilim merkezini dolaşmış, gittiği her bir yerde bir müddet kalıp ilim-irfan öğrendikten sonra, bilgi ve tecrübelerini geliştirmek için seyahatlerine devam etmiş ilimle ön plana çıkan yerlere gitmişlerdir.”⁵⁷

2.4. Seyahatnâme ve Seyahatnâme Geleneği

Yazarlar, seyahat tarihinin, insanlık ve hatta dünya tarihi olduğunu söylerler.⁵⁸ Seyahatnâme ise, seyyahların gezip gördüğü, ziyaret ettiği yerlerde, şahit oldukları şeyleri aktardıkları eserlerdir. Dolaştıkları yerlerdeki, tarihî, kültürel ve toplumsal değerlerin yanısıra doğal güzellikleri, gelenek, görenek ve âdetleri de aktarırlar.⁵⁹ Seyahatnâmeler, bizzat gezilip görülen yerler hakkında, nesir türünde kaleme alınan ve ziyaret edilen yerlerdeki insanların kılık kıyafetinden yaşama biçimine kadar âdetleri, çevre şartlarını vs. her yönüyle yansıtan hatıratlardır.⁶⁰ Ayrıca seyahatnâmelerin tarihî bir belge niteliği taşıdığını da söyleyebiliriz. Üslup açısından değerlendirildiğinde ise bu eserler birer edebî kimlik kazanırlar.⁶¹

Seyahatnâmeler, ziyaret edilen yerlerin o tarihteki sosyal, ekonomik, eğitimsel özellikleriyle beraber coğrafi, maddî ve manevî, özgün yönlerini de betimleyen ve üslup açısından değerlendirildiğinde ise edebî yönü olan eserlerdir.⁶² Yazar, gidip gördüğü yerlerden etkilendiği için bu izlenimlerini kaleme alır ve başka insanlara bu sûretle anlatma ihtiyacı duyar.

Seyahatnâmeler gelenek olarak başlangıçta seyyahın hayatına dair bilgilerle başlar. Seyyah, yazım hususunda birinden destek almışsa kısaca o kişiyi tanıtır ve katkılarından bahseder. Böyle bir girişten sonra ise genellikle seyahat amaçları okuyucuya aktarılır. Daha sonra ise seyyah, dolaştığı yerler hakkında tarihî, kültürel, antropolojik, siyasî, dînî, coğrafi, mimarî bilgiler verir. Yolculuk esnasında çektiği sıkıntıları, dikkatini çeken anekdotları ve hikâyeleri de aktarır. Bu yönden gezi yazıları turistik birer eser olmaktan ziyade toplumların tarihlerine, kimliklerine ışık tutan birer hazinedirler.

Seyahatnâmeler bir yandan geçmişte iletişim amaçlı yani diplomatik niyetlerle kullanılmıştır. Çeşitli ülkelere gönderilen sefirler gittikleri ülkelerin durumlarını,

⁵⁷ Muharrem Çakmak, “Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodolojik Bir Yaklaşım: Seyahate Dayalı Tasavvufî İrşad Metodu” (2007), 144.

⁵⁸ Winfried Löschburg, *Seyahatin Kültür Tarihi*, çev. Jasmin Traub (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1997), 9.

⁵⁹ “Seyahatname”, *Ana Britannica*, ed. Philip W. Goetz vd. (İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., 1994), 27/362.

⁶⁰ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2018), 416.

⁶¹ Philip W. Goetz vd., “Seyahatname”, 27/362.

⁶² Sedat Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 37 (2008), 148.

oralardaki her türlü gelişmeyi, ilerlemeyi kendi yorum ve kanaatlerini de katarak ülkelerine göndermişlerdir. “Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin “*Fransa Seyahatnâmesi*”, Batının bilim ve teknikteki ilerleyişini Osmanlıya tanıtmış; bu gelişme Osmanlı toplumunda Batılılaşma için önemli bir isteği beraberinde getirmiştir.”⁶³

Seyahat dînî, askerî, siyasî ve ekonomik amaçlı, savaş, sağlık, kıtlıktan ya da savaştan kaçma ve çeşitli görevler neticesiyle de yapılabilir. Bütün seyahatnâmeler aynı değere sahip değildir. Bir beldeye uğrayan farklı seyyahlar, kendi kültür, bakış açısı ve amaçlarına göre tıpkı körlerin fil tasviri gibi farklı şeyler nakledebilirler. Anlattıkları şeyler ise gerçekten ne ayırdır ne de tam olarak gerçeğin kendisidir.⁶⁴

Seyahat yazıları başka edebî türlere kaynaklık edebilir. Seyahatlerdeki hareket, masal hikâye veya da romanların kurgusunda rol oynayabilir. Batı’da Voltaire’in *Candide*, Cervantes’in *Don Quijote*, Daniel de Foe’nun *Robinson Crusoe* eserleri ile Türk edebiyatındaki Yakub Kadri’nin *Sürgün*, Refik Halit Karay’ın *Sürgün ve Gurbet Hikâyeleri*, Reşat Nuri Güntekin’in *Çalıkuşu* eserleri seyahatin aksiyon yani hareket yönünün kurguda kullanıldığına dair bazı örneklerdir.⁶⁵

Türk ve dünya tarihinde birçok seyahatnâme yazılmıştır. Bu eserlerden bir kısmı sadece isim olarak günümüze ulaşmıştır. Biz bu çalışmamızda seyahatnâmelerin bazılarından kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

Tarihin en erken dönemlerinden itibaren Türklere dair onları anlatan seyahatnâmeler yazılagelmiştir. 448 yılında Hun hükümdarına elçi gönderilen Priskos, Hun halkının yaşayışlarını anlatan bir yazı yazmıştır.⁶⁶ 568’de Kilikyalı Zemerkhos, Göktürkler’e elçi olarak gider ve gördüklerini anlatır. Çinli Hüandzong 645, İbn Battûta 1300, Clavijo ise 1400’lü yıllarda Türk memleketlerine dair gözlemlerinden bahsetmişlerdir. Marco Polo’nun seyahatleri ise Altınordu Devleti hakkında bilgiler içerir. İranlı Nâsir, *Sefernâmesi*’nde Anadolu’dan söz eder.

16 ve 19. Yüzyıllar arasında Osmanlı Devletini ziyaret eden yabancılar, izlenimlerini, anı, seyahatnâme, mektup tarzında eserlerle telif etmişlerdir. Busbecg (öl.1592), Lady Montagu (ö.1762), Chateaubriand (ö.1848), Julia Pardoe (ö.1862), Moltke (ö.1891) bu yazarlardandır. Ayrıca Anadolu’nun arkeolojisi açısından önemli bir yeri olan *Küçük Asya* adlı eser Charles Texier tarafından kaleme alınmıştır.⁶⁷

⁶³ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 148.

⁶⁴ Orhan Şaik Gökyay, “Türkçe’de Gezi Kitapları”, *Türk Dili (Gezi Özel Sayısı)* 27/258 (Mart 1973), 457.

⁶⁵ Bâki Asiltürk, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4/1 (Kış 2009), 913.

⁶⁶ Ekrem Karadoğulları, “Kilisli Dr. Rıfat Kardam’ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2001), 153.

⁶⁷ Karadoğulları, “Kilisli Dr. Rıfat Kardam’ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine”, 154.

“Türkler tarafından ilk seyahatnâmeler, Farsça kaleme alınmıştır. Gıyaseddîn Nakkaş, Timur’un oğlu Şahruh, Çin’e giderken ekibine katılmış, gördüklerini yazmıştır. Eseri *Acâibü’l- Letâif* adını taşır. Ali Ekber Hatâî adlı bir tüccar da *Hutâinâme* adını verdiği eserini İstanbul’da tamamlamıştır.”⁶⁸ “Ali Ekber eserinde, XVI. yüzyılın hemen başlarında Çin’de iktidarda bulunan Ming hanedanından, Çinlilerle Moğollar arasındaki çarpışmalardan, Çin hanedanının İslamiyet’e duyduğu ilgiden geniş olarak söz eder.”⁶⁹ *Acâibü’l Letâif* 1422, *Hutâinâme* ise yaklaşık olarak 1515-1516 yıllarında telif edilmiştir. “Bu iki seyahatnâmenin Farsça yazılmasının sebeplerini O. Ş. Gökyay, şöyle açıklar: “Bu yüzyıllarda İran edebiyatı ve dili Türk toplumunda büyük bir yer tuttuğu için hükümdarlar ve şehzadeler bile Türkçe kadar Farsça da biliyorlardı. Bundan dolayı bu eserlerin Farsça olması yadırganamaz.”⁷⁰

“Osmanlı ve İslâm medeniyetinde yolculuk hâtıraları çoğunlukla hasbihal, sergüzeştname, gazavatname, fetihnâme, menzilnâme, tarih, tezkire, esâretnâme, sefâretnâme ve takrir gibi diğer türler içinde yer bulabilmiştir.”⁷¹

Türk edebiyatının tartışmasız en güzel seyahatnâme örneğini Evliya Çelebi yazmıştır. Bu eser *Tarih-i Seyyah* olarak da anılır. Evliya Çelebi bu eserinde, yaklaşık kırk yıl süren seyahatindeki gözlemlerine ek olarak insanı her yönüyle işlemiş ve anlatmıştır. Eseri bu yönüyle özgündür.⁷² “Evliya Çelebi seyahatnâmesi, yalnızca 17. yüzyıldaki Anadolu için değil, Kafkasya, Arap ülkeleri, Balkanlar ve Orta Avrupa açısından da önemli bir kültür atlası niteliğindedir.”⁷³

“Pirî Reis, *Kitab-ı Bahriye* adlı eserinde, denizcilere Akdeniz kıyıları, adaları, geçitleri, boğazları, körfezleri, fırtına halinde nereye sığınılacağı, limanlara nasıl yaklaşılabileceği hakkında bilgiler ve bu yörelerdeki insanların kültürel yaşantıları hakkında bilgiler verir.”⁷⁴

Türk edebiyatındaki ilk seyahatnâme olarak kayda geçen eser, Seydi Ali Reis’in Çağatayca kaleme aldığı *Miratü’l- Memalik*’idir. Portekiz üzerine gönderilen donanmanın kaptanı olan Seydi Ali Reis Hint denizinde yaşadığı bir felaket sebebiyle karaya çıkıp Belucistan, Hindistan, Afganistan, Buhara ve Maverâünnehir üzerinden Edirne’ye olan seyahatindeki gözlemlerini anlatır.

⁶⁸ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 150.

⁶⁹ Asiltürk, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 914.

⁷⁰ Asiltürk, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 914.

⁷¹ Menderes Coşkun, “Seyahatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Mart 2020).

⁷² Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 150.

⁷³ “Seyahatname”, *Ana Britannica*, ed. Philip W. Goetz vd. (İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., 1994), 27/363.

⁷⁴ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 150.

“Yirmi yaşında dünyayı görüp öğrenmek üzere baba yurdunu bırakıp geziye çıkan Trabzonlu Mehmet Âşık da *Manâzıru'l-Avâlim* adıyla büyük bir eser bırakmıştır.”⁷⁵

Fuat Köprülü, Hindistan’a ticari amaçlarla giden Tokatlı tüccar Ahmet b. İbrahim’in *Acahibü'l-Hindistan* adlı bir seyahatnâmesinden bahseder.⁷⁶

Hacı Mehmet Edib b. Mehmed Derviş’in *Menâsikü'l-Hac*’ı, Nâbî’nin *Tuhfetü'l-Harameyn*’i, Mustafa Said Bey’in *Avrupa Seyahatnâmesi*, Abdurrahman Efendi’nin *Brezilya Seyahatnâmesi*, Ömer Lütfi’nin *Ümit Burnu Seyahatnâmesi*, Mahmud Hurşit Paşa’nın *Seyahatnâme-i Hudud*’u, Şirvanlı Ahmed Hamdi Efendi’nin *Seyahatnâmesi* bu alandaki diğer önemli seyahatnâmelerdendir.

Sefaretnâmeler, seyahatnâmelerin içinde gelişen bir alt daldır. Farklı yerler hakkında bilgi vermek amacı taşıyan, maksatlı eserlerdir. Osmanlı Devleti, elçilerinden bu tür yazılar istemiştir. Eser bu çerçevede ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Bunlardan en önemlisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi’nin *Fransa Sefaretnâmesi* gösterilebilir. Bu eser, Türklerde sadece savaşın değil köklü bir kültürün de bulunduğunu Avrupa’ya göstermesi açısından çok önemlidir. Bu sefaretnâme, Batı’da Turquerei akımını başlatmıştır. Yani Avrupalıların sanattan, mimariye, edebiyata kadar birçok alanda Türklerden etkilenen bir moda akımı başlatmıştır.⁷⁸ Bunun dışında Şehdî Osman Efendi’nin *Rusya Sefernâme*’si, Silahdar İbrahim Paşa’nın *Sefernâme-i Necati*’si diğer örnek sefernâmelerdir.

Bunlara ek olarak Keçecizade İzzet Molla’nın *Mihnet Keşan* eseri de 1785-1829 yıllarında Keşan’da sürgün hayatı dönüşünü anlatan manzum bir seyahatnâme örneğidir.

Tanzîmattan sonra ise Ahmet Mithat Efendi’nin “*Avrupa’da Bir Cevalân*”, Direktör Ali Bey’in *Seyahat Jurnal*’i, Ubeydullah Efendi’nin *Amerika Hatıraları*, Cenap Şehabettin’in *Hac Yolunda*, *Avrupa Mektupları* ve *Âfâk-ı Irak* adlı seyahatnâmeleri bu alanda kıymetli eserlerdir.

Cumhuriyetten sonra da çok değerli gezi yazıları kaleme alınmıştır. Burada birkaç tanesini zikretmekle yetineceğiz. Falih Rıfkı Atay, Azra Erhat, Melih Cevdet Anday, Ahmet Rasim gibi isimler bu türdeki eserleriyle göze çarpmaktadır. Reşat Nuri Güntekin’in *Anadolu Notları* adlı kitabı, yazarın Anadolu seyahati esnasında aldığı küçük notlardan teşekkül etmiş bir seyahatnâmedir.⁷⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Beş Şehir* adlı yapıtı ve İsmail Habib Sevük’ün *Yurttan Yazılar* eserleri de o yıllardaki

⁷⁵ Karadişoğulları, “Kilisli Dr. Rıfat Kardam’ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine”, 154.

⁷⁶ Gökyay, “Türkçe’de Gezi Kitapları”, 459.

⁷⁷ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 152.

⁷⁸ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 152.

⁷⁹ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 154.

Anadolu'nun içinde bulunduğu durumun nabzını tutan kıymetli eserlerdir. Ayrıca Türk Dili'nin sorunlarını dile getiren, şiirleriyle bir çığır açan Yavuz Bülent Bakiler'in *Türkistan ve Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eseri de gezi türüne örnek oluşturmaktadır.”⁸⁰

Füruzan'ın *Balkan Yolcusu* adlı eseri, Zeynep Oral'ın *Katmandu'dan Meksika'ya, Resim de Resimmiş ha! Ve Uzakdoğu'm* adlı gezileri, Günümüzün Osmanlı tarihini aydınlatan eserleriyle tanınan tarihçisi İlber Ortaylı'nın *Üç Kıtada Osmanlılar* adlı eseri, Rıdvan Canım'ın *Mostar'dan Tiflis'e Gezi Notları* günümüzde bu alanda güzide eserlerdir.

Batı'da seyahatnâme anlamında ilk örnekler, M.S. 1. ve 2. yüzyıllarda yaşamış, Strabon ve Pausanias tarafından verilmiştir. Bu coğrafyacılara, Antik çağda yaşamış halklar ve onların dini inançlarına dair bilgiler içermektedir ve bu yönüyle kıymetli bir eserdir.⁸¹ Başka bir açıdan ise aslen Tarihçi olarak anılan “490–479 yılları arasında cereyan eden Pers-Yunan savaşları konusunu işlemekle birlikte gezip gördüğü ülkelerdeki milletler, bunların adetleri, gelenekleri, idare şekilleri ile ilgili olarak bilgilere de yer veren Herodotos'un “*Historiai*” adlı çalışmasının, seyahatnâme türünün ilk örneği olduğu söylenebilir.”⁸²

Bunlara ek olarak Batı'da seyyah ve seyahat kavramlarının Haçlı Seferleri'ne dayanan bir alt yapısı olduğunu söylemek de mümkündür çünkü bu seferlere katılanlara yolcu, seferin kendisine de yol denilmiştir.

Batı'da tam seyahatnâme olarak adlandırılan ilk eser Marko Polo'nun seyahatnâmesidir. 18. yüzyılda yaşamış olan Casanova ve Giuseppe Baretti de bu türde eserler vermişlerdir. “Goethe'nin 1786-88 arasındaki İtalya yolculuğunu anlattığı yazıları romanlarının çoğundan daha çok ilgi toplamıştır.”⁸³

Bunların dışında Nikolay Karamzin'in *Bir Rus Gezginin Mektupları*, İvan Gonçarov'un *Pallas Firkateyni*, Andrey Beli'nin *Peterburg* adlı eseri, Hermann Keyserling'in *Bir Filozofun Gezi Defteri*, D. H. Lawrence'ın gezi notları, Blaise Cendrars'ın *Beni Dünyanın Öbür Ucuna Götür* romanı eşsiz seyahat yapıtlarıdır.

İslam tarihinde bilinen ilk seyyah tâbiinden Mekhûl b. Ebû Müslim'dir. Mısır, Suriye, Irak, Ortadoğu ve Hicaz'ı dolaşmıştır. Endülüs Emevî Devleti tarafından, 824 yılında Normanlar'a elçi olarak gönderilen şair Yahyâ b. Hakem el-Bekrî, Normanlara

⁸⁰ Maden, “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, 154.

⁸¹ “Seyahatname”, *Ana Britannica*, ed. Philip W. Goetz vd.(İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., 1994),27/362.

⁸² Zeynep Çetin, *Avrupalı Gezginler Gözüyle 19. Yüzyılda Batı Anadolu* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 6.

⁸³ Seyahatname”, *Ana Britannica*, ed. Philip W. Goetz vd.(İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., 1994),27/363.

dair önemli aktarımlarda bulunmuştur.⁸⁴ Abbasiler Dönemi'nde Çin Seddi hakkında bilgi edinmesi için gönderilen Sellâm et-Tercümân'ın ve İbrâhim b. Yâ'kûb et-Turtûşî'nin Alman ve Slav topraklarına dair gözlemleri yine ilk seyahat örneklerindendir. "Süleyman et-Tâcir 237'de (851-52) gerçekleştirdiği Çin, Hindistan, Malezya gezisiyle ilgili bir seyahatnâme kaleme almış (*Ahbârü's-Sîn ve'l-Hind*), buna Ebû Zeyd es-Sîrâfî zeyil yazmıştır."⁸⁵ Tâcir İbn Vehb el-Kureşî'nin Çin ve Hindistan seyahatini Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb* adıyla kaydetmiştir. Aynı şekilde Ahmet b. Hanbel'in oğlu Abdullah babasının seyahatlerine kendi Zevâ'id adlı eserinde yer vermiştir. Abbâsîler Dönemi'nde İdil Bulgarları hakkında mâlumat almak için İbn Fadlân'ın başkanlığında 309 (901) yılında bir heyet gönderilmiştir. İbn Fadlân, Bulgarlar ve Ruslar hakkında gözlemlerini buradaki halkların yaşayış biçimlerini, gelenek ve göreneklerini anlatmıştır. Türk Tarihi açısından da çok önemli bir eserdir. "Etnografik ve antropolojik analizlerin de yer aldığı eser bazılarına göre Rusya tarihiyle ilgili bilgi veren en eski yabancı kaynaktır."⁸⁶ Ebû Dülef Mis'ar b. Mühelhil, Ermenistan, Çin ve Türkistan'ı dolaşmıştır. Bu bölgelerdeki halklar hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) ile birlikte seyahatnâmelerin yapısı ve üslubu değişmiş hatırat şekline dönüşmüştür. İbn Arabî Suriye, Irak, Mısır ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerini er-Rihle isimli eserinde anlatmıştır. Onun tarzını izleyen İbn Cübeyr bu seyahat tarzına daha farklı bir boyut katarak geliştirmiş ve yüksek edebî üslubu hasebiyle seyahat edebiyatını başlatan kişi olarak tarihe geçmiştir. Seyahatnâmesi *Rihletü İbn Cübeyr* veya *Rihletü'l-Kinânî* olarak ün salmıştır. Mısır, Hicaz, Irak ve Suriye'yi dolaşır. Notlarını günlük şeklinde yazar. Ekonomik, sosyal ve siyasal değerlendirmelerde bulunur.⁸⁷

Ortaçağın en ünlü seyyahlarından olan İbn Battûta'nın seyahatnâmesi tarihî, coğrafik, edebî, antropolojik ve sosyokültürel açıdan bir cevher mesabesinde. 14. yüzyılda 30 yıla yakın süren seyahatleri dikkate değer bir mirastır. Bu hususta ayrıntılara ilgili konu başlığında değinilecektir.

Seyahatlerin ve bunun ürünü olan seyahatnâmelerin bazen de amacının hac ziyareti ve ilim öğrenmek olduğunu daha önce belirtmiştik. Arap dünyasında bu amaçla kaleme alınan seyahatnâmelerden birisi de Ebû Muhammed el-Abderî'nin *er-Rihletü'l Mağribiyye* adlı eseridir. Müellif hocalarından, gördüğü âlimlerden, kütüphanelerden,

⁸⁴ Yazıcı, "Seyahatnâme".

⁸⁵ Yazıcı, "Seyahatnâme".

⁸⁶ Yazıcı, "Seyahatnâme".

⁸⁷ Yazıcı, "Seyahatnâme".

gittiği şehirlerdeki ilmî faaliyetlerden bahsetmiştir. Bazı seyyahların anlatılarında ise otobiyografik unsurlar daha fazla ön plana çıkmaktadır. “Bu türün en önemli şahsiyeti, el-‘İber’in zeyli olan *et-Ta’rîf bi’bni Haldûn ve Riḥletiḥi Garben ve Şarkan* adlı eseriyle İbn Haldûn’dur.”⁸⁸

“İslâm ülkelerinden Avrupa’ya ilmî heyetler gönderilinceye kadar seyahatler devam etmiş, İstanbul’a, Mekke’ye, Müslümanların ve Hristiyanların diğer kutsal topraklarına seyahatler yapılmıştır.”⁸⁹ Bu ziyaretlerin en önemlilerini Abdullah b. Muhammed el-Ayyâşî, Abdulganî en-Nablusî ve Ali el-Cübeylî yapmıştır.

19 ve 20. yüzyıllarda seyahat edebiyatına dair çalışmalar yapılmıştır. Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, Rifâa Râfî et-Tahâvî gibi isimler bu alanda öne çıkmaktadır. Özellikle Rifâa Râfî et-Tahâvî’nin, *Tahlîsü’l- İbrîz fî Telhîsi Bârîz* kitabı, Paris hakkında daha önce Arap literatüründe bulunmayan bilgiler içermektedir.⁹⁰

Arap edebiyatının 20. yüzyıldaki en büyük seyyahlarından bir tanesi de Emîn b. Fâris er-Reyhânî’dir. *Kalbü’l-İrâk* adlı eseri seyahatler ve Irak Devrimi’nin yanı sıra sosyolojik ve kültürel değerlendirmeler içermektedir.⁹¹

⁸⁸ Yazıcı, “Seyahatnâme”.

⁸⁹ Yazıcı, “Seyahatnâme”.

⁹⁰ Yazıcı, “Seyahatnâme”.

⁹¹ Yazıcı, “Seyahatnâme”.

3. YÜZYILLARA GÖRE SEYAHATNÂMELERDE TASAVVUF KÜLTÜRÜ

Bu çalışmamızda öncelikle Tasavvufî bilgi açısından öne çıkan Türkçe'ye tercümesi yapılmış olan seyahatnâmeleri, yüzyıllara göre tasnif ettikten sonra kısaca seyyahın biyografisinden bahsedip içeriklerine kısaca temas edeceğiz. Sonrasında ise içerisinde bulunan tasavvufî birikimi aktarmaya gayret edeceğiz.

3.1. XIV. Yüzyıl

3.1.1. İbn Battûta Seyahatnâmesi

İbn Battûta, 17 Receb 703'te (24 Şubat 1304) Fas'ın kuzeybatısında yer alan Tanca şehrinde doğdu. Asıl adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Bedrüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî'dir (ö. 770/1368-69). "Ailesi Berberî Levâte kabilesine mensup olup Berka'dan buraya göç etmiş ve onun seyahatnâmesinde yer alan 'Kazâ ve meşihat benim ve atalarımın mesleğidir' cümlesinden anlaşıldığına göre birçok kadı yetiştirmiştir."⁹² Levâte ise bölgenin önemli Berberî kabilelerinden bir tanesidir. "İbn Battûta birçok kadı yetiştirmiş bir ailenin çocuğuydu. Doğduğu kent olan Tanca'da fıkıh ve edebiyat öğrenimi gördü."⁹³ Mâlikî mezhebini benimsemiştir. Hayatı ve seyahati boyunca seyahat ettiği yerlerde kadılık yapmıştır.

İbn Battûta (1304-1368), 14. yüzyılda yaşamış dünyaca ünlü bir seyyahdır. Yaklaşık 30 yıl boyunca süren gezileri 14. asrın tasavvuf portresini bugüne taşımaktadır. İbn Battûtâ ortaçağ'ın tartışmasız en büyük Müslüman seyyahıdır. Tuhfetü'n-Nüzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Efsâr (Şehirlerin İlginçlikleri ve Yolculuğun Tuhaflıkları Hakkında Araştırmacılara Hediye) isimli ve kısaca Rihletü İbn Battûta olarak bilinen seyahatnâmenin müellifidir.

Literatürde Ön Asya yahut Yakın Doğu olarak isimlendirilen bölge günümüzde Anadolu, İran, Irak, Suriye, Filistin, Arabistan, Mısır, Ürdün ve Afrika'yı içine alan sahaya tekabül ediyor. 14. asırda bu bölge hemen hemen İslâm Devletleri hâkimiyetindeydi. Anadolu Selçuklu Devleti, Türk Beylikleri, Altın Orda Devleti,

⁹² A. Sait Aykut, "İbn Battûtâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 9 Mart 2020).

⁹³ "İbn Battuta", *Ana Britannica*, ed. Philip W. Goetz vd. (İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., 1994), 16/219-220.

İlhanlı Devleti, Bizans İmparatorluğu, Trabzon Rum İmparatorluğu, Memluk Devleti dönemin öne çıkan devletleriydi.

Battûta'nın seyahat ettiği yüzyılda dünya üzerinde genel olarak bir siyasi birlik yoktu. Avrupa'da derebeylikler oldukça güç kazanmış, bir yandan da Ortodoks ve Katolikler arasındaki mezhep savaşları iç gerilimi arttırmıştı. Bizans, topraklarının önemli bir kısmını kaybetmişti. Moğollar, Köseadağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'ni yenerek, Anadolu Türk siyasî birliğini bozmuşlar ve beylikler kurulmaya başlamıştı. 14. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin de hemen hemen kuruluş zamanına tekâbul etmekteydi. İbn Battûta, Anadolu seyahati esnasında Orhan Gâzi ile tanışmış ve seyahatnâmesinde ondan "Türk Sultânlarının en ulusu" olarak bahsetmiştir.

Seyahat ettiği yerlerde, çeşitli ülkelerin hükümdarlarıyla tanışan Battûta, ilmi münasebetiyle buralarda kendisine kadılık görevi verilmiştir. Ayrıca Arapça, Farsça, Türkçe bildiği için diplomatik görevler de yapmıştır.⁹⁴

İbn Battûta 21 yaşlarındayken Mekke'ye, haccetmek ve Mısır, Suriye, Hicaz gibi bölgelerdeki ünlü âlimlerden ders almak niyetiyle Eylül ayında Tanca'dan yola çıktı. Yolculuğa çıktığı dönemde Mağrip Sultânı Ebû Saîd Merinî idi ve takvimler 2 Recep 725/14 Haziran 1325'i gösteriyordu. Haccını ifa ettikten sonra Irak bölgesine yöneldi. Seyahatnâmesinde zikrettiği sûfilerden, âlimlerden ve aldığı icazetnâmelerden de anlaşıldığı üzere bu amacına ulaştığı görülmektedir. İslâm âleminin güzide hocalarından dersler almıştır. Ayrıca aldığı eğitimler onun iyi bir kadı olarak yetişmesinde rol oynamış ve çeşitli yerlerde kadılık görevini yürütmesini kolaylaştırmıştır.

İbn Battûta'nın gezi güzergâhını 7 kısımda inceleyebiliriz. İlk seyahatindeki yol haritasını Tanca'dan yola çıkarak Kuzey Afrika, İskenderiye, Mısır, Filistin, Şam, Mekke, Necef üzerinden Irak, İran ve tekrar Mekke'ye dönüş şeklinde ifade edebiliriz. İskenderiye'ye vardığında Şeyh Burhaneddîn'in telkinleriyle Hint, Çin ülkelerini görme hevesi uyandı içinde.

İkinci yolculuğunda Cidde'den yola çıkarak deniz yoluyla Doğu Afrika, Güney Arabistan, Mekke ve Mısır üzerinden Lazkiye'ye doğru bir güzergâh izlemiştir.

Üçüncü seyahatini Lazkiye'den hareket ederek Anadolu, Dest-i Kıpçak, İstanbul, Orta Asya'dan Delhi'ye doğru yapmıştır.

Dördüncü seferini Delhi'den Maldivler ve Seylan'a doğru; beşincisini Maldivler'den Çin'e, altıncısını Çin'den Fas'a yapmıştır. Yedinci ve son seferini Endülüs'e, Batı Afrika turundan sonra Fas'a dönüş şeklinde gerçekleştirmiştir.

⁹⁴ Aykut, "İbn Battûta".

İbn Battûta Seyahatnâmesi tasavvufî içerik bakımından oldukça zengindir. Çünkü Hicrî 7. Yüzyıl, tasavvuf tarihi açısından önemli bir yüzyıldır. Tarikatlar bu dönemde ekolleşmiş ve tasavvufî hayata daha da fazla canlılık gelmiştir.⁹⁵

12. yüzyılda ilk tarikatlardan olan Abdülkadir Geylânî'ye dayanan Kâdiriyye Bağdat'ta ve Rifâiyye Irak'ta teşekkül etmiştir. Aynı şekilde Ebû Hafs Şehabeddin es-Sühreverdî'ye intisap edilen Sühreverdiyye ve Sa'deddîn el-Cibâvî'ye intisap edilen Sa'diyye, Suriye'de teşekkül etmiştir. Yeseviyye, Nakşibendiyye, Kübreviyye tarikatları Orta Asya'da Medyeniyîye tarikatı ise Afrika'nın kuzey bölgelerinde ortaya çıkmıştır. Kâdiriyye ve Safeviyye tarikatı öncelikle Irak olmak üzere Anadolu, Türkistan Uzak Doğu, Orta Asya, Balkanlar ve Hicaz'da yayılmıştı.

13. yüzyıla geldiğimizde ise Hindistan'da Çiştîyye tarikatı, Kâdiriyye, Sühreverdiyye ve Nakşibendiyye ile birlikte en yaygın ve geniş dört tarikattan birisi olmuştur. Anadolu'da ise Mevleviyye tarikatının oluşumu bu döneme rastlamaktadır. Ortadoğu, Balkanlar ve Kuzey Afrika'ya yayılmış geniş yankılar bulmuştur.

13. ve 14. yüzyılda Anadolu'da dikkat çeken, Anadolu'yu ve çevresini mânevi anlamda inşâ eden ve başta Selçuklular ve sonra Osmanlı Devleti'nin gönül mayası olan Ahîler, İbn Bâtûta'nın seyahatnâmesinde de geniş yer bulan bir zümredir. Bu eser özellikle Ahîler hakkında birinci ağızdan bir kaynak mesâbesindedir.

İbn Battûta, seyahati boyunca çeşitli tekke ve dergâhlarda ikâmet etmiş, çeşitli tarikat mensuplarıyla hemhâl olmuş güzide şeyhlerden dersler almış bâzen mürid olup kalmaya niyetlenmiş bazen yola koyulmuş ve otuz yıl boyunca İslâm Memleketlerini dolaşmıştır. Gözlemlediği ya da duyduğu ve kaynağından şüphe etmediği uluların, şeyhlerin kerâmetlerini nakletmiş, gezdiği yerlerdeki sûfîlerle olan diyaloglarını eserinde aktarmıştır. Bu eser 14. yüzyılın bir tasavvuf portresi, haritasıdır. İbn Battûta, özellikle Anadolu'yu Evliya Çelebi'den yaklaşık üç asır önce gezip dolaşmış o dönemin tasavvuf ehlinde, tarikat, tekke ve türbelerinden bizleri haberdar etmiştir.

Tanca şehrinden yola çıkan seyyah Kuzey Afrika üzerinden İskenderiye şehrine ulaşır. Bu şehrin büyükleri içerisinde, büyük bir velî olan Şeyh Ebû Abdullah Fâsî'den bahseder. Bu kişinin namaz kılariken verdiği selama, görünmeyen varlıkların karşılık verdiğine dair duyduğu bir rivayeti aktarır.⁹⁶ Keşif ehli ve zühd sahibi olarak tasvir ettiği Şeyh Halife'den ve onun bir kerâmetinden de bahseder. Rivayete göre bu zâhid kişi rüyasında Hz. Peygamber'in (s.a.v) onu çağırdığını görür. Medine yolunu tutar. Mescid-i Nebî'ye ulaştıktan sonra orada iki rekât tahiyetü'l mescid namazı kılar ve

⁹⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar* (PDF: İletişim Yayınları, 2014), 22.

⁹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2018), I/23.

Peygamberimize selam verir. Tefekkürde daldığı bir anda kafasını kaldırdığında önünde ekmek, süt ve hurma bulunan bir tabak görür. Arkadaşlarıyla beraber bunu yer. Hac görevini yerine getirir. Memleketine döner.⁹⁷

Seyyah, İskenderiye sûfilerinden Şeyh Burhâneddîn A'rac'ı da sayar. Battûta, yolculuğa çıktığında rotasında Çin, Hindistan ve Sint yörelerini dolaşmak olmadığını fakat bu şeyhin kerâmeti olarak oraları da dolaşma iştiağı ile dolduğunu nakleder. Şeyhin, kendisine şöyle dediğini aktarır: “Sen inşallah kardeşim Feridüddin'i Hint'te, Burhâneddîn'i Çin'de, Rükneddîn Zekeriyâ'yı ise Sint yöresinde ziyaret edeceksin.”⁹⁸ Bunun bir kerâmet olduğunu söyleyen Battûta, bu üç kişi ile buluşuncaya kadar seyahatine devam ettiğini söyler.⁹⁹ Son olarak ise İskenderiye'de büyükleri arasında Ebû'l Hasan Şâzîlî'nin müridi olan Ebû'l Abbâs Mürsî'nin talebesi olan Şeyh Yâkut Habeşî'den de bahseder. Daha sonra ise Ebû'l Hasan Şâzîlî'nin bir kerâmetini nakleder. Her sene Hac yolculuğuna birlikte çıktığı hizmetçisine son yolculuklarına çıkarken yanına, balta, küfe, kefen gibi ölü için ne lazımsa hepsini almasını söyler. Hizmetçisi bunu sorgulayınca, Humeysêrâ'da ne olacağını görürsün der. Oraya vardıklarında, şeyhin gusûl abdesti aldığını ve iki rekât namaz kıldıktan sonra vefat ettiğini söyler.¹⁰⁰ Seyyah bu zâtın türbesini ziyaret ettiğini ve mezar taşında Hz. Ali'ye kadar uzanan soy ağacının yazılı bulunduğunu anlatır. Battûta, Ebû'l Hasan Şâzîlî'nin, Hizbü'l-Bahr yani deniz virdinden ve Şâzîliye müritlerinin bu duayı sürekli okuduklarından bahseder.¹⁰¹

Seyyah, İskenderiye'den Şeyh Ebû Abdullah'ı görmek için ayrılır. Bu kişinin büyük sûfilerden olduğunu söyler. ‘Münyet-i Benî Mürşid’ denilen yerde inziva hayatı yaşadığını, yalnız olduğunu, kimseyle arkadaşlık etmediğini nakleder. İnsanların onu ziyaret ettiğini, şeyhin ziyaretçilerine yemek verdiğini, içlerinden geçeni bilip kendi eliyle onu hazırladığını aktarır.¹⁰² Şeyhin bu nâmını duyduğu için ondan manevî olarak istifade etmek niyetiyle Fovva şehrine ulaşır. Burada öncelikle evliyadan Ebû'n-Necât'ın mezarının bulunduğu bahseder.¹⁰³ Daha sonra ise Şeyh Ebû Abdullah Mürşidî'nin huzuruna varır. Şeyh, Battûta'yı görür görmez onu kucaklayıp hoş bir şekilde karşılar, yemek hazırlar ve Battûta orada bulunduğu sürece onu imam tayin edip arkasında namaz kılar. Battûta bir gece rüyasında bir kuşun onu önce kible tarafına sonra Yemen'e daha sonra ise doğuya ve güneye götürdüğünü görür. Rüyasını kimseye anlatmaz. Uyandığında şeyhin bunu hissedip hissetmeyeceğini merak eder. Sabah ve

⁹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/24.

⁹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/24.

⁹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/24.

¹⁰⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/25.

¹⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/25.

¹⁰² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/34.

¹⁰³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/35.

kuşluk namazlarını kıldıktan sonra şeyh onu yanına çağırır ve rüyasını anlatmasını ister ve rüyayı yorumlar: “Ulu ev Kâbe’yi haccedecek, Peygamberin kabrini ziyaret edeceksin. Daha sonra Yemen’i, Irak’ı, Türk ülkelerini, Hindistan’ı gezecek burada uzun bir süre kalacaksın. Orada kardeşim Dilşâd-ı Hindî ile görüşeceksin. Seni o sırada düştüğün tehlikeden kurtaracak.”¹⁰⁴ İbn Battûta, bu şeyhin çok bereketli bir insan olduğunu ve tanıdığı sûfiler içerisinde aynı şekilde Hindistan’da bulunan Seyyid Muhammed Mûla’nın da çok bereketli maneviyatı yüksek kişilerden olduğunu söyler.¹⁰⁵ Şeyh ona peksimet ve bir miktar para verir. Seyyah yeniden yola koyulur.

Kahire’ye doğru yola çıkan seyyah öncelikle Bürüllüs’e yönelerek orada keşif sahibi Şeyh Merzûk’un kabrini ve zâviyesini ziyaret eder. Bürüllüs kadısının da ermiş bir kişi olduğunu, bir gün namaz kılmaya niyet etmişken gaipten dini uyarı niteliğinde beyitler duyduğunu ve etrafta hiç kimseyi göremediğini nakleder. Bu kişi duyduğu sesin Allah tarafından bir uyarı olduğunu söyler.¹⁰⁶ Seyyah daha sonra ise Nesterev bölgesinde velîlerden Şemseddîn Felevî’nin tekkesine uğrar.

Dimyat şehrine geldiğinde seyyahın, ilk uğrak yeri Berzah adasındaki tekke olur. Tekkenin şeyhinin İbn Kofl olduğunu, tekkede cuma gecesi dervişlerle birlikte Kur’ânı Kerîm okuyup geceyi zikir ve namazla geçirdiğini söyler.¹⁰⁷

Eski Dimyat denilen bölgede ise Kalenderiyye tarikatının lideri Şeyh Cemâleddîn Sâvî’nin tekkesini ziyaret eder. Postnişin Şeyh Fetih Tekrûrî’dir. Bu tarikat mensuplarının Şeyh Cemâleddîn’in başından geçen bir olay üzerine saçlarını, sakallarını ve kaşlarını kazıdıklarını nakleder. Rivayete göre Şeyh Efendi son derece yakışıklı bir adamdır. Sâveli bir kadın ona âşık olur. Türlü hilelerle onu tuzağa düşürür. Kurtuluş yolu olmadığını anlayan Şeyh, kadından müsaade isteyerek helâyâ gider. Yanında bulunan ustura ile saçını, sakalını, kaşlarını kazır ve kadının karşısına çıkar. Onu böyle birden çirkin bir halde gören kadın derhal evden kovar. Hak Teâlâ bu şekilde şeyhi o günden korumuş olur. İşte bu olaya binaen Kalenderi müritlerinin saçları, kaşları ve sakalları tıraşlıdır.¹⁰⁸ Battûta, Cemâleddîn Sâvî’nin bir kerâmetini daha nakleder. Rivayete göre Şeyh, Dimyat şehrine geldikten sonra mezarlıkta yaşamaya başlar. Oranın ileri gelen bir kadısı olan İbnü’l-Amîd, bir cenaze münasebetiyle mezarlığa vardığında Şeyh’i görür ve ona: Herkesin bahsettiği sapkın şeyh sen misin? Diye sorar. Şeyh de İbnü’l-Amîd’e, insanın ölüsüne dahi hürmet etmediğini, diriye asla hürmet edemeyeceğini, elindeki hayvanla mezarlıklar arasında dolaşarak cahillik ettiğini söyler.

¹⁰⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/36.

¹⁰⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/36.

¹⁰⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/40-41.

¹⁰⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/42.

¹⁰⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/42-43.

Kadı da ona senin sakalsız olman kaşını, saçını tıraş etmen bundan çok daha kötüdür der.¹⁰⁹ Bu cedelleşmeden sonra Şeyh Sâvî bir çığlık atar ve çenesinde gür siyah bir sakal çıkar. İkinci kez çığlık attığında yüzünde aksakallar görünür. Üçüncü kez çığlık attığında ise bunların hepsi kaybolur. Kadı bunun üzerine Şeyh'ten özür diler ve onun müridi olur. Öldüğünde ise Şeyh'in eşiğinin dibine gömülmek istediğini vasiyet eder.¹¹⁰

Battûta, Dimyat şehrinin dışında Şetâ adıyla biline bir ziyaretgâhın çok uğurlu bir yer olduğundan ve Mısırlıların senenin belirli günlerinde burayı ziyaret ettiğinden bahseder. Yine bu bölgede bulunan Münye semtinde ise velîlerden Şeyh İbn Nu'mân'ın zâviyesinin bulunduğunu ve orada gecelediğini nakleder.¹¹¹

Seyyah artık Mısır'dadır. Kahire'de tekkelerin her yeri kapladığını, insanların tekke yaptırmak için birbirleriyle yarıştığını ve her tekkenin belli bir zümreye ait olduğunu nakleder. Bu zümrelerin çoğunluğunun yerli halktan değil yabancı olduğunu söyler. Ayrıca zâviye veya tekke kelimesi yerine hankah sözcüğünün kullanıldığını, bu kelimenin çoğulunun ise havânık olduğunu ifade eder.¹¹² Her tekkede bir şeyh, muhafız ve hizmetçi bulunduğunu ve ilginç bir yemek tarzları bulunduğunu da ekler. Zâviyede bir hizmetçi bulunduğunu ve hergün dervişlere sorup onların isteklerine göre yemek pişirdiğini aktarır. Yemek esnasında ise herkesin önüne istediği yemeğin konulduğunu iki öğün yemek yediklerini ve cuma günleri ise tatlı ikramının bulunduğunu söyler.¹¹³ Seyyah bunlara ilave olarak bekâr olan dervişlerin giyecek, kandil yağı hatta sabun ihtiyaçlarının bile giderildiğini ayrıca maaş verildiğini de nakleder. Bu dervişler tekkede kalır, orada yatıp kalkarlar. Beş vakit namazda da hazır bulunurlar. Herkesin seccadesi belirlidir. Seyyah, evli olan dervişlerin tekkesinin ayrı olduğunu söyler. Ayrıca bir kişi tekkeye girmek yani mürit olmak istediğinde başhizmetkâr onun nereden geldiğini, ülkesini, şeyhini sorgulayıp doğruluğuna kanaat ettikten sonra içeri aldığına ve seccadesini uygun bir yere sermesi için izin verildiğini nakleder. Bu kişi iki rekât namaz kıldıktan sonra diğer müritlerle ve tekke şeyhi ile kucaklaşıp onların halkasına katılır.¹¹⁴

Battûta, Mısır'da Karâfe adında bir ziyaretgâhtan daha bahseder. Buranın çok mukaddes bir yer olduğunu, etrafa çok sayıda tekke, zâviye inşa edildiğine ayrıca halkın, buranın mezarlığında, kubbeli küçük yapılar inşa edip içerisinde gece gündüz Kur'ân okuttuğunu da anlatır. Seyyah, her cuma günü, insanların buraya yatıya geldiğini, kabir ve türbeleri ziyaret ettiğini, özellikle Şaban ayının 15. gecesi esnafın

¹⁰⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/42.

¹¹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/43.

¹¹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/44.

¹¹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/48.

¹¹³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/49.

¹¹⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/49.

insanlara yiyecek ve ikramlar sunduğunu da kaydeder. Yine Karâfe bölgesinde Meşhed-i Mukaddes Ziyaretgâhı ve Seyyide Nefise'nin türbesini de zikreder. Meşhed-i Mukaddes'te Hz. Hüseyin'in başıgömülüdür. Seyyah, Hz. Nefise'nin çok mübarek bir kadın olduğunu, duasının geri çevrilmediğini söyler. Ayrıca İmam Şâfiî'nin türbesinin burada bulunduğunu ve yanına büyük bir türbe inşa edildiğini anlatır. Son olarak ise Karâfe'de evliyadan ve sahabeden birçok kişinin yattığını bu bölgenin çok nurlu ve mübarek bir yer olduğunu aktarır.

Kahire dışında Siryâkûs denilen bölgede, Melik Nâsır'ın büyük ve muhteşem bir mimaride bir tekke yaptırdığını söyler.¹¹⁵ Kahire ile ilgili son olarak Huvayzâ yöresinden Mısır'a gelmiş olan Cemaleddîn Huvayzâî isimli bir şeyhten bahseder.¹¹⁶ Buradan sonra artık yönünü Mısır'ın Said bölgesinden geçerek Ayzâb'a doğru çevirir. Deyrû't-Tîn'de büyük bir sınır tekkesi bulunduğunu söyler. "Burası muazzam bir yapıdır. Resulullah'ın tasının bir parçası, gözlerine sürme çektiği kalem ve pabuçlarını diktiği iğne burada bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Ali b. Ebû Tâlib'in kendi eliyle istinsah ettiği *Mushaf* da buraya konulmuştur."¹¹⁷ Battûta yola devam eder, Asyût denilen Güney Mısır'a ulaştığında Şeyh Şihâbeddîn b. Sabbâğ'ın, kendisini, tekkesinde ağırladığını söyler.¹¹⁸ Asyût'tan İhmîm şehrine geçer. Burada Şeyh Ebû'l Abbâs b. Abdüzzâhir'in tekkesinde kalır. Şeyhin dedesi olan Abdüzzâhir'in türbesinin burada olduğunu nakleder. Seyyah, burada da Cuma namazından sonra toplanılıp, Kur'ân-ı Kerîm'in hatmedildiğini, ardından Kehf Sûresi'ni okuyup ikindi namazı da kılındıktan sonra akşama doğru eve döndüğünü anlatır.¹¹⁹ İhmîm'den sonra Nil Nehri kıyısında bulunan Hû şehrine varır. Takıyyüddîn b. Sirâc zâviyesinde kalır. Burada Her gün sabah namazından sonra biraz Kur'ân-ı Kerîm okunduğunu, ardından da Şeyh Şâzelî'nin, Hizb-i Bahr duasının okunduğunu nakleder.¹²⁰ Yine Hû şehrinde Şerif Ebû Muhammed isimli bir ermişin bulunduğunu ve yanına onu görmek için gittiğinde vuku bulan bir kerâmetini nakleder: "Maksadımı sordu. Cidde yoluyla Beyt-i Haram'ı 'Kâbe'yi' hacetmek niyetinde olduğumu söyledim. O, bana dönerek: 'Şimdi amacına erişemeyeceksin, geri dön, sen ilk haccını buradan değil Şam yoluyla yapacaksın!' buyurdu."¹²¹ Seyyah, şeyhin sözünü dinlemediğini Ayzâb şehrine vardıktan sonra çeşitli sebeplerden dolayı yola devam edemediğini ve tıpkı şeyhin söylediği güzergâh üzerinden daha sonra Hac vazifesini ifa ettiğini anlatır.

¹¹⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/54.

¹¹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/56.

¹¹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/67.

¹¹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/69.

¹¹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/70.

¹²⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/70.

¹²¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/70.

Kınâ şehrinde velilerden Abdurrahîm Kınâvî'nin medfun olduğunu ve orada bulunan Seyfiye Medresesi'nde torunu olan Şihâbeddîn Ahmed ile görüşüğünü aktarır. Kûs şehrinin dışında ise Şeyh Şihâbeddîn b. Abdülgaffâr ve Efram zâviyelerinin bulunduğunu Ramazan ayında dervişlerin burada inzivaya çekildiğini anlatır. Bunun dışında şehirde, İbrahim Endelüsî, Ebû'l Haccâc Aksûrî'nin türbesi ve zâviyesi bulunduğunu söyler. İsnâ şehrinde de her tarafın medrese ve tekke ile dolu olduğunu anlatır. Şeyh Nureddîn Ali, Şeyh Abdülvâhid Mıknasî'den bahseder. Mıknasî'nin Kûs'ta postnişin olduğunu da ekler. Humeysêrâ denilen yerde ise daha önce bahsettiğimiz Ebû'l Hasan Şâzîlî'nin kerâmetinin gerçekleştiğini yani orada vefat ettiğini belirtir.¹²² Gerçekten de bu bölgenin vahşi hayvanlarla özellikle sırtlanlarla dolu olduğunu anlatır. Ayzâb şehrinde ise İmam Kastalânî'ye ait bir mescitten ve oranın manevî olarak bereketi ve güzelliğinden söz eder. Son olarak ise Musa ve Muhammed Merrâkeşî isminde iki şeyhten bahseder. Bu kişiler soylarının Fas Kralı Murtaza'ya dayandığını söylemişlerdir.¹²³

Ayzâb şehrinden sonra Hicaz bölgesine geçmek niyetinde olan seyyah, Şerif Ebû Muhammed'in söylediği gibi daha öteye gidememiştir. Kahire'ye geri dönüp Gazze'ye doğru yola çıkmıştır. Şeyh Salih Musa'nın bu yörenin velîlerinden olduğunu da belirtir.¹²⁴

Gazze Şehri'nden Kudüs'e geçen Battûta, burada büyük velî Hatip Burhâneddîn Ca'berî ile görüşmüştür. Bu kişiye Hz. İbrahim'in (a.s) kabrinin gerçekten burada bulunup bulunmadığını sormuştur. Şeyh ona şöyle cevap verir: "Sapkınlardan oluşan bir grup hariç kimse bu hususta kötü konuşmadı! Bu haber önceki ulu bilginlerden sonrakilere aynen nakledildiği için kuşkudan uzaktır!"¹²⁵ Battûta, burada çölde gezdiği için Râbia Bedevviyye diye anılan saygın bir kadından bahseder ve bu kişinin Râbia Adeviyye ile karıştırılmaması gerektiğine dikkat çeker. Kudüslü ermişlerden tekke şeyhi Ebû Abdullah Muhammed b. Müsbîrî Garnâtî'yi, "Mahcûb" diye anılan Ebû Ali Hasan'ı, Meragalı Ermiş Kemaleddîn'i ve Erzurumlu Ebû Abdurrahman b. Mustafa'yı zikreder. Battûta, "Bu sonuncusu, Şeyh Tâceddîn Rifâî'nin talebelerindendir. Ben onunla görüştim ve onun elinden tasavvuf hırkası giydim."¹²⁶ der.

Hama'ya doğru yönelen seyyah Askalân mezarlığında çok sayıda derviş ve şehidin bulunduğunu nakleder. Seyyah Beyrut'a yakın bir yerde bulunan BekaaVadisi'nde Kereknûh diye bir yere varır. Burada Hükümdar Ebû Ya'kûb

¹²² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/71.

¹²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/72.

¹²⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/77-78.

¹²⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/82.

¹²⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/85.

Yusuf'un kabrini ziyaret etmek ister. Bu kişiye dair bir de kerâmet zikreder. Buranın yanında bir zâviye bulunduğunu, gelip geçen herkesin yedirilip içirildiğini aktarır. Rivayete göre, Ebû Ya'kûb Yusuf, yöneticiyken çok ağır bir hastalığa yakalanıp Şam'a gelir ve sokaklara düşer. İyileştiği zaman bostan bekçiliği yapmaya başlar. Bu bahçe Melik Nureddîn'e aittir. Bir gün oraya uğrayan Melik, bostanın asıl sorumlusuna nar yemek istediğini söyler. Bu kişi de Ebû Ya'kûb Yusuf'tan tatlı bir nar getirmesini ister. Ebû Ya'kûb Yusuf, getirdiği narı görevliye verir tatması için. Görevli bunun ekşi olduğunu söyleyerek başka bir tane daha ister. Bu olay bu şekilde üç defa tekrar eder. Bahçe görevlisi en son Ebû Ya'kûb Yusuf'a ekşi ile tatlı narı birbirinden ayıramadığı için çıkışır. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb Yusuf, "Sen beni meyveleri yemek için değil korumak için kiraladın!"¹²⁷ der. Bu olay Melik Nureddîn'e ulaşır ve derhal bu işçiye yanına çağırır. "Çünkü çok önceleri rüyasında Ebû Ya'kûb'la buluştuğunu ve bu buluşmadan kârlı çıktığını görmüştür. Bekçinin Ebû Ya'kûb olduğunu anlayarak: 'Sen Ebû Ya'kûb musun' diye sorar? 'Evet' cevabını alınca ayağa fırlayıp kucaklar onu, yanına oturur."¹²⁸ Sonra onu alıp evine götürür, elleriyle yemek hazırlar. Birkaç günlük misafirlikten sonra Ebû Ya'kûb oradan firar eder ve Dımaşk şehrinde bir köy evine sığınır. Köylü, ona kendi gücünce ikramlarda bulunur. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb, köylüden bulabildiği kadar bakır getirmesini ister. Bunların üzerine ateş yakar ve cebinden çıkardığı bir keseden üzerine "iksir" dökerek bakırları altına dönüştürür ve tüm altını bir odaya kilitler. Sonra da durumu mektupla Nûreddîn'e bildirir ve ondan birkaç ricada bulunur.¹²⁹ Ev sahibine yeterli miktarda altın verildikten sonra bakırların sahiplerinin de razı edilmesini, geride kalan altınların hayır hasenât için harcanmasını söyler.¹³⁰ Daha sonra ise mektuba şu sözlerle son verir: "İbrahim b. Edhem Horasan hükümdarlığını bıraktıysa ben de Mağrip memleketini bıraktım. Bu 'sanat'tan da vazgeçtim vesselâm!"¹³¹ Bu hâdiseden sonra Ebû Ya'kûb, oradan da sırra kadem basar. Bir daha kimse onu bulamaz Melik Nûreddîn onun dediklerini yerine getirir.

Kitabı çeviren ve notlandıran A. Sait Aykut, Battûta'nın rivayette hata yaptığını, bahsedilen Bostan Hikâyesinin İbrahim b. Edhem ile ilgili olduğunu ve Ebû Ya'kûb'un Kuzey Afrikalı Muvahhidî bir lider olduğunu ve kabrinin Portekiz'de bulunduğunu nakleder.¹³²

¹²⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/92.

¹²⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/92-93.

¹²⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/93.

¹³⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/93.

¹³¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/93.

¹³² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/97.

Seyyah bu bölgedeki gezisinde son olarak Hısnu'l Ekrâd ve Humus şehirlerini ziyaret eder. Önce Hısnu'l Ekrâd'a varır. Burada İbrahimî Zâviyesi'nin olduğunu söyler. Oradan da Humus'a geçer, İslâm ordusunun efsanevi komutanı Hâlid b. Velîd'in kabrinin burada bulunduğunu ve yanında bir zâviye ve bir mescit bulunduğunu nakleder.¹³³

Halep'ten Dimaşk'a doğru yola çıkan seyyahın ilk uğrak yerlerinden birisi Antakya oluyor. Burada Habib Neccâr'ın Kabri'nin yanında Muhammet b. Ali'nin bir tekkesi bulunduğunu ve gelip geçen yolculara, gariplere yemek ikram edildiğini nakleder. Ayrıca Şeyh Muhammet b. Ali'nin yüzü aşkın yaşına rağmen çok dinç gücü kuvveti yerinde bir şahıs olduğunu hatta oğlunun ondan büyük olduğunun zannedildiğini anlatıyor.¹³⁴ Sahyûn şehrinde ise kalenin yakınlarında bir tekke bulunduğunu söyler. Bu şehirde Ermiş İsa Bedevî'nin kabrini ziyaret ettiğini nakleder.¹³⁵

Seyyah, Cebele şehrine varır. Velîlerden İbrahim b. Edhem Hazretlerinin kabrinin burada bulunduğunu söyler.¹³⁶ Kabrin yanında güzel bir tekke vardır. Hizmetkârı İbrahim Cumahî'dir. "Halk, Şaban ayının 15. Gecesi Şam'ın diğer bölgelerinden bu tekkeye gelip üç gün kalırlar... Dervişler de bu mevsimde her taraftan gelip toplaşır. Türbeyi ziyaret eden herkes bakıcıya bir mum verir; kilolarca mum yığılır orada."¹³⁷

Lâzkiye şehrine geçen seyyah, burada Allah dostu Abdül-Muhsin İskenderî ile görüşmeyi murat etse de görüşemez. Bu dervişin arkadaşlarından Şeyh Saîd Bicâî ve Yahyâ Selâvî ile görüşür ve bulundukları tekkeyi Alâeddîn b. Bahâ'nın yaptırdığından bahseder.¹³⁸

Suriye Bölgesi'nde bulunan Cebel-i Lübnan dağlarına giden seyyah, burada bir grup dervişin inzivaya çekildiğinden bahseder. Bu dağın yeryüzünde en bereketli dağ olduğunu söyler. Battûta, burada görüştüğü dervişlerden duyduğu bir rivayeti aktarır: Şiddetli bir kış günü dervişler bir ateş etrafında otururken, içlerinden birisi ateşte kızartılıp yenilecek bir şeyler olsaydı diye hayıflanır. Dervişlerden, diğerleri tarafından küçük görülüp çok dikkate alınmayan birisi, bu kişiye hitaben; "İkindi namazında İbrahim b. Edhem'in mescidindeydim. Civarında bir yaban eşiği gördüm. Etrafı karla çevrili olduğundan kaçamayacağını zannediyorum. Giderseniz onu tutabilir ve şu ateşte

¹³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/95.

¹³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/114.

¹³⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/116.

¹³⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/118.

¹³⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/120.

¹³⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/121.

kızartabilirsiniz”¹³⁹ dedi. Dervişler gidip söylenileni yaparlar fakat eşeği kestikten sonra, onlara bu fikri veren derviş bir daha asla bulamayıp şaşkınlık ve hayretler içinde kalırlar.¹⁴⁰

Dımaşk’a ulaşan seyyah, meşhur bilgin ve zâhid olan Süfyân Sevrî’nin bir sözünü zikreder; “...Dımaşk Câmii’nde edâ edilen bir namaz 30.000 namaza bedeldir.”¹⁴¹ Bu câmiinin Bâb-ı Ceyrûn denilen doğu kapısında bulunan bir türbede ise Hz. Hüseyin’in kesik başının bulunduğunu ifade eder.¹⁴² Bâb-ı Natfâniyyîn diye bilinen kuzey kapısında ise Şümei’âniye isminde bir tekke bulunduğunu nakleder.¹⁴³

Battûta, Dımaşk’ta bulunduğu sıralarda Hanefîlerin imamının, İbn Rûmî olarak ün salan, büyük sûfilerden olan Fakih İmâmüddîn Hanefî olduğunu söyler. Ayrıca, bu kişinin, Hâtûniyye dergâhı ve Şerefi A’lâ’daki tekkenin de şeyhi olduğunu aktarır.¹⁴⁴ Nûreddîn Ebû Yûsuf b. Sâîğ isminde zühde önem veren bir şahsiyetten bahseder. Bu kişi kendisine Dımaşk kadılığı verildiği halde kabul etmez.¹⁴⁵ Şihâbeddîn b. Cehbel de büyük bilginlerden birisidir, kadılık görevini Nûreddîn reddedince, sorumluluk kendisine kalır diye apar topar şehri terk eder. “Olay Melik Nâsır’a anlatılınca, Dımaşk kadılığını büyük hukukçulardan Mısır’ın şeyhler şeyhi Alâeddîn Konevî’ye verdi. Bu adam Konyalıdır ve âriflerin kutbu, mütekellimlerin dili diye tanınır.”¹⁴⁶

Battûta, Dımaşk’ta bulunan sûfilerden bir tanesinin de Zahîreddîn Acemî adında bir şeyh olduğunu nakleder ve ona dair şunları anlatır: Şehrin valisi Seyfeddîn Tinkîz şeyhin talebesidir ve ona çok hürmet gösterir. Bir gün mahkeme huzurunda başkadı Cemaleddîn b. Cümle, hikâye anlattığı sırada, Şeyh Zahîreddîn, yalan söylüyorsun diyerek onu tenkit eder. Bundan utanan kadı, valiye dönerek şeyhi şikâyet eder. Vali de ona dava açmasını söyler. Vali aslında kadıya bunu söylerken, onun şeyhebir şey yapmayacağını düşünerek bu sözleri sarf etmiştir. Kadı ise Şeyh Zahîreddîn’e iki yüz kırbaç vurulmasını ve eşeğe bindirilerek Dımaşk’ta dolaştırılmasını emreder. Daha sonra bunu haber alan Vali, Cemâleddîn’i azleder ve zaten diğer kadılar nezdinde de asıl suçlunun Cemâleddîn olduğu açığa çıkar.¹⁴⁷

Seyyah, Dımaşk’ta, Üveysü’l-Karanî’nin ve Bâz Eşheb (Bozdoğan) olarak bilinen ermiş Arslan Velî’nin mezarlarının bulunduğunu nakleder. Üveys’ül Karânî, ashaptan bir grup ile yolculuk ederken etraf su dahi bulunmayan bir çölün ortasında vefat eder.

¹³⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/124.

¹⁴⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/124.

¹⁴¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/137.

¹⁴² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/138.

¹⁴³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/139.

¹⁴⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/140.

¹⁴⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/141.

¹⁴⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/141.

¹⁴⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/143-144.

Sahabîler onun çantasında koku, su ve kefen bulunduğunu görürler. Cenaze namazını kılıp onu defnederler.¹⁴⁸ Sahabelerden birisi, böyle bir yüce insanın mezarına işaret bırakılmadan gidilmesini hoş görmez fakat geri döndüklerinde mezara dair hiçbir iz bulamazlar.

Battûta, Ermiş Arslan'a neden Bozdoğan denildiğinin rivayetini de aktarır. Velilerden olan Ahmet Rifâî hazretlerinin tekkesi Ümmü Ubeyde denilen yerdedir. Bir gün tekkenin bahçesinde bulunan hurmaları keserken, bir kısmını kenara koyup, yine Hak dostu olan Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin'e ayırdığını söyler. Aradan zaman geçer ve Hac mevsimi gelir. Yanına hizmetkârı da olan Arslan'ı da alıp Hicaz'a gider. Arafat'ta Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin ile buluşurlar. Ahmet Rifâî bir sohbet esnasında ona, ayırdığı hurmalardan bahseder. Bunu duyan Arslan, Rifâî hazretlerine, izin verirsiniz onu getireyim der. Şeyh izin verir. Arslan hemen gidip salkımı getirir. Ümmü Ubeyde beldesinin sakinleri ise daha sonra boz renkli bir doğanın, salkımı koparıırken gördüklerini söylerler.¹⁴⁹

Battûta, Dimaşk'ın Dârâyya denilen köyünde, âbid ve zâhid olan Ebû Müslim Havlânî ve Ebû Süleyman Dâranî'nin kabirlerinin bulunduğunu söyler.¹⁵⁰ Daha sonra, Kutlu tepe olarak bilinen Rabve'de bulunan küçük bir mağarada ise Hz. Hızır'ın namaz kıldığını nakleder.¹⁵¹

Dimaşk halkının, mescit, tekke, türbe yaptırmakta birbirleri ile yarıştığını, hankah denilen yerlerde oturan sûfilerin ise ihtiyaçlarının temin edildiğini söylüyor. Seyyah, Dimaşk'a dair sözlerini bitirirken, orada bulunan Ebu'l Abbâs Haccâr, Şeyh Şihâbeddîn b. Abdullah Makdisî, Üstat Şemseddîn Muhammed b. Ebu'z-Zehrâ Hakkârî'den icâzet aldığını bildirir.¹⁵² Daha birçok hocasının ismini zikreder, biz buraya sûfî meşrepli olanları yazmayı uygun gördük.

Artık Medine topraklarında olan Seyyah Peygamber Mescidi'nden bahsederken oranın müezzininin zühd ehlinden İzzeddîn Vâsıfı olduğunu nakleder.¹⁵³ Şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed ise Harem-i Şerîf'in eski hizmetkârıdır. Başına tıpkı Şeyh Sâvî gibi bir olay geldiği için kendisini hadım etmiş ve sakallarını tıraş etmiştir.¹⁵⁴ Hicaz'a gelip yerleşen dervişler arasında, Şeyh Ebû Mehdî İsa b. Harzûz

¹⁴⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/145.

¹⁴⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/145.

¹⁵⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/146.

¹⁵¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/149.

¹⁵² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/156.

¹⁵³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/180.

¹⁵⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/181.

Miknâsî ile Ebû Muhammed Seravî'yi de zikreder. Fakih Ebu'l Abbâs Fâsî'nin ise Şeyh Şihâbeddîn Zerandî'nin kızıyla evlendiğini belirtir.¹⁵⁵

Battûta, Mekke'ye ulaştığında Mescid-i Harâm'ı ziyaret eder. Mescid'in İbrahim Kapısı'nın dışında büyük bir zâviye bulunduğunu söyler.¹⁵⁶ Bu kapının karşısında ise Şeyh Celâleddîn Muhammed b. Ahmed Akşehrî isimli Anadolu kökenli dervişin ve Şeyh Danyal Acemî'nin evlerinin bulunduğu bahseder. Seyyah yine hemen oraya yakın bulunan mimarî açıdan çok güzel bir ribat olan Ribâtü'l Muvaffak'tan da bahseder. Mekke'de kaldığı müddetçe burada Mağripli Şeyh Ebû Abdullah Züvâvî ve Şeyh Tayyâr Saâdet Harrânî ile kaldığını nakleder. Daha sonra, Şeyh Tayyâr'ın ikinci namazı sonrası secdeye kapanmış şeklide ölüsünün bulunduğunu anlatır.¹⁵⁷ Yine Mekke'de kırk yıldır meskûn olan Şeyh Şemseddîn Muhammed Şâmî'yi de anar. “Bir gün yanına gittim. Odasında, gözüme hasırdan başka şey ilişmediğinden bu konuda söz açtım; ‘Bende gördüğün şeyleri gizle!’ cevabını verdi.”¹⁵⁸

Battûta, Mekke'nin Muallâ kapısı dışında büyük bir mezarlık bulunduğunu burada sahabe, tâbiîn, ulemâ, ermiş ve evliyadan çok sayıda kişinin yattığını fakat harap olduğundan dolayı çoğunun yerlerinin belli olmadığını söyler.¹⁵⁹

Seyyah, Sevr Dağı ile ilgili başından geçen bir olayı da nakleder: İki arkadaşı, Abdullah İfrîkî ve Ebu'l Abbâs Ahmed Endülüsî, Hira Mağarasını görmek için yanına kılavuz da almadan yola düşerler. Yolunu kaybeder, susuzluktan perişan olurlar. Ebu'l Abbâs Ahmed Endülüsî, daha dayanıklı olduğu için zar zor yola devam edip akşama doğru Battûta'ya ulaşır durumu bildirir. Battûta, Halîl diye bilinen Şeyh Ebû Abdullah Muhammed'e olanları anlatır. Şeyh, o çevreyi çok iyi bilen kişileri toparlayıp Abdullah İfrîkî'yi aramaya gönderir. Akşam serinliği ile biraz daha toparlanan İfrîkî ise bir bedevî çadırına ulaşır. İlk müdahaleleri yapan Bedevîler onu eşek üzerinde Mekke'ye ulaştırır. Battûta, Abdullah İfrîkî'nin mezardan çıkmış gibi bir halde şehre ulaştığını söyler.¹⁶⁰

Seyyah, Mekke'de Muzafferiye Medresesi'nde kaldığı bir gece rüyasında Peygamberimizi halktan bir grup ile sohbet ederken görür. Daha sonra oraya Üstat Hâlîl olarak ünlenen Ebû Abdullah gelip peygamber huzurunda diz çöker ve hiçbir fakiri evimden eli boş geri çevirmeyeceğim diye söz verir. Uyandığında rüyasını garipseyen Battûta, sabah namazından sonra, rüyasını Üstat Halîl'e anlatır. Üstadın üzerinde o esnada fistan cinsi bir cübbe vardır, rüyayı duyunca sevincinden ağlar ve Battûta'ya:

¹⁵⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/182-183.

¹⁵⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/205.

¹⁵⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/206.

¹⁵⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/206.

¹⁵⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/208.

¹⁶⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/212-213.

“Bu cübbeyi ermişlerden biri dedeme hediye etmiş. Ben de bereketlenmek, manevî hayatımda nasiplenmek için giyerim.”¹⁶¹ der. Battûta, o adamın daha sonra gerçekten de hiç kimseyi eli boş çevirmediğini nakleder.

Battûta, Mekke’de misafir olarak bulunan bazı dervişlerden de bahseder. Bunlardan birisi, İmam Yâfi olarak ünlenen büyük sûfî Afifüddîn Abdullah b. Es’ad Yemenî Şâfiî’dir. Bu zâtın gece gündüz Kâbe’yi tavaf ettiğinden söz eder.¹⁶² Bunun dışında, Şemseddîn Muhammed Halebî, İzzeddîn Vâsitî ve zühd ehli Ebu’l-Hasan Ali b. Rızkullah Encerî’den de söz eder.¹⁶³

Seyyah Rebî Ribâtı ile ilgili ilginç bir olay rivayet eder ve bu ribâtın üstünlüğünü anlatır. “Mekke emiri Ebû Nümeyy’in köleleri bir gün Rebî Ribâtı’na emirin atlarıyla girerek hayvanları oranın kuyusunda suvardılar. Daha sonra ahıra girdikleri vakit hayvanlar sancıdan yerde sürünüyor, ayaklarını ve başlarını zemine vuruyorlardı.”¹⁶⁴ Emir Nümeyy, olayı duyar duymaz ribâtındaki dervişlerden özür diler ve onlardan bir tanesinin kendisiyle gelmesi için ricada bulunur. Derviş gelir. Hayvanların karnını sıvazlar. İçtikleri suyu boşaltan hayvancıklar hastalıktan kurtulurlar. Bu olaydan sonra bir daha hiç kimse ribât sakinlerini rahatsız etmez.¹⁶⁵ Seyyah, Ebu’l-Abbas Gumârî, Ebû Ya’kûb Yusuf, Ebu’l-Hasan Ali b. Fergûs Tilimsânî ve Saîd Hindî’nin bu rebâtın sakinlerinden olduğunu da nakleder.¹⁶⁶ Saîd Hindî, aynı zamanda günümüzde İran topraklarında bulunan Kelâle Ribâtı’nın şeyhidir. Bu kişinin Hint Sultanı ile Abbâsî Halifesi Ebu’l Abbâs b. Halife Ebu’r-Rebî Abbâsî arasında çeşitli tehlikelerle dolu bir elçilik görevi yapar ve Hint Ülkesinin Abbasî hilâfeti tarafından onaylanmasına yardımcı olur.¹⁶⁷ Hint padişahı daha sonra ise Kıpçak asıllı bir sûfî olan Receb Burkuî’yi de halifeye gönderir ve Hint hükümdarına niyâbet verilir. Daha sonraları ise Mısır hükümdarı Melik İsmail şeyh’s-şuyûh Rükneddîn Acemî’yi elçilikle görevlendirerek Şeyh Receb ile birlikte Hint Padişahına yollar. Battûta, Üstat Saîd Hindî ile 748 senesinde Hindistan’da görüştüğünü nakleder.¹⁶⁸

Seyyah, Mekke hatıralarında Mağripli Hasan isminde bir mecnundan söz eder. Bu kişinin, önceleri İsfahanlı Necmeddîn isimli bir Allah dostunun hizmetlisi olduğunu nakleder. Mecnun Hasan geceleri, gündüz hiç görmediği bir derviş ile sürekli tavaf yapar. Bir gün bu derviş, Mecnun Hasan’a, annen seni görmek istiyor, çok üzülüyor der.

¹⁶¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/215.

¹⁶² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/217.

¹⁶³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/218.

¹⁶⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/219.

¹⁶⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/219.

¹⁶⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/219.

¹⁶⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/220-221.

¹⁶⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/222-223.

Mecnun Hasan da bunu istediğini fakat evinden çok uzakta olduğunu ve buna gücünün yetmeyeceğini söyler. Derviş, onları ertesi gün buluşturacağını söyleyerek uzaklaşır.¹⁶⁹ Ertesi gün ise Muallâ Kapısı'na kadar birlikte giderler. “Tam bu sırada derviş, Hasan’a gözlerini kapatmasını ve kendi elbisesinden tutmasını emretti... Hasan gözlerini açınca kendini ana evinin kapısında buldu.”¹⁷⁰ Başından geçenleri annesine anlatmaz ve yaklaşık on beş gün kadar orada kaldıktan sonra mezarlıkta kendini oraya getiren derviş bulur: “‘Efendim! Şeyh Necmeddîn’i görmeye susadım. Âdetim gereği çıkıp onu görürdüm. Bugünlerde onunla hiç buluşmadım’ dedi”¹⁷¹ Derviş onu getirdiği şekilde geri götürür ve Şeyh Necmeddîn’e kendisinden bahsetmemesini söyler. Mecnun Hasan ise şeyhin huzuruna vardığında, onun suallerine dayanamayarak durumu olduğu gibi anlatır. Şeyh o derviş görmek istediğini söyler. Her zamanki gibi tavaf yaptığı esnada Mecnun Hasan, şeyhe, o derviş gösterir. “Derviş bu kelimeleri duyunca eliyle Hasan’ın ağzına vurarak ‘Sus! Allah seni konuşturmasın!’ deyince zavallının dili tutulup aklı gitti. Bu mecnun Hasan, Kutlu Mabet’in etrafında divâne divâne dolaşır. Abdestsiz, namazsız, gece gündüz tavaf ederdi.”¹⁷² Battûta, Mecnun Hasan’ın acıktığı, susadığı zaman istediği dükkâna girip istediğini yiyip içtiğini, dükkân sahiplerinin bundan memnun olduğunu, onun girdiği yere bereket bıraktığını nakleder. Bir gün Mekke’ye hacca gelen Emîr Seyfeddîn Yelmelek onu yanında Mısır’a götürür ve bir daha ondan haber alınamaz.¹⁷³

Seyyah için artık Mekke’den ayrılma vakti gelir. Medine’ye doğru yola çıkar. Yol arkadaşının Irak kervanının emiri Behlevân Muhammed Havîh olduğunu, bu kişinin Şeyh Şihâbeddîn Kalender vefat ettikten sonra hac emirliğine atandığını bildirir. Şeyh Şihâbeddîn’in, Kalenderiyye tarikatına mensup olduğu için saçlarının, sakallarının ve kaşlarının tıraşlı olduğunu da nakleder.¹⁷⁴

Medine’den sonra seyyahın durağı Necef olur. Burada Hz. Ali’nin kabri olduğu iddia edilen bir yerde yaptırılan medrese ve zâviyeyi ziyaret eder. Medresede, Şîî ve sûfîlerin oturduğunu nakleder.¹⁷⁵ Seyyah buradan da Basra’ya doğru yönelir. Vâsıt şehrinin, Revak denilen bölgesinde bulunan, Ebu’l Abbâs Ahmed Rifâî’nin kabrini ziyaret eder. Burada bulunan büyük bir ribâtta binlerce derviş bulunduğunu nakleder.¹⁷⁶ “Ebu’l Abbâs Ahmed Rifâî’nin torunu Şeyh Ahmed Kûçük’ün oraya gelişine rastladı

¹⁶⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/223-224.

¹⁷⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/223-224.

¹⁷¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/224.

¹⁷² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/224.

¹⁷³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/225.

¹⁷⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/245.

¹⁷⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/250.

¹⁷⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/260.

bizim ziyaretimiz. Bu adam ta Anadolu'dan kalkmış, atasının kabrini ziyarete gelmişti. Revâk'ta şeyhlik sırası ondaydı.”¹⁷⁷ Yemekler yenildikten sonra dervişlerin yük yük odun taşıyıp büyükçe bir ateş yaktıklarını, ateşin içine girdiklerini kimilerinin de ateşi ağzına aldıklarını söyler. Bu sûfî tarikatına mensup kişileri ateşin yakmadığını anlatır.¹⁷⁸

Battûta, Rifâî dervişlerinden bahsettikten sonra Hindistan'da gördüğü Haydarîler hakkında da malumat verir. Şimdi bahsedeceğimiz bu yeri aslında çok daha sonra ziyaret edecektir. Seyahatnâme, tüm bu gezilerden daha sonra yazıya geçirildiği için seyyah, yeri gelmişken karşılaştırmak maksadıyla Haydarîlerin ritüellerinden de bahsetmiştir. Battûta, Haydarî dervişlerinin boyunlarına bukağı, kollarına demir halkalar taktıklarını, sonra büyük bir ateş yakıp ortasına daldıklarını nakleder.¹⁷⁹ “Üstatları benden bir gömlek istedi. Kendisine uzattığım gayet ince gömleği giydi. Kızların içinde yuvarlandı ve gömleğin yeniyle korlara vurdu, vurdu, vurdu. Sonunda ateşi söndürdü. Biraz sonra gömleği bana getirdi. Hiçbir noktasında yanık izi yoktu!”¹⁸⁰ Bunları naklettikten sonra seyyah, Revak bölgesinden geri dönüp Vâsıt'a oradan da Basra'ya geçer.

Basra'da, zühd ve takvânın önderlerinden Hasan b. Ebi'l Hasan Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Muhammed b. Vâsi, Utbe Gulâm, Mâlik b. Dinâr, Habîb Acemî ve Sehl b. Abdullah Tüsterî'nin kabirlerini ziyaret eder.¹⁸¹

Seyyah, Basra'dan dönüş yolunda Ubulle'ye varmadan arada bir yerde. Allah dostu Sehl b. Abdullah Tüsterî Hazretlerinin ibadet ettiği mekânın bulunduğunu söyler. Gemi ile yolculuk eden insanların, bu mekânın hizasına geldiklerinde durup, su içtiklerini ve dua ettiklerini, şeyhin mânevî havasından istifade etmeye çalıştıklarını aktarır.¹⁸²

Abbâdan şehriyle ilgili olarak seyyah, burada deniz kenarında Hıdır-İlyas'a atfedilen bir inziva mekânı bulunduğunu, yakınındaki zâviyede isedervişlerin kaldığını ve gelen geçen herkese yardım ettiğini anlatır.¹⁸³

Râmiz şehrine ulaşan seyyah asıl adı İsmail olan Hint kökenli Allah dostu Bahâeddîn ile görüşür. Bu kişinin Şeyh Bahâeddîn Ebû Zekerîyyâ Multânî'nin soyundan olduğunu söyler.¹⁸⁴ Râmiz vadisi boyunca Kürt köyleri bulunduğunu ve her

¹⁷⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/260.

¹⁷⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/260-261.

¹⁷⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/261.

¹⁸⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/261.

¹⁸¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/267.

¹⁸² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/270.

¹⁸³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/271.

¹⁸⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/272.

köyde ise bir zâviye bulunduğunu nakleder.¹⁸⁵ “Her zâviyenin şeyhi, imamı, müezzini; dervişler için hizmetçileri, ayrıca yemek pişirme görevini üstlenmiş özel hademeleri vardır.”¹⁸⁶

Battûta’nın yeni durağı Tüster şehridir. Büyük sûfî Sehl b. Abdullah’ın buralı olduğunu söyler. Ayrıca burada Zeynelâbidîn Ali’ye ait bir türbe bulunduğunu söyler. Hemen yanibaşında da bir zâviye vardır. Yine burada Sehl b. Abdullah’ın neslinden gelen, Şeyh Şerefüddîn Musa b. Şeyh Sadreddîn Süleyman’ın medrese ve zâviyesinden bahseder. Burada yemek ve ikramların çok bol olduğunu, ilim, irfan ve bereket yuvası bir yer olduğunu da söyler.¹⁸⁷ Seyyah Tüster’de iken Şeyh Yahyâ Horasanî’nin vefat ettiğini aktarır. Tüster’den yola çıkan seyyah, İyzec denilen şehirde Nûreddîn Kirmânî ile görüşür, şehirdeki tüm zâviyelere onun baktığını nakleder.¹⁸⁸ İyzec ve Tüster’de Sultan Atabek Ahmed’in 460 zâviye yaptırdığını nakleder.¹⁸⁹

İsfahan’a ulaşan seyyah, burada Cüneyd-i Bağdâdî’nin müridi olan Şeyh Ali b. Sehl’in zâviyesinden bahseder. “Zâviye’nin şeyhi Kutbeddîn Hüseyin’dir. Kutbeddîn’in kardeşi Şihâbeddîn Ahmed adında biridir. Onların babası, Allah dostu Şemseddîn Muhammed b. Mahmud b. Ali’dir. Asıl dede Ali, Recâ diye bilinen meşhur dervîştir.”¹⁹⁰ Battûta Şeyh Kutbeddîn’in elinden hırka giydiğini de nakleder.

Battûta, Şiraz şehrine, Şeyh Mecdüddîn’i ziyarete gider. Havâce Kâfî tarafından yaptırılan bir zâviyede konaklar.¹⁹¹ Sonra zamanın kutbu diye andığı şeyhin huzuruna çıkar. Hükümdarların bile bu kişiye çok saygı gösterdiğini nakleder.¹⁹²

Seyyah ayrıca Şiraz’da Sultan Ebû İshâk’ın annesi Taş Hatun’un yaptırdığı bir zâviyeden ve Allah dostu Ebû Abdullah b. Hafîf’in kabrinden bahseder. Şeyh Hafîf’in çok yüce bir insan olduğunu, Seylân adasından, Serendîb Dağı’nda bulunan Hz. Adem’in ayak izine giden yolu da bu zâtın bulduğunu nakleder.¹⁹³

Battûta, Şeyh Ebû Abdullah ile ilgili bir olayı nakleder: Şeyh, yanında yaklaşık otuz kişilik bir derviş grubuyla birlikte Serendîb Dağı’na hareket eder. Dervişler, yolu kaybedip şiddetli açlık çektikleri bir zamanda, Şeyh’in tüm uyarılarına rağmen küçük bir fil yavrusunu öldürüp yerler. Şeyh bundan asla yemez. Gece uykuya daldıkları bir anda filler gelir. Birer birer dervişleri koklayıp öldürürler. Şeyhi de koklayıp fil etinden yemediğini anlayınca ona dokunmayıp hatta hortumu ile sarıp sırtlarına bindirip şehrin

¹⁸⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/272.

¹⁸⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/273.

¹⁸⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/273.

¹⁸⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/275.

¹⁸⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/275.

¹⁹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/281.

¹⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/283.

¹⁹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/285.

¹⁹³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/294.

merkezine götürürler. Bu hali gören halk hayretler içinde kalır. Gâvur olan bu halkın Müslümanlara saygısının kaynağı bu olaydır.¹⁹⁴

Seyyah yine Şiraz'da büyük velîlerden Rûzcihân Baklî ve Şeyh Zerkûb'un kabrinden bahseder.¹⁹⁵ Şiraz şehrinin çıkışında ise Şair Şeyh Sa'dî'nin kabrinin bulunduğunu aktarır. Ayrıca burada güzel bir zâviye bulunduğunu da nakleder. Başka bir zâviye ise Şemseddîn Semnanî'nin kabri yanındadır.¹⁹⁶

Battûta Şiraz ile ilgili son olarak Şöl kabilesinden birinin kerâmetini aktarır. Seyyah, bir gün camide namaz kıldıktan sonra Kur'ân okumak ister fakat bulamaz. Tam o esnada birisi ona Kur'ân uzatır. Neredeyse hatim ettikten sonra Mushaf'ı geri vermek için genci bekler fakat gelmez. Daha sonra o gence Behlül Şölî denildiğini ve onu bir daha göremediğini nakleder.¹⁹⁷

Seyyah rotasını Kâzerun şehrine çevirir amacı büyük velî Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî'nin kabrini ziyaret etmektir. Kabri ziyaret eder ve yanı başındaki zâviyede konaklar. Zâviyede keşkek ikramının meşhur olduğunu ve bir kişinin üç gün misafir olduktan sonra şeyhe dileklerini iletmesinin âdet olduğunu söyler. Ayrıca Kâzerûnî'nin, Hindistan ve Çin'de çok saygı gördüğünü de aktarır.¹⁹⁸ Oradan da Huzeyzâ şehrine ulaşan Battûta, büyük velîlerden Cemâleddîn Huzeyzâî'nin memleketinin burası olduğunu nakleder.¹⁹⁹

Kûfe şehrini geçip Bağdat'a gelen seyyah burada, Mâruf Kerhî'nin kabrini ziyaret eder.²⁰⁰ Rusâfe yakınlarında ise İmam Ebû Hanife Hazretlerinin kabri ve zâviyesi bulunduğunu söyler. Ayrıca Bağdat'ta, Allah dostlarından; Ebûbekir Şiblî, Seriyü's Sakatî, Bîşr-i Hafî, Davud-i Tâî ve Ebu'l Kasım Cüneyd hazretlerinin kabirlerinin bulunduğunu aktarır.²⁰¹

Seyyah artık Mardin'dedir. Buranın Sincar bölgesinde keşif ve kerâmet sahibi Şeyh Abdullah Kürdî'den bahseder.²⁰² Mardin kadısı İmâm Burhâneddîn'in, Derviş Feth Musulî'ye intisap ettiğini aktarır.²⁰³

Bu aşamadan sonra Battûta, Bağdat'a geri dönüp sonra Hicaz'a geçmek niyetindedir. Bağdat kervanında bulunan Sitt-i Zâhide adlı ermiş bir kadından bahseder. Bu kadının daima oruç tuttuğunu ve yolda Zerûd denilen yerde vefat ettiğini

¹⁹⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/295.

¹⁹⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/295-296.

¹⁹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/297.

¹⁹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/298.

¹⁹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/298.

¹⁹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/299.

²⁰⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/319.

²⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/321.

²⁰² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/338.

²⁰³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/339.

nakleder.²⁰⁴ Mekke’de Hac görevini ifa eden seyyah, o yıl haccedenler arasında Mısır’dan gelen Şeyh Necmeddîn Asfûnî isimli bir kişiden de bahseder.²⁰⁵

Battûta, Yemen kıyılarında Halî denilen bir şehirde dünyanın en güzel camisinin bulunduğunu ve orada bir grup dünyadan elini eteğini çekmiş derviş olduğunu nakleder. Hintli Şeyh Kabule’nin de orada olduğunu, bu kişinin mescide bitişik çilehanesinin kumla kaplı olduğunu, üzerinde bir hasır, bir ibrik, tuz, kekik ve arpa ekmeğinden başka bir şey bulunmadığını da aktarır.²⁰⁶

Zebîd şehrinde büyük velîlerden Ebu’l-Abbâs Ebyânî ile görüşür. Bir sohbet meclisinde adını duyduğu Ahmed b. Uceyl’den söz ediyor. Bu kişinin Zeydî bilgileri ile cedelleştğini sonunda Allah’ın izniyle galip geldiğini nakleder.²⁰⁷ Son olarak ise bu şehirde çok saygı gören Ebû’l Hasan Zeylâî’den söz eder. Bu kişinin bir zâviyesi bulunduğunu orada kaldığını nakleder.²⁰⁸

Battûta, Zafâr’da ise Şeyh Ebû Muhammed b. Ebûbekir İsa’nın zâviyesi bulunduğunu ve buraya hükümdarın bile çok hürmet ettiği, oraya sığınan bir suçluya dokunmadığını söyler.²⁰⁹ Zafâr’a biraz uzak bir mesafede Âdkavminin yıkıntılarının bulunduğunu ve orada da bir zâviye olduğunu aktarır.²¹⁰

Seyyah, Lum’ân Dağı’nda bir ermiş ile görüştüğünü fakat bu kişinin işaretlerle iletişim kurduğunu nakleder. Elbiselerinin oldukça eski olduğunu, keçe bir külah taktığını ve kimsenin yemeğini yemediğini söyler.²¹¹ Oradan deniz yoluyla ayrılan seyyah gemide Mevlânâ Hızır diye bilinen birinden bahseder. Bu kişinin denizde fırtınaları haber verdiğini nakleder.²¹²

Kalhât şehrinde, kadın bir sûfî olan Bîbî Meryem’den bahseder. Bu kadının, Kalhât’ta güzel bir mescit yaptırdığını söyler.²¹³

Battûta adım adım Anadolu’ya yaklaşmaktadır. Ceravn şehrinde Şeyh Ebu’l Hasan Aksarâyî ile görüşür. Şeyh ona, sohbet kemeri ve bir kat elbise hediye eder. Hürmüz adasının bitiminde ise eskiden tüccar olan ama sonradan dünyadan elini eteğini çekmiş kendi yaptığı mağarada inzivaya çekilmiş bir dervişten de bahseder.²¹⁴

Battûta, Huncubâl’da oturan bir dervişi ziyaret etmek için Ceravn şehriden yola çıkar. Zehirli rüzgârlar sebebiyle yolu günlerce sürer. Cemal Lûk isminde bir eşkıyadan

²⁰⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/343

²⁰⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/345.

²⁰⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/350-351.

²⁰⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/353.

²⁰⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/353-354.

²⁰⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/372.

²¹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/373.

²¹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/378.

²¹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/379.

²¹³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/382.

²¹⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/388.

bahseder. Bu kişinin eşkıyalıktan tövbe ettiğini, kendini ibadete verip zahitçe bir yaşam sürdüğünü nakleder.²¹⁵ Buradan Kevristan şehrine geçer. Huncubâl'a vardığında görmeye niyet ettiği Şeyh Ebû Dülef'in, buradakizâviyesine uğrar. Şeyhin oğlu Ebû Zeyd Abdurrahman zâviyenin başındadır. Seyyah bu dervişlerin, her gün grup halinde ikindi namazından sonra şehirdeki evleri dolaşıp birer ikişer ekmek aldığını ve sonra onları zâviyedeki misafirlere ikram ettiklerini söyler. Battûta, cuma geceleri ise hem ahalinin hem de dervişlerin zâviyede toplandıklarını, herkesin gücüne göre para getirdiğini, gelirin o gece harcadığını söyler. Sabaha kadar namaz kılıp, Kur'ân okuyup zikir yaptıklarını sabah namazından sonra evlerine döndüklerini nakleder.²¹⁶

Seyyah artık Huncubâl şehrine ulaşır ve burada Şeyh Ebû Dülef ile görüşür. Onun kıyafetlerinin oldukça eski olduğunu fakat zâviyeye gelen giden herkese bolca ikram ettiğini, hediyeler sunduğunu ama buna rağmen bolluk bereket içinde bulunduğunu nakleder. Şeyhin, gayb hazinesinden harcadığına dair söylentileri aktarır. Seyyah ayrıca Ebû Dülef'in zâviyesinde, Şeyh Danyal'ın kabrinin bulunduğunu da söyler.²¹⁷ Aksûr şehrinde Şeyh Ebu'l-Haccâc Aksurî'yi ikinci defa ziyaret eder. Sonrasında ise Kınâ'ya geçerek Şeyh Abdurrahîm Kınâvî'yi de tekrar ziyaret eder.²¹⁸

Seyyah artık Anadolu topraklarındadır. Anadolu'nun hangi köşesine giderse gitsin zâviyelerde çok iyi ağırlandığını, kadın erkek demeden herkesin çok misafirperver olduğunu söyleyerek sözlerine başlar.²¹⁹ İlk durağı Antalya olan Battûta'nın ilk konak yeri ise Şeyh Şihâbeddîn Hamevî'nin medresesi olur. Bu medresede her ikindiden sonra *Fetih*, *Mülk* ve *Nebe* surelerinin okunmasının, gelenek olarak devam ettiğini nakleder.²²⁰

İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin, Anadolu Ahîliği hususunda birinci ağızdan bir kaynak olduğunu daha önce belirtmiştik. Seyyah Anadolu'nun hemen hemen her yerinde Ahî Tekkelerinde misafir olur. Battûta öncelikle Ahî kelimesinin etimolojisi üzerinde durur. Onların Türkmen olan her yerde bulunduklarını aktarır.²²¹ İbn Battûta, Ahîlerin, misafirperverlikte, yabancıları korumakta, ilgilenmekte birbirleri ile yarıştığını nakleder. Bu zümrenin yüksek ahlak sahibi, fütüvvet ruhunu özümsemiş, sanat ve zanaat erbabı kişiler olduğunu söyler. Özellikle bekâr ve işsiz gençler bir araya getirilir ve onlara çalışma açısından imkân da sunulur. Onları derleyip toparlayan bir Ahî başa geçirilir.²²² Başa geçen kişi, tekke yaptırır, içini gerekli eşyalarla donatır. Geçim için

²¹⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/391.

²¹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/391-392.

²¹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/392.

²¹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/397.

²¹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/400.

²²⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/403.

²²¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/404.

²²² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/404.

çalışırlar. Para her gün düzenli olarak öndere verilir. Bu paradan tekkenin ve Ahîlerin ihtiyaçları giderilir, bir yolcu uğramışsa misafir edilir, ihtiyaçları karşılanırdı.

Seyyahın Antalya’da bulunduğu ikinci gün Ahîlerden bir genç Şeyh Şihâbeddîn Hamevî’nin yanına gelerek Battûta ve beraberindekileri ağırlamak istediklerini söylemişlerdir. Battûta, Şeyh’e; gelen kişinin oldukça yoksul görüldüğünü buna gücünün gerçekten yetip yetmeyeceğini sorar ve oraya vardıklarında ise müthiş bir zâviye ile karşılaşılır. İçeride çok güzel halılar, şamdanlar, avizeler vardır. Çok güzel ikramlarla karşılaşılır. Çerağcı denilen kişilerin kandilleri yaktığını, türküler söylenip raks edildiğini aktarır.²²³

Eğirdir’de de bir Ahî tekkesinde misafir olan Battûta, Dûngûzla yani Denizli şehrine ulaşır. Burada daha şehre girer girmez kuşatıldığını zanneder. Başka bir grup daha gelip onlarla çekişmeye başlar. Seyyah daha sonra bu iki grubun, onları misafir etmek için yarışan Ahî Tûmân ve Ahî Sinân’ın tarafları olduğunu nakleder. Sonra aralarında kura çektiklerini ve Ahî Sinân’ın misafiri olduklarını söyler. Tabi daha sonra Ahî Tûmân tekkesinde de kalmak üzere sözleşirler. Taraflar kucaklaşır ve ayrılırlar. İki tekkede de çok güzel ağırlandıklarını, Kur’ân okunduğunu sema ve raks edildiğini de anlatır.²²⁴

Ramazan Bayramı geldiğinde hâlâ Denizli’de bulunan Seyyah, Ahî topluluğunun, sultanın askerleri ile birlikte kendi mesleklerini gösteren bayraklarla donanarak davul, zurna ve borularla hazırlanmış olduğunu görür. Mezarlıktan başlayan bir bayram alayı olduğunu orada kurbanlar kesilip ekmek ve erzaklarla fakir fukaraya dağıtıldığını aktarır.²²⁵ Oradan Mîlas şehrine geçer ve burada Bâbâ Şüşterî ile tanışır. Bu kişinin yaşının yüz elliden fazla olduğunu nakleder.²²⁶ Bercîn kasabasında ise Ahî Ali’nin misafiri olurlar. Daha sonra ise Konya’ya doğru yola çıkarlar.

Konya’ya vardığında, Ahî İbn Kalemşâh’ın postnişinliğini yaptığı dergâhta konaklarlar. “Sûfiler nasıl hırka giyme törenine sahipse bunlar da şalvar giymektedirler”²²⁷ der. Battûta, bu şehirde Mevlânâ diye ünlenen, Şeyh Celâleddîn’in türbesinin bulunduğunu ve ona dair bir rivayeti de nakleder: Genç bir hoca olan Mevlânâ medresede fıkıh dersi verirken, başında helva tepsisi bulunan bir adam tekkeye gelir. Mevlânâ, o tepside bir dilim helva alır ve yer. Helvacı başka hiç kimseye bir şey vermeden oradan çıkar gider. Mevlânâ da onun arkasından koşar. Yıllarca hiçbir izine rastlanamaz. “Yıllar sonra Mevlânâ geri döner, ancak o artık kimsenin anlamadığı

²²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/404-405.

²²⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/409.

²²⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/410.

²²⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/411.

²²⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/412.

Farsça şiirlerden başka bir şey söylememektedir! Bunlar, ikişer dizesi birbiriyle kafiyeli dörtlükler hâlinde uzun bir manzumeyi oluşturmaktadır.”²²⁸ Seyyah, öğrencilerinin onu bu haliyle de benimsediklerini, ağzından çıkanları kitaplaştırıp *Mesnevî* olarak bilinen eseri oluşturduklarını, bu eserin çok hürmet gördüğünü söyler. Seyyah ayrıca Mevlânâ’nın hocası olan Fakih Ahmed’in de kabrinin de Konya’da bulunduğunu aktarır.²²⁹

Battûta, Aksaray, Niğde, Kayseri bölgelerine doğru yaklaşır. İlk uğrak yeri Aksarâ diye adlandırdığı Aksaray’dır. Burada Eretna Beyliği’nin bulunduğunu söyler. Eretnâ beyinin vekili olan şehrin hâkimi Şerif Hüseyin’in de Ahîlerden olduğunu ve onun evinde konakladıklarını aktarır. Nekde diye bahsettiği Niğde şehrinde Ahî Cârûk’un, Kayseri’de ise, şanlı bir bey olan Ahîlerden Emir Ali’nin tekkesinde kaldıklarını söyler.²³⁰

Sivas şehrine ulaştıklarında Ahî Bıçakçı Ahmed’in onları yolda karşıladığını anlatır. Daha sonra yolda Ahî Çelebi ile karşılaştıklarını yine misafir etme hususunda yarıştıklarını nakleder.²³¹

Amasya’da Sûnûsâ denilen beldede Ahmed Rifâî’nin torunlarının bulunduğunu ve onlardan Şeyh İzzeddîn’in postnişin olduğunu belirtir. Battûta, şehrin meşhur dervişlerinden olan Şeyh Yahya’nın soyunun, Şeyh Ahmed Küçük’e dayandığını söyler.²³² Battûta ayrıca, Şeyh Ahmet Küçük’ün, Tâceddîn Rifâî’nin oğlu olduğunu ve onların tekkesinde gecelediklerini ve bu şeyhin diğerlerinden çok daha mübarek olduğunu ifade eder.²³³

Gümüşhane’ye ulaşan seyyah, buradan Kümiş diye bahseder. Ahî Mecdüddîn tekkesinde üç gün misafir kalır. Oradan Erzincan’a geçerler ve Ahî Nizâmeddîn’in tekkesinde misafir olurlar. Seyyah bu kişinin Ahîler arasında ululardan biri olduğunu ve kendilerini çok iyi ağırladıklarını söyler.²³⁴

Erze’r-Rum’a vardıklarında ise Ahî Tûmân’ın zâviyesine giderler. Bu kişinin yüz otuz yaşını aşmasına rağmen hâlâ çok dinç olduğunu, beş vakit namazını kıldığını, hafızasının çok iyi olduğunu hatta yemek ikramında bizzat kendisinin bulunduğunu nakleder. Oradan ayrılmak istediklerinde ise onlara gücenip engel olmuştur. Eğer üç

²²⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/413.

²²⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/413.

²³⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/415.

²³¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/416.

²³² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/417.

²³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/417.

²³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/418.

günden aşağı kalırlarsa, şehirde itibarlarının yok olacağını ve bunun bir utanç meselesi olduğunu söylerler.²³⁵ Seyyah, orada üç gün daha misafir olduklarını söyler.

Battûta, Erzurum'dan Birgi'ye oradan da Tire'ye varır. Artık Aydınoğulları Beyliği içerisinde. Tire'de onları Ahî Muhammed konuk eder. Seyyah bu yüce zâtın ömrü boyunca oruç tuttuğunu nakleder.²³⁶

Seyyah, Yezmîr diye bahsettiği İzmir şehrinde ise Ahmediye tarikatı şeyhlerinden son derece dindar bir zât olan, Şeyh Ya'kûb'un zâviyesinde misafir olur. Battûta, burada yaklaşık yüz kadar sûfî ile dolaşan Ahlatlızâde isimli dervişten bahseder. Bu kişinin ve Şeyh İzzeddîn Rifâî'nin bu zâviyede misafir olduğunu aktarır. Şehrin valisi, onların şerefine bir çadırlar kurdurur ayrıca Üstat Ya'kûb da ziyafet verir. "Tekke dışında ise gezgin dervişlerden yüz kadarı ile beraber dolaşan meşhur Ahlatlızâde ve Şeyh İzzeddîn Rifâî konaklamışlardı. Şehrin valisi onlar için çadırlar kurdurdu. Üstat Ya'kûb da onlara bir ziyafet tertip etti."²³⁷ Kendisinin de bu ziyafete katıldığını belirtir. Seyyah daha sonra Bergama şehrine uğrar ve burada da Ahmediye tarikatına ait bir tekkede konakladığı söyler.²³⁸ Balıkesir de ise Ahî Sinân'ın zâviyesinde geceler.²³⁹

Battûta, Bursa şehrine varır. Burada Ahî Şemseddîn'in zâviyesinde konaklar. Aşûre gününde büyük bir ziyafet düzenlendiğini, Vâiz Mecdüddîn Kûnevî'nin etkili bir vaaz verdiğini ve sonrasında ise semâ yapıldığını aktarır.²⁴⁰ Vâizin devamlı oruç tuttuğunu, kendi emeğinen başka hiçbir şey yemediğini, evinin dahi bulunmadığını, mezarlıkta yatıp kalktığını söyler.²⁴¹ Ayrıca seyyah bu kişinin hitabetinin çok etkileyici olduğunu her vaazı sonrasında birçok kişinin tövbe ettiğini nakleder. Aşûre gecesinde onun vaazını dinleyen ve Sayyâh yani feryat eden diye çağrılan bir kişi kendinden geçerek çılgınlık içinde yere düşer. İnsanların, Sayyâh'ın, ölüp ölmediğini hemen anlayamadıklarını ayıltmaya çalıştıklarını söyler. Seyyah, bu kişinin cenazesine katılır. Bu adamcağızın eli ve ayağının özürlü olduğunu, hiç kimsesi olmadığını ve hayatını bir kovukta ibadetle geçirdiğini, dağda bayırda bulduğunu yiyerek yaşadığını aktarır.²⁴²

Göynük şehrine ulaşan seyyah, burada bir Ahî tekkesinde konaklar.²⁴³ Kış şartları ağırlaşmaya başlamıştır. Onlara kılavuzluk edeceğini söyleyen birisi ile yola çıkarlar fakat kılavuz yolda onlardan zorla biraz para alır ve çekip gider. Gece kar şiddetini artırır. Yol iz bilmeyen Battûta ve beraberindekiler sığınacak bir yer ararlar. Battûta, atı

²³⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/418.

²³⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/424.

²³⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/425.

²³⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/427.

²³⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/428.

²⁴⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/428.

²⁴¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/429.

²⁴² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/429.

²⁴³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/433.

daha güçlü olduğu için onlardan ayrılıp yardım bulmaya gider. Bir tekkeye ulaşır. Durumu anlatır. Şeyh ve içerideki dervişler onlara yardımcı olur, arkadaşlarını kurtarır.²⁴⁴ Ertesi gün erkenden yine yola çıkarlar ve Muturnî kasabasında yine bir Ahî tekkesinde konaklamak isterler fakat buranın çok kalabalık olduğunu özellikle hayvanları bağlayacak bir yer dahi bulamadıklarını anlatır.

Bôlî şehrine vardıklarında ise dereden karşıya geçmek isterken ıslandıklarını ve Ahî yiğitlerinden birinin tekkesine sığındıklarını anlatır. Bu tekkede diğerlerinden farklı olarak her odada bir ocak ve baca bulunduğunu, ocakların kışın aralıksız yandığını, baca olduğu için de odanın duman olmadığını söyler. Burada ısınırlar. Elbiselerini kuruturlar. Tekkede çok ilgi ve alaka gördüklerini huzur içinde dinlendiklerini nakleder.²⁴⁵

Kastamonu şehrine varırlar. Seyyah, burada kulakları ağır işittiğinden dolayı Atruş diye lakap takılan bir şeyhin zâviyesinde konaklar. Garip bir hâl dikkatini çeker. Şeyhin müritlerinden birinin havaya ya da yere parmağıyla bir şeyler yazdığını, şeyhin de ona cevap verdiğini naklediyor.²⁴⁶

Seyyah, At Pazarı denilen bölgeye ulaşır. Orada Dâdâ Emir Ali ile karşılaşır zâviyesine gittiğini söyler. Bu kişinin yaklaşık olarak yüz altmış üç yaşında olduğunu rivayet eder.²⁴⁷

Battûta, Kastamûnya'dan ayrılırken karşısına çıkan Fahreddîn Bek Zâviyesi'ne hayran olur. Ülkenin en güzel zâviyesi olduğunu söyler. Fahreddîn Bek, buranın bakım işlerini ve dervişlerin idaresini oğluna vermiştir. Ayrıca misafirlerin yıkanacağı güzel de bir hamam yaptırmış ve gelip geçenlere neler verileceğini de ferman şeklinde bildirmiştir. Seyyah buradan sonra da Kastamûnyalı Ahî Nizâmeddîn'in yaptırdığı tekkede geceler. Köyün tamamen bu tekkeye vakfedildiğini de ekler.²⁴⁸

Sinop şehrine ulaşan Battûta, burada Ahî İzzeddîn Çelebî'nin dergâhında konaklar.²⁴⁹ Seyyahın, denize doğru yaslanmış yüksek bir dağ olarak bahsettiği yer, dipnotlardan da anladığımız kadarıyla Boztepe'dir. Buranın zirvesinin, Hıdır-İlyas makamı olarak bilindiğini ve bir zâviye bulunduğunu söyler. Dağın alçak kısımlarında ise Bilâl-i Habeşî'nin kabrinin bulunduğunu ve yanbaşıda bir tekke bulunduğunu söyler.²⁵⁰

Seyyah artık Anadolu'yu aşmış ve kendi söylemiyle Deşt-i Kıpçak bölgesine ulaşmıştır. Sinop'tan deniz yoluyla Kırım'a geçer. Burada çan sesi ile ezan sesinin

²⁴⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/434-435.

²⁴⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/437.

²⁴⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/439.

²⁴⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/439.

²⁴⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/441-442.

²⁴⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/442.

²⁵⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/442.

birbirine karıştığını ve çan seslerini duymayı garipsediğini anlatarak sözlerine başlar. Şehrin hâkiminin Ahî, halkın ise Hristiyan olduğunu nakleder. Geceyi ise Şeyhzâde Horasanî'nin tekkesinde geçirdiklerini söyler. Kırım'da Hristiyan iken ihtida eden ve yüksek mertebelere ulaşan zâhid Şeyh Muzafferüddîn ile de görüştüğünü belirtir.²⁵¹

Kırım'dan, Azak şehrine ulaşırlar. Burada Bıçakçı Ahî'nin şehrin ileri gelen kişilerinden olduğunu ve bir zâviyesi bulunduğunu nakleder. Hıdır-İlyas'a atfedilen bir ribâtta konakladıklarını söyler. Daha sonra Şeyh Receb Nehr-i Melikî gelip onları alır ve kendi tekkesine götürüp ağırlar. Yemekten sonra Kur'ân-ı Kerîm okunur ve vâiz güzel bir hutbe okur. İlahiler söylenir.²⁵²

Seyyah, Macar şehrine doğru yola çıkar. Şeyh Muhammed Batâihî'nin zâviyesinde konaklar. Bu şeyhin Ahmed Rifâî'nin talebesi olduğunu söyler.²⁵³ Bütün halkın bu ülkede dervişlere hürmet gösterdiğini ellerine geçen her şeyi tekkelerle paylaştıklarını, kadınların da bundan geri durmadığını nakleder. Seyyah, artık Hacı Tarhan şehrindeydir. Türk kökenli bir sûfî sayesinde bu kasabanın kurulduğunu söyler.²⁵⁴

Bu bölgedeki seyahatini bitiren Bâtûta, aslında Sibiryâ'ya kadar gitmek arzusundadır. Fakat oraya en az kırk günlük bir mesafe olması sebebiyle bundan vazgeçer. Bir müddet yanında konakladığı Altın Orda Devleti Hükümdarı Muhammed Uzbek Han'ın eşlerinden birisi olan Beyelûn Hatun, Konstantiniyye Tekfurunun kızıdır. Eşinden müsaade alarak ailesini görmek üzere Konstantiniyye'ye yolculuk etmeye hazırlanır. Bâtûta da Uzbek Han'dan müsaade alarak onunla birlikte yol alır. Artık Bâtûta Konstantiniyye yolcusudur.²⁵⁵

Uzun bir yolculuktan sonra Bâbâ Saltûk adıyla bilinen ve Türk topraklarının sonu olan Bizans sınırına yaklaşırlar. Bâtûta, Bâbâ Saltûk'un kerâmet sahibi bir insan olduğunu lakin dinin temel prensiplerinden uzak olduğunu nakleder.²⁵⁶ Seyyah Konstantiniyye'de yaklaşık bir ay kaldıktan sonra geri döner ve Sultan Uzbek'ten ayrıldığı yer olan Serâ şehrinevarır. Burada zâhid ve âbid olan fakih Nizâmeddîn'in bir zâviyesi bulunduğundan bahseder oraya uğrar ve ikramlarından memnun olur. Bâtûta Nu'mâneddîn Huvârezmî isimli züht sahibi bir fakihten ve zâviyesinden de bahseder. Bu kişinin dünyaya değer veren kişilere sert bir tutumu olduğunu, kimsenin dünyadaki makamına itibar etmediğini nakleder. Bu şeyhin sultana çok mesafeli ve sert

²⁵¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/464-465.

²⁵² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/468-469.

²⁵³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/471.

²⁵⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/485.

²⁵⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/497.

²⁵⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/498.

davrandığını, halka ise özellikle fakir ve yoksullara çok güzel davrandığını nakleder. Sultan ise şeyhe son derece saygılıdır.²⁵⁷

Huvârezm kentinde, fakih Nizâmeddin ve Nu'maneddîn Huvârezmî'nin zâviyeleri bulunduğunu söyler. Şeyh Nu'maneddîn Huvârezmî'nin ahlakından ve dünyaya değer vermediğinden söz eder. Hatta sultanın bile ondan çekindiğini nakleder.²⁵⁸ Battûta, Şeyh Bedreddîn isminde bir veliden daha bahseder. Bu ermiş kişi, Battûta yola çıkacağı zaman, birkaç gün daha beklemesini söyler. Fakat Battûta beklemek istemez ve büyük bir kafiye ile yola çıkmaya hazırlanır, şeyhten destur ister. Şeyh yine beklemesi gerektiğini söyler. Yola çıkacağı gece kölesinin kaçtığını fark eder ve gidemez. Birkaç gün sonra onu bulup getirirler ve yola öyle çıkar.²⁵⁹ Serâcûk şehrine ulaşır. Orada bir Türk ermişin mezarının bulunduğunu ve ona "Ata" denildiğini nakleder.²⁶⁰

Huvârezm yani Harizm kentine gelen Battûta, şehrin dışında büyük Velî Şeyh Necmeddîn Kübrâ'nın türbesinin bulunduğunu ve yakınında da bir ziyaretgâh olduğunu söyler. Oranın şeyhi Müderris Seyfeddîn b. Asabe'dir.²⁶¹ Yine bu şehirde Şeyh Celâleddîn Semerkandî'nin zâviyesi bulunduğunu ve orada misafir edildiğini de nakleder.²⁶² Bu şehirde Turâbek Hatun'un yaptırdığı bir zâviyeden de bahseder.²⁶³

Battûta, Buhara'nın Fethâbad bölgesinde büyük sûfî Şeyh Seyfüddîn Baharzî'nin medfun olduğunu ve onun adına büyük bir tekke bulunduğunu söyler. Tekkenin şeyhi Yahyâ Baharzî'dir.²⁶⁴

Seyyah, Mâverâünnehr bölgesine ulaşır. Yöneticisinin erdemli, dindar bir insan olan Tarmaşîrîn olduğunu belirtir. Bir gün ikindi namazı vaktinde namaz kılınacağı esnada müezzîn Şeyh Hüsâmeddîn Yâgî'ya gelip az daha beklemesini, sultanın abdest aldığını söyler. Şeyh bu duruma çok kızar. "Namazı Allah için mi, Tarmaşîrîn için mi kılacağız?" diye çıkışır.²⁶⁵ Namaza başlarlar, sultan ancak son iki rekâta yetişir. Battûta, Şeyh Hüsâmeddîn'in her Cuma halka vaaz verdiğini, hükümdarlara nasihatle bulunduğunu ve bunu yarı sert bir dille yaptığını anlatır. Kimseden bir şey almadığını, hediye kabul etmediğini, içi dışı sert pamuktan elbise giydiğini bunların da son derece eski olduğunu söyler.²⁶⁶ Seyyah bir gün ona sorar: "Efendim! Giydiğiniz aba mı ne? Hiç kaliteli değil!" Bana şu cevabı verdi: 'Evlâdım! Bu zaten benim değil kızımın!'

²⁵⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/518.

²⁵⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/518.

²⁵⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/518.

²⁶⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/519.

²⁶¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/520.

²⁶² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/521.

²⁶³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/524.

²⁶⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/529.

²⁶⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/534.

²⁶⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/534.

Bana ait elbiselerden birkaçını uzattım; kabul etsin diye ricalarda bulundum...²⁶⁷ Şeyh, Battûta'yı da kırmadan kibarca onu geri çevirir ve kimseden bir şey almayacağına dair yemin ettiğini söyler.

Seyyah Tarmaşîrîn'in yanında yaklaşık elli gün kadar kaldıktan sonra yeniden yollara düşer. Semerkant şehrine varır. Bu şehrin dışında, Kuthem b. Abbâs b. Abdülmuttalib'in mezarının bulunduğunu ve yanında bir zâviye olduğunu, Tatar halkının buraya çok rağbet ettiğini söyler. Zâviyede, misafirlerin rahatça kalacağı odalar bulunduğunu söyler. Tatar halkı müslüman olmadan önce deburaya çok değer verir, manevi ikliminden yararlandıklarını nakleder.²⁶⁸

Battûta, daha sonra Nesef ve oradan Tirmiz şehrine geçer. Burada Şeyh Azîzân'ın zâviyesinde konaklar. Bu kişinin çok zengin ve çok cömert olduğunu, gelene geçene sürekli ikramda bulunduğunu söyler.²⁶⁹

Belh şehrine ulaşan seyyah, buradaki ribât, mescid ve zâviyenin, Abbâsîoğullarının Belh valisi Davud b. Ali'nin eşi tarafından yaptırıldığını rivayet eder.²⁷⁰ Hikâyeye göre bir gün halife, yöre halkına kızarak, onlardan aldığı vergiyi ağırlaştırıyor. Buna gücü yetmeyen ahali, vergi, memurları geldiğinde emirin eşinin yanına sığınıyor. Mert ve cömert bu kadın, giydiği mücevherlerle süslü elbisesini vergi memuruna gönderiyor. Elbise halifeye ulaşınca utanıyor ve halktan vergiyi kaldırıyor, elbiseyi de geri gönderiyor. Kadın ise yabancının baktığı, dokunduğu elbiseyasla giyemeyeceğini söyleyerek onu satar.²⁷¹ İşte bu para ile buradaki zâviye, mescit ve ribât yapılıyor.

Battûta, Belh şehrinin dışında, sahabeden Ukkâşe b. Mıhsan Esedî'nin kabrinin bulunduğunu ve hemen yanı başında muazzam bir zâviye inşa edildiğini söyler. Zâviyenin şeyhi Hacı Hurd isminde biridir. Seyyah, bu mezarlıkta birçok peygamber ve ermişin kabrinin bulunduğunu aktarır. Burada İbrahim b. Edhem'in evini ve zâviyesini gördüğünü de söyler.²⁷²

Herat şehrinde ise Nizâmeddîn Mevlânâ isminde bir Allah dostundan bahseder. Bu kişinin dünyaya hiç değer vermediğini, şehirde çok sevilip sayıldığını, halka öğütler verdiğini anlatır.²⁷³ Seyyah, Nizâmeddîn'in ölüm sebebine dair bir rivayet aktarır: Türk reislerinden Tümûr Altay, Müslüman bir kadını esir eder. Nizâmeddin, kadını kurtarır. Buna çok sinirlenen reis, halkın elinden her şeyini aldı. Geri vermek için de

²⁶⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/534

²⁶⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/541.

²⁶⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/543.

²⁷⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/557.

²⁷¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/557.

²⁷² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/558.

²⁷³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/561.

Nizâmeddîn'in kendisine verilmesini istedi. Durumu haber alan Şeyh Mevdûdî Çiştî'nin torunu olan Şeyh Ebû Ahmed Çiştî durumu düzeltmek ara bulmak için gelir. Bu kişinin her yerde sözü dinlenir. Nizâmeddîn'i götürüp, Türklerle barıştırıp sonra geri getirmek niyetindedir fakat Tûmûr Altay buna hiç fırsat vermeden onu şehit eder. Aradan zaman geçtikten sonra, Herat'a gelen Tûmûr Altay ise Nizâmeddîn'in adamları tarafından öldürülür.²⁷⁴

Herat'tan sonra Câm şehrine gelen seyyah şehirle ilgili şunları nakleder: Bu şehrin Hakk aşığı Şihâbeddîn Ahmed Câm tarafından kurulduğunu, Zâde Ahmet isimli torununun Hint hükümdarı tarafından öldürüldüğünü fakat şehrin hâlâ Şeyh Ahmed'in torunları tarafından yönetildiğini aktarır.²⁷⁵ Bir gün Irak hükümdarı Şeyh Saîd, Horasan bölgesinde bu şeyhin zâviyesinin yakınında konaklar. Bunu haber alan Şeyh Ahmed, büyük bir ziyafet düzenler. Tüm çadırlara koyunlar, ikramlar, hayvanlara da yeygi yollar.²⁷⁶

Battûta, Câm şehrinin kurucusu Şeyh Şihâbeddin hakkında da bir hikâye anlatır. Önceleri bu kişi zevk ve sefasına düşkün, şarap içen, arkadaşlarıyla eğlenen bir karakterdir. Sonraları tövbe eder fakat bunu söyleyemez. Çünkü arkadaşlarıyla her gün bir yerde toplanıp eğledikleri için sıra kendisi evine gelmiştir. Tövbe ettiğini söylese arkadaşları cimrilik ettiğini düşünecektir. Bu ikilemler içerisinde tulumları şarap ile dolduruyor. Arkadaşları içki içmek için tulumları açtığında içlerinin şerbet dolu olduğunu görüyor. Bunun üzerine Şihâbeddîn meseleyi onlara anlatıyor. Hayrete düşen arkadaşları da tövbe ediyor ve birlikte zâviyeyi inşa ediyorlar.²⁷⁷

Seyyah Tûs şehrine vardığında ise Ebû Hâmid Gazâlî'nin burada doğduğunu ve kabrinin de orada bulunduğunu naklediyor. Serahs şehrinde ise Şeyh Lukmân Serahsî isimli Allah dostunu anıyor. Zâva şehrine ulaştıklarında ise Şeyh Kutbeddîn Haydar'ın burada doğduğunu naklediyor. Haydarîler, olarak bilinen grubun bu kişinin takipçisi olduklarını, el, boyun, kulak ve cinsel organlarına demir halkalar taktıklarını aktarır.²⁷⁸ Oradan Nîsâbûr şehrine geçer ve manevî alemin lideri olan Şeyh Kutbeddîn Nîsâbûrî'nin zâviyesini ziyaret eder. Onun misafiri olur ve bir kerâmetini aktarır: Battûta'nın oradan aldığı bir Türk kölesi vardır. Şeyh, bunu Battûta'nın yanında görünce; "Bu adam sana yaramaz, onu derhal satmalısın!"²⁷⁹ buyurur. Seyyah denileni

²⁷⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/562.

²⁷⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/563.

²⁷⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/563.

²⁷⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/564.

²⁷⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/565.

²⁷⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/566.

yapar. Sonradan haber aldığına göre bu köle, adam öldürür ve kendi de kısas olarak katledilir.

Nîsâbûr'dan ayrılan seyyah, Bistâm şehrine yönelir. Büyük sûfî Ebû Yezid Bistâmî'nin ve Ebu'l Hasan Harkanî'nin kabirlerinin burada olduğunu ve Ebû Yezid Bistâmî'nin zâviyesinde konakladığını nakleder.²⁸⁰

Hindukuş denilen bölgede seyyah ağır kış şartlarından dolayı biraz uzun kaldıklarını söyler. Muhammed Mehrâvî diye bilinen güzel ahlak sahibi birisinin zâviyesinde konaklarlar. Bu adamın, misafirlerin yemek sonrasında elini yıkadığı suyu içtiğini garipseyerek aktarır.²⁸¹

Hindukuş'tan sonra Benchîr şehrine giderler. Burada Şeyh Saîd Mekki'nin mezarının bulunduğunu söyler. Oradan da Beşây dağına Şeyh Atâ Evliyâ'nın zâviyesine geçerler. Bu adamın üç yüz elli yaşında olduğunu ama çok genç görüldüğünü aktarır. Seyyah, bu kişiye dair şu bilgileri nakleder: Bu şeyhin yüz yılda bir dişlerinin ve saçlarının yeniden çıktığını aktarır.²⁸²

Battûta, Çarh şehrinde yolda bir grup öğrenci ve dervişe denk geldiğini ve Emir Muhammed Çarhî'nin onlara güzel bir ziyafet çektiğini söyler.²⁸³ Çarh'tan çıkıp, Kâbil şehrine gider. Burada büyük bir evliya olan Şeyh Abbâs ve müridi İsmail Afganî'nin zâviyesi bulunduğunu aktarır.²⁸⁴ Seyyahın rotası artık Hindistan'dır.

Sint ve Multân' a doğru bir seyre başlar. Daha önce İskenderiye kısmında zikrettiğimiz derviş Burhâneddîn A'rac, seyyaha üç kişiyle buluşacağını söylemişti. Bunlardan bir tanesi de Rükneddîn Ebu'ş-şeyh Şemseddîn b. Bahâeddîn Zekeriyya Kureşî'dir. Battûta, Sint'te bu kişi ile görüşür.²⁸⁵

Battûta, Bekâr şehrine geçer. Bu kentte, Vali Keşlû Han'ın, Sint nehrinin ortasına yaptırdığı bir zâviyeden bahseder. Gelen geçen herkesin yedirilip içirildiği söyler veburada Şeyh Şemseddîn Muhammed Şîrazî ile görüşür.²⁸⁶ Bekâr şehriden Ūca şehrine yönelir. Burada ise âbid ve zâhid Kutbeddîn Haydar Alevî ile görüşüp onun elinden hırka giyer.²⁸⁷ Seyyah, Hint eşkiyası onu yağmalayana kadar hırkayı koruduğunu söyler. Hırkanın kendisi için ne kadar değerli olduğunu ifade eder.²⁸⁸

Battûta, Multân üzerinden Hindistan içlerine doğru yol alır. Acûdehen şehrine varır. Seyyah, bu şehri, Hint hükümdarının Şeyh Feridüddîn Bedâuni'ye hediye ettiğini

²⁸⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/566.

²⁸¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/567.

²⁸² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/568.

²⁸³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/568.

²⁸⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, I/576-578.

²⁸⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/587.

²⁸⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/592.

²⁸⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/592.

²⁸⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/592.

nakleder.²⁸⁹ Bu kişi Çiştiyye tarikatını yaygınlaştırmıştır.²⁹⁰ şeyh Burhâneddîn A'rac'ın, Battûta'ya, görüşeceğini söylediği kişilerden birisi de budur. Görüştüklerinde, şeyh Burhâneddîn'in selamını iletir, şeyh Feridüddîn şaşırır ve buna layık olmadığını söyler.²⁹¹ Seyyah ayrıca şeyh Feridüddîn'in, çok kuşkucu olduğunu, kimseye yaklaşmadığını, kucaklaşmadığını, hatta elbisesi dahi birine değse çıkarıp yıkadığını da nakleder. Bu şeyhin iki oğlu bulunduğunu, kendisinden sonra Muiziddîn'in postnişin olduğunu söyler.²⁹²

Hansî şehrine ulaşan seyyah, burada Hindistan başkadısının kardeşi şemseddîn'den bahseder. Bu kişinin dünyadan elini ayağını çektiğini, kendisini Allah yoluna adadığını, Mekke'ye giderek yalnızlığı tercih ettiğini ve orada öldüğünü aktarır.²⁹³ Battûta, Hansî'den yola çıkararak Dihlî kentine doğru yol alır. Kendisini karşılamaya gelenler arasında şeyh Bistâmi ve şeyh Zahîruddîn Zencânî'nin bulunduğunu söyler.²⁹⁴

Seyyah, Dihlî kentinde medfun olan Allah dostu şeyh Kutbeddîn Bahtiyar Kâkî'den bahseder. Battûta, bu velinin özellikle evlenmek üzere olup çeyiz masraflarını karşılayamayanlara, borçlulara ve fakirlere, Allah'ın lütfu olarak altın ve gümüş kekler verdiği için Kâkî olarak ünlendiğini rivayet eder.²⁹⁵ Yine Dihlî'de, fakih Nüreddîn Gürlânî ve fakih Alâeddîn Kirmânî'nin ziyaretgâhları bulunduğunu nakleder.²⁹⁶ Seyyahın anlatımlarından bu şehirde pek çok ermişin bulunduğunu anlıyoruz. Onlardan bir tanesi de şeyh Mahmûd Kubbâ'dır. Seyyah, bu kişinin görünürde hiçbir malı mülkü olmamasına rağmen, geleni geçeni yedirdiğini, elbise, altın gümüş hediye ettiğini söyler.²⁹⁷ Seyyah, Alâeddîn Nilî isimli bir Allah dostundan daha bahseder. Bu kişinin sûfî Nizâmeddîn Bedâunî'nin talebesi olduğunu ve etkili bir hitabet gücü bulunduğunu nakleder.²⁹⁸ Dihlî kentinde bulunan ermişlerden Sadreddîn Kuhrânî ve Kemâleddîn Abdullah Gârî'den de söz eder.²⁹⁹ şehir dışında bir mağarada kaldığı için, şeyh Kemâleddîn'e, Gârî lakabının verildiğini söyler.³⁰⁰ Seyyah, bu Allah dostunun yanında, kendisi hakkında bir kerâmeti vuku bulunca bir müddet daha kalır. Kerâmete gelince; Battûta bir köle edinir. Kölesi kaçar, onu tekrar almak ister fakat şeyh Abdullah

²⁸⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/604.

²⁹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/610.

²⁹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/604.

²⁹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/604.

²⁹³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/607.

²⁹⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/608.

²⁹⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/616.

²⁹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/616.

²⁹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/616.

²⁹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/616-617.

²⁹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/617.

³⁰⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/617.

Gârî'nin, bunu uygun görmemesi üzerine vazgeçer. Aradan çok zaman geçmeden bu kölenin, efendisini öldürdüğünü ve idam edildiğini duyar. Bu olay üzerine Gârî'nin bir müddet yanında kaldığını nakleder.³⁰¹

Battûta, Dihlî sultanlarından Gıyâseddîn Balaban'ın ilginç bir hikâyesini rivayet eder: Kısa boylu, tıknaz bir adam olan Balaban, bir gün Buharalı dervişler ile karşılaşır. Dervişlerden birisi ona biraz küçümseme ile Türkek yani Türkcük diye seslenir. Fakat Balaban onlara çok güzel karşılık verir. Dervişler, Balabana karşıdaki tezgâhtaki narları gösterir ve kendilerine almasını ister. Balaban derhal dediklerini yapar, narı alır ve onlara verir. Bunun üzerine derviş: "Sana Hint mülkünü armağan ettik."³⁰² der. Gerçekten de daha sonra başından türlü olaylar geçen Balaban umulmadık bir şekilde tahta oturur ve yirmi sene hükmeder.³⁰³

Seyyah Hint Sultanı Tuğlukoğlu Muhammed Şâh'tan bahseder. Bu sultan, Şeyh Şihâbeddîn'i işkenceyle öldürtür. Şeyh Şihâbeddîn, daha önce de bahsettiğimiz Horasan'ın kurucusu olan Şeyh Câm'ın oğludur. Sultan ile arasında çeşitli olaylar yaşayan, kâh yerilen, sürülen kâh iltifata mahzâr olan Şihâbeddîn, bir gün sultandan başşehir Dihlî'de oturmak için izin ister. Sultan da ona işlenmemiş bir arazi verir ve şeyh oraya yerleşir. Bu beldeyi bayındır hâle getirir hatta kıtlık zamanlarında büyük bir servet sahibi olur.³⁰⁴ Daha sonra, Sultan'ın ileri gelen adamlarından birisi, Şeyh'e gelerek, Onun sultanın verdiği bazı görevleri yapmasını ister. Şeyh: "Ben bir zalime asla hizmet etmem!"³⁰⁵ der. Bu sözleri işiten Sultan onu öldürtür. Sultan ayrıca sonraları Fakih Üstat Afîfüddîn Kâsânî'yi, Şeyh Hûd'u, Şeyh Haydarî'yi ve Şeyh İbn Tâcülârifîn'in çocuklarını da öldürtür.

"Hûd ismiyle bilinen adam Allah dostu Multânî Rükneddîn b. Bahâeddîn Ebû Zekeriyâ'nın kız tarafından torunuydu."³⁰⁶ Şeyh Rükneddîn, ölmeden önce, kendisinden sonra Hûd'un postnişin olmasını vasiyet eder. Şeyh Rükneddîn'in yeğeni, kendisini bu makama daha layık görerek itiraz eder. Aralarında anlaşmazlık çıkar ve sultanın huzuruna çıkarlar. Sultan vasiyete uyulmasını emreder. Şeyh Hûd'u çeşitli hediyelerle birlikte uğurlar. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra Sint yöresi emiri, sultana bir mektup yazar. Şeyh Hûd'un, zâviyeye gelen parayı biriktirip kötü işlerde

³⁰¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/618.

³⁰² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/625.

³⁰³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/625-626.

³⁰⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/688-689.

³⁰⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/689.

³⁰⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/692.

kullandığını, zâviyede kimseyi ağırlamadığını bildirir. Bunun üzerine Türk illerine kaçmaya çalışan Şeyh Hûd idam edilir.³⁰⁷

Şeyh İbn Tâcülârifin ise bir sohbetinde, isyancı bir emirin adını andığı için hapsedilir ve orada vefat eder. Daha sonra şeyhin oğullarının, asi emir ile münasebetlerinin bulunduğunu duyunca onları da öldürttü.³⁰⁸

Şeyh Ali Haydârî ise ünü yayılmış bir velidir. Tüccarlar, denize çıktıklarında onun adıyla adak adar ve sahile vardıklarında onun yanına giderler elini öperlerdi. Şeyh ise tüccarlara, adadıkları şeyi söyler yerine getirilmesini ister, başlarından geçenleri sezer onlara bildirirdi.³⁰⁹

Sultan, o yörede isyan eden Kadı Celâleddîn Afganî'ye, Şeyh Haydarî'nin dua ettiğini hatta kendi külâhını ona verdiğini duyunca öldürülmesini emretti. Celâleddîn de ağır bir yenilgiye uğratıldı.³¹⁰

Battûta bu olayları naklettikten sonra Sultanın erdemli ve iyiliksever annesi Mahdûme Cihân'ın Dihlî'de yaptırdığı zâviyelerden, kadının gelen geçen herkesi yedirdiğinden bahseder.³¹¹ Seyyah daha sonra kızının vefat ettiğini ve tekke şeyhi Konyalı İbrahim'in kabri yanına gömüldüğünü söyler.³¹²

Seyyah Dihlî'den Kinbâya şehrine doğru yola çıkar. Bu yolculuğu oldukça çetrefilli geçer. Esir düşer ve öldürülmeye ramak kala kurtulur. Ondan sonraki süreçte yol bulmaya çalışır. Susuzluktan neredeyse ölmek üzereyken bir kuyu bulur. Susuzluğunu gidermeye uğraşırken baş yanında simsiyah bir adam belirir ve selâm verir. Tanışrlar. Zenci, adının Kalb-i Fârih olduğunu söyler ve seyyaha yola birlikte çıkmayı teklif eder. Battûta, bunun üzerine yerinden kalkamadığını, çöktüğünü, halsizleştğini söyler. Adam ne olduğunu sorar. Battûta ise onu gördükten sonra hiç mecalinin kalmadığını söyler.³¹³ Bunun üzerine Kalb-i Farîh, seyyahtan boynuna binmesini ister. Seyyah onu çelimsiz bularak bunu yapmak istemez. Boynuna bindiğinde gözleri kapanır ve uyandığında kendisini ahalisi Müslüman bir Hint köyünde bulur. O kişiyi ise göremez.³¹⁴ Seyyah sonra, ona yardım eden bu kişiyi, daha önce İskenderiye yakınlarında olan Fovva kentinde görüştüğü Şeyh Ebû Abdullah Mürşidî'nin haber verdiğini hatırlar. Bu muhterem kişi Battûta'ya şöyle demişti: "Hint ülkesine gideceksin! Orada kardeşim Dilşâd ile görüşeceksin. O seni içinde bulduğun

³⁰⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/693-694.

³⁰⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/693-694.

³⁰⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/695.

³¹⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/695.

³¹¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/727.

³¹² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/730.

³¹³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/769.

³¹⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/769.

sıkıntıdan kurtaracak!”³¹⁵ Seyyah, Dilşâd ile Kalb-i Fârih’in aynı manaya geldiğini de nakleder.³¹⁶

Bûrcbûra şehrine hareket eden seyyah, burada sadece göbeğinden aşağısı tennûre denilen giysiyle örtülü olan Uryân Muhammed denilen bir ermiştten ve tekkesinden bahseder. Bu kişinin, Mısır Karâfe’de yaşayan adaşı, Uryân Muhammed’in müridi olduğunu nakleder.³¹⁷

Battûta, Şeyh Uryân Muhammed’in, yatsıdan sonra çıkıp tekkeden artan yiyeceği fakir fukaraya dağıttığını ve sabah ise müridlerine yeniden ekmek ve bakla hazırladığını nakleder.³¹⁸

Bûrcbûra’dan Âb-ı Siyâh bölgesine varan seyyah burada Şeyh Muînuddîn Bâharzî ile Mavrî şehrinde ise Ferganalı Haydar diye bilinen yaşı yüz elliden fazla olan Şeyh Kutbeddîn ile görüşür.³¹⁹ Şeyh Kutbeddîn ile ilgili olarak seyyah şunları duyduğunu söyler; “Halvet köşesinde kırk gün kalıyor, günde bir tane hurma yiyormuş. Dihlî’de Şeyh Burkuî’nin kırk hurmayla halvete girip kırk gün kaldıktan sonra çıktığında, on üç hurmanın arttığını gördüm ben!”³²⁰

Seyyah Zihâr şehrine ulaşır. Burada Maldivli Şeyh İbrahim’den bahseder. Zihâr şehri topraklarının ona ıkta olarak verildiğini söyler. Telingli şehrinde ise Diyarbakırlı Hacı Nâsireddîn adında bir ermiştten bahseder. Bu kişi de daha önce bahsettiğimiz Hint Sultanı tarafından, Kadı Celâleddîn’e destek verdiği gerekçesiyle öldürülecekken kaçmıştır.³²¹

Seyyah Kûka şehrine varır. Orada Hızır ve İlyas’a nispet edilen yerde bir mescit ve Haydariye tekkesi bulunduğunu söyler.³²² Orada Hinavr’a geçer ve burada Şeyh Muhammed Nâkavrî ile görüşür. Bu şeyhin, köle ve cariyeden tiksindiğini yemeğini kendinin pişirdiğini nakleder.³²³

Battûta artık yönünü Çin’e çevirmiştir. Kalikût şehrine varır. Burasının Malabar’da bulunduğunu söyler. Burada bulunan tekkenin sahibinin, Kâzerunlu Şeyh Şihâbeddîn olduğunu nakleder.³²⁴ Yine Malabar’da buluna Kavlem şehrinde Şeyh Şihâbeddîn Kâzerûnî’nin oğlu Şeyh Fahreddîn’in tekkesinde kalır.³²⁵

³¹⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/770.

³¹⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/770.

³¹⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/771.

³¹⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/771.

³¹⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/772.

³²⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/772-773.

³²¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/789.

³²² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/790.

³²³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/792.

³²⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/804.

³²⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/814.

Seyyah, Maldiv Adaları'na ulaşır. Bu adalardan biri olan Cezire-i Osman adasında Şeyh Necîb tarafından yaptırılmış bir zâviye bulunduğunu anlatır.³²⁶ Adaya Acem ve Arap sûfleriyle dolu bir geminin yanaştığını, vezirin onlara bir ziyafet verdiğini kendisini de davet ettiğini söyler. Yemek yenilip, Kur'ân okunduktan sonra sûflerin sema ettiğini, ateşlerin yakılıp dervişlerin bunların üzerinde yürüdüğünü, korları yediğini, çiğnediklerini nakleder. Ateşin onları yakmadığını şaşkınlıkla aktarır.³²⁷

Seyyah, Maldivler'den yola çıkar. Seylân adası ve Ma'ber ülkesine doğru üç günlük bir yolculuk yapar. Seylân'da çok fazla fil bulunduğunu ama fillerin Şeyh Ebû Abdullah b Hafîf'in kerâmeti ile insanlara zarar vermediğini nakleder.³²⁸ Seyyahın asıl amacı, bu bölgede bulunan Hz. Âdem'in ayak izini görmektir. Eskiden gâvurların, burada yaşayan Müslümanları, bu kutsal yeri görmekten alıkoyduklarını, onlara kötü davrandıklarını nakleder. Bu kutlu yere giden farklı bir yolu da Şeyh Ebû Abdullah b. Hafîf'in bulduğunu söyler. Daha önce bahsettiğimiz gibi bu filler şeyhin tüm arkadaşlarını öldürüp onu başları üzerinde taşımışlardı.³²⁹ Bu olaydan sonra gâvurlar da Müslümanlara iyi davranmış ve bu şeyhe hürmet göstermişlerdir.

Kunakâr şehrine ulaşan Battûta, Şâvuş adıyla bilinen Şirazlı Şeyh Osman ile görüşür. Seyyah, Şeyh Osman'ın çokça ziyaret edildiğini, elleri ve ayakları kesilene kadar, kutlu yere gitmek isteyenlere kılavuzluk yaptığını söyler. Bu felaket ise başına, Hint gâvurunun kutsal saydığı sığırı boğazladığı için gelmiştir.³³⁰ Battûta Kunakâr şehrinde ayrılır ve yol üstünde ermişlerden olan Usta Mahmûd Lûri'nin mağarasına uğrar.³³¹ Oradan da maymunlar diyarı Hôr-i Bûzne körfezine ulaşır. Beyt-i Acûz denilen yerde ise ermiş Baba Tâhir'in mağarasını ziyaret eder. Seyyah bu bölgede uçan sülükler olduğunu ve onlara karşı önlem almayan Bâbâ Hûzî adlı bir kişinin öldüğünü söyler.³³² Battûta'nın anlatımında, Bâbâ Hûzî'nin derviş olup olmadığı belli değildir. Yine de Baba nisbesinden dolayı burada yazmayı uygun gördük.

Seyyah kutlu yere doğru yaklaşmaktadır. Serendîb dağı tüm heybetiyle karşısındadır. Sarp bir yoldan dağa tırmanmaya başlar. Burada bulunan Hızır Kaynağı'ndan bahseder. "Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın; kimse bu balıkları alamaz!"³³³ Battûta, kaynağın yanında Hızır Mağarası olduğunu, ziyaretçilerin âdet

³²⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/831.

³²⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/831.

³²⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/849.

³²⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/849.

³³⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/849-850.

³³¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/851.

³³² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/852.

³³³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/853.

üzerine üç gün burada kalıp sabah akşam Hz. Âdem'in (a.s) ayak izini ziyaret ettiğini nakleder.³³⁴

Bu ziyaretten sonra yoluna devam eden Battûta, Ma'ber ülkesine ulaşır. Fattan şehrinde ermişlerden Nişaburlu Şeyh Muhammed ile görüşür. Bu şeyhin çok uzun saçlarının olduğunu söyler. Hatta bu kişinin bir aslanı bulunduğunu, dervişlerden birinin de ceylanı olduğunu ve aynı andan hep beraber yemek yediklerini rivayet eder.³³⁵

Seyyah bu raddeden sonra Maldivler'e, geri dönmeye karar verir. Daha sonra ise buradan, önce Bencâle'ye sonra da Kâmerû dağlarına yönelir. Kâmerû'ya gelmesinin sebebi Tebrizli Şeyh Celâleddîn ile görüşmektir.³³⁶

Battûta, Şeyh Celâleddîn'in, ulu ermişlerden biri olduğunu, on günde bir iftar ederek tam kırk yıl oruç tuttuğunu ve bu bölge halkının onun sayesinde Müslüman olduğunu nakleder.³³⁷ Seyyah, şeyhin birkaç kerâmetini de nakleder.

Şeyh Celâleddîn, ölmeden bir gün önce dostlarını yanına çağırır. Onlara yarın öleceğini söyler. “Ertesi gün öğle namazını kılarken son secdede Hak Teâlâ çekip almış ruhunu. Oturduğu mağaranın yanında kazılı bir çukur bulmuşlar. Çukurun üzerinde de kefen ve tütsü!”³³⁸

Seyyah, Şeyh Celâleddîn'i görmeye niyet edip Kâmerû dağlarına yolunu çevirince, menzile iki günlük yol kala, Şeyh Celâleddîn, müridlerine şöyle der: “Size Mağrib'ten bir gezgin (derviş) geldi! Haydi onu karşılayın!”³³⁹ Gerçekten de müridler yolda seyyahı bulup tekkelerine götürmüş ve orada üç gün misafir etmişlerdir.³⁴⁰

Battûta son olarak Şeyh Celâleddîn'e dair şu kerâmeti aktarır: Battûta, şeyhi ilk gördüğünde onun üzerinde bulunan bir ferâceden çok hoşlanır. İçinden kendinin olmasını diler. Oradan ayrılacağı zaman ise şeyh ferâceyi çıkarıp ona verir. Battûta'nın sonradan dervişlerden duyduğuna göre; Şeyh, normalde bu ferâceyi giymiyormuş fakat Battûta'nın geleceğini duyunca müridlerine şöyle demiş: “Bunu Mağripli isteyecek. Bir gâvur hükümdarı ondan bunu alarak kardeşimiz Burhâneddîn Sagarcî'ya verecek. Bu giysi o hükümdarın töreninde onun olacaktır!”³⁴¹ Gerçekten de şeyhin dediği gibi olmuştur. Battûta, onların yanından ayrıldıktan sonra Hansâ şehrinin gâvur hükümdarı ondan bu hırkayı almıştır. Hatta ertesi yıl Çin'e gitmek için yola koyulduğunda Şeyh Burhâneddîn Sagarcî'nin tekkesine yönelir. İçeride şeyhin üstünde o ferâceyi görür.

³³⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/854.

³³⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/861.

³³⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/870.

³³⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/870.

³³⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/871.

³³⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/871.

³⁴⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/871.

³⁴¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/872.

Battûta'nın ferâceyi incelediğini gören Sagarcî: “Bu ferâceyi kardeşim Celâleddîn benim için yaptırmıştı. Ayrıca mektup yazarak ferâcenin falanca adamın eliyle bana ulaşacağını bildirmişti.”³⁴² Seyyah ayrıca Şeyh Celâleddîn hakkında şunları da aktarır: “Kulağıma gelenlere göre o her gün sabah namazını Mekke’de kılar, her sene hacca uzanmış. Çünkü Arife ve bayram günleri insanların gözünden yitermiş. Kimse bilmez; nereye gidermiş.”³⁴³

Seyyah artık Çin topraklarındadır. Buranın Zeytûn şehrinin dışında büyük sûfîlerden Kâzerûnlu Burhâneddîn’in tekkesi bulunduğunu söyler. İnsanlar, Şeyh Ebû İshâk Kâzerûnî’ye hürmetle adadıklarını getirip Şeyh Burhâneddîn’e teslim ederler.³⁴⁴

Battûta Hansâ kentinde Osmaniye tekkesinden bahseder. Bu tekke sahiplerinin, Osman b. Affân Mısırî’nin soyundan geldiğini nakleder.³⁴⁵

Seyyah artık Çin’in güneyine oradan Hindistan’a sonrasında Gazze, Irak Bölgesi ve Hicaz’a uğrayıp memleketine doğru yol alır.

Güzergâhtaki şehirlerden biri olan Halep’te, Antepli bir derviş ile karşılaşır. Bu dervişin ileri geri sözler söylediği için idam ettirildiğini anlatır.³⁴⁶

Kudüs’te ise daha önce görüşmüş olduğu velîlerden bazılarının vefat ettiğini geriye Şeyh Şerefüddîn Huşî’nin kaldığını söyler. Ayrıca burada Şeyh Süleyman ile de karşılaşır. Onun da Hz. Âdem’in ayağını ziyaret ettiğini söyler. Ayrıca yola tekrar çıktığında Kudüs’teki Mağriplilerin üstadı büyük sufi Talhatû’l-Abdülvâdî’nin kendisine yol arkadaşı olduğunu ve Dimyat şehrinde Kutbeddîn Nakşûvânî isimli bir ömrünü oruçla geçiren bir zâhid ile görüştüklerini nakleder.³⁴⁷

Battûta ile arkadaşı, Ebûsîr şehrinde bir tekkede kalırlar. O sırada bir derviş gelir yanlarına, yemek sunarlar, reddeder ve Battûta’ya “Ben sadece sizi ziyaret için geldim!”³⁴⁸ der. Gece ihya edildikten sonra dervişi görmek isterler fakat o çoktan ruhunu teslim etmiştir.

Mekke’de ise daha önce tanıştığı şeyhlerden Şihâbeddîn Hanefî, Şihâbeddîn Taberî, Ebû Muhammed Yâfîî, Necmeddîn Isfahânî ve Harrazî ile Medine’de ise Şeyh Ebû Muhammed b. Ferhûn ile görüşür.³⁴⁹

Battûta, memleketi Fas’a doğru açılmaya başlar. Ubbâd şehrinde büyük sûfîlerden Şeyh Ebû Medyen’i ziyaret eder. Oradan Ahandkan denilen bir mevkiye geçer ve Şeyh

³⁴² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/873.

³⁴³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/873.

³⁴⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/901.

³⁴⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/907.

³⁴⁶ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/923.

³⁴⁷ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/924-925.

³⁴⁸ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/925.

³⁴⁹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/926.

İbrahim tekkesinde konakladığını nakleder.³⁵⁰ Fas hükümdarı Ebû İnân'ın, başkent Medine-i Beydâ dışında, Gadîru'l-Hımmıs denilen bölgede yaptırdığı zâviyeyi çok metheder.

Seyyah, Fas'tan sonra Endülüs'e doğru da bir kısa gezi daha yapar. Malakka şehrinde Allah dostu Ebû Abdullah Tancalı'nın torunu, hatip Ebû Abdullah ile görüşür. Garnâtâ şehrinde ise sûflerin üstadı büyük Şeyh Ebû Ali Ömer ile görüşür. Bu kişinin velilerin büyüklerinden olan Abdullah Muhammed b. Mahrûk'un oğlu olduğunu söyler.³⁵¹ Bu şehirde, Râbitatü'l-Ukab tekkesini ziyaret eder. Şeyh Ebû Ali Ömer'in yeğeni olan, fakih Ebu'l Hasan Ali b. Ahmed b. Mehrûk ile de kendi zâviyesinde görüşür.³⁵²

Garnâta'da yabancı birkaç sûfiyi daha zikreder. Bunların; Hacı Ebû Abdullah Semerkandî, Hacı Ahmed Tebrîzî, Hacı İbrahim Kûnevî, Horasanlı Hacı Hüseyin, Hindistanlı Hacı Ali ve Hindistanlı Hacı Reşid olduğunu söyler.³⁵³ Son olarak ise Benî Riyâh adlı köyde, köyün şeyhi Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman Riyâhi tarafından misafir edilip güzelce ağırlandığını söyler.³⁵⁴

Seyyah daha sonra Afrika'ya yolculuk eder. Sultan onu geri çağırınca yeniden Fas'a döner ve gezisi biter. Seyyah'ın gezi notları kayda geçiren yani bir nevi onun kâtipliğini yapan kişi İbn Cüzeyy'dir. İbn Cüzeyy, "Seyahatnâmenin kayda geçirilme ve tertip işi, 757 yılının Safer ayında sona erdi." der.³⁵⁵

3.2. XV. Yüzyıl

3.2.1. Doğu'ya Yolculuk

Doğu'ya Yolculuk, Venedikli Giosafat Barbaro'nun seyahatnâmesidir. Yazar 1413 senesine Venedik Sarayı'nda, soylu bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Ticaret ile ilgilenmiş ve bu amaçla olan ilk gezisini henüz 23 yaşında iken Doğu'ya yapmıştır. Amacı sadece para kazanmak olsa da keskin gözlem yeteneği ve derin merakı ona başka kapılar açmıştır. Gezilerinde hazine bulmak umuduyla çeşitli höyüklerde kazılar da yapmıştır. 1482 senesinde ise gezilerini bitirip vatanına dönmüştür. Bu esnada 65 yaşında olan seyyahiki yıl kadar Rovigo'nun kaptanı ve Polesine'de müfettişlik

³⁵⁰ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/930.

³⁵¹ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/950.

³⁵² İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/950.

³⁵³ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/951.

³⁵⁴ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/951.

³⁵⁵ İbn Battûta, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. Sait Aykut, II/991.

yapmıştır. 1487’de seyahat notlarını düzenleyip derlemeyi bitirmiş ve 1494 yılında ise vefat etmiştir.³⁵⁶

Kıpçak Bölgesi, Osmanlı Devleti, Akkoyunlular, Venedik, Tatarlar, Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri hakkında 15. Yüzyıla dair ayrıntılı bilgiler veren seyahatnâme tasavvufi açıdan çok zengin değildir. Seyyah, çeşitli şehirlerde gördüğü birkaç derviş portresine dair gözlemlerini aktarır.

Seyyah ilk olarak, günümüzde Azerbaycan sınırları içerisinde olan Şamahı kentine dair gözlemlerini nakleder. Kemer altında bulunan bir mezarlıktan bahseder. Bu mezarlıkta çıplak, sakallı ve sadece avret yeri kapalı olan bir adamın bir mezar başında oturduğunu anlatır. Seyyah adama burada ne yaptığını sorar. Adam ise babasının başında beklediğini, burada yatan kişinin ömrü boyunca herkese iyilik yaptığını, ölünce de buraya gömülmek istediğini, kendisine 30 yıl boyunca yarenlik ettiğini ve dünyayı yeterince gördüğünü ömrünün sonuna kadar burada bekleyeceğini anlatır.³⁵⁷

Seyyah daha sonra Tebriz’de gözlemlediği bir ritüelden bahseder: Tebriz’de ölümler için hayır yapılan bir günde mezarlığa doğru etrafında çok sayıda kuş, karga olan bir adam geçer. Etraftakiler bu kişinin velîlerden olduğunu, kuşları beslediğini bu gibi adamların her ülkede olmayacağını söylerler. Bu aziz insanın, hangi kuşu çağırırsa yanına gittiğini ve onun Allah dostu olduğunu ifade ederler.³⁵⁸

Barbaro bir gün sarayda bir derviş görür. İran ve Çağatay Hükümdarı Cihan Şah ile Uzun Hasan arasında savaş olduğu zamanlarda, Cihan Şah’ın huzuruna gelen bu derviş elindeki asayı yemek yenen masaya doğru atarak tüm kapları kırar. Hükümdar durumu anlamayarak ona ne istediğini sorar. “Anlayanlar cevaplar: “Bey, mutlaka düşmanlara galip gelecek, onlar tıpkı kırılmış kaplar gibi olacaklar” derler. Bey: “Doğru mu söylüyorsun?” diye sorar. Herkes tarafından onaylanınca, Bey, savaştan dönünceye kadar onu korumalarını emreder.”³⁵⁹ Seyyahın naklettiğine göre, gerçekten de dervişin dediği gibi olur. Savaş kazanılır. Bey o dervişin getirilmesini ve ona iyi davranılmasını ister. Derviş her gün evinde misafir ağırlamaya başlar. Dervişin etrafında zamanla yaklaşık dört yüz kişi toplanır. Seyyah, bu kişilerin meclislerde, dervişin yanında halka olarak oturduklarını söyler. Ayrıca dervişin bazen bir cüppe giydiğini, onu bir katıra bindirip ellerini bağladıklarını ve buna hiçbir mana veremediğini nakleder. Seyyah tüm bunları delilik olarak sıfatlandırır. Ayrıca dervişlerin çalışmadan para kazandıklarını,

³⁵⁶ Giosafat Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 7-8.

³⁵⁷ Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 104.

³⁵⁸ Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 104-105.

³⁵⁹ Barbaro, *Doğu’ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 105.

bazen iki üç gün aç kaldıklarını, sözlerinin ve davranışlarının manasız olduğunu da ekler.³⁶⁰

Bir başka derviş örneği olarak seyyah, kendisine ormanda kerpiçten bir küçük oda yaparak kırk gün aç kalarak inzivaya çekilen bir zâtın hikâyesini anlatır. Bu kişinin çırılçıplak olduğunu, Müslümanlara vaazlar verdiğini, insanlar tarafından çok itibar gördüğünü anlatır. Seyyah, söylenilene göre bu kişinin kendisine ormanda küçücük yuvarlak bir ev yaptığını ve kendini buraya hapsettiğini nakleder. Kırk günün sonunda adam oradan sağ olarak çıkar. Derviş kendince böyle yaparak etraftakilere kendisini kerâmet sahibi biri gibi gösterecekti. Fakat kurnaz bir adam evde et kokusu alır. Bunun üzerine yapılan araştırmalar sonucunda adamın duvara bir delik açtığı, şehrin kadısının ona bir boruyla temel gıdaları ulaştırdığı anlaşılır ve ikisi de idam edilir.³⁶¹

Barbaro, son olarak ise dininden dönmeyen bir Hristiyan tüccarı, dervişlerden birinin katlettiğini nakleder. Bunu haber alan şehrin Bey'i derviş öldürtür. Cesedini ibret için sokakta bıraktırır. Bu emre karşı gelen Derviş Kasım ve taraftarları cesedi gömer. Bunun üzerine bey Derviş Kasım'ı da öldürtür.³⁶²

Doğu'ya Yolculuk Seyahatnâmesi'nde tasavvufî içerik az olmakla beraber, diğer Batılı seyyahların bakış açısının bir özeti şeklindedir. Uçta yer alan aşırı derviş tipleri üzerinden hem tasavvuf camiasını hem de İslâm'ı karalamaya çalışmıştır. Kitabın bu bölümlerinde sık sık Hristiyanlık ile karşılaştırmalar yaparak İslâm'ı itibarsızlaştırmaya çalışmıştır.

3.2.2. Pero Tafur Seyahatnâmesi

Pero Tafur'un hayatına dair bilgiler oldukça azdır. Arellano'ya göre Tafur, yaklaşık 1405- 1409'lu yıllarda İspanya'da doğmuş ve 1490 senesinde vefat etmiştir. Tafur zengin ve soylu bir aileye mensuptur ve yüksek bir kültür sahibidir. 9 Mayıs 1437 ile 22 Mayıs 1438 yılları arasında seyahat etmiştir. Orta Avrupa, Doğu Akdeniz, Karadeniz, Anadolu, Kırım ve Kafkasya'nın bir kısmını gezmiştir. Notlarını 1453-1457 yılları arasında kitaplaştırmıştır. "Eser İspanya'nın Müslümanların elinden alınmasında önemli rol oynamış olan ve 12. yüzyılda kurulan Calatrava Tarikatı'nın lideri Fernan Gomez de Guzman'a ithaf edilmiştir."³⁶³ Bu sebeple gezdiği yerleri Hristiyan bayrağı altında görmek onun arzusuydu.

³⁶⁰ Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 105-106.

³⁶¹ Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 106-107.

³⁶² Barbaro, *Doğu'ya Yolculuk*, çev. Ayzer Güler, 107-108.

³⁶³ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnâmesi*, çev. Hakan Kılınç (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2021), 13.

Eserde Tasavvufa dair kısıtlı bir içerik vardır. Seyyah öncelikle Babil’de karşılaştığı bir derviş grubundan bahseder. Bu kişilerin Hristiyanları öldürdüğünü, topluluk mensuplarının saçlarını, sakallarını, kaşlarını hatta kirpiklerini tıraş ettiklerini, kiminin boynuz taktığını kiminin ise bal ile sıvanıp kuş tüyü taktığını, kiminin ok taşıdığını bir kısmının da kandil ya da lamba asılı çubuklarla dolaştığını nakleder.³⁶⁴ Bu bölgede seyahat etmiş başka bir seyyah olan İbn Battûta onlardan bahseder: Dimyat bölgesinde, Kalenderiye tarikatının şeyhi olan Cemalettin Sâvî’nin tekkesinin olduğunu, şeyhin kendisine âşık bir kadından kurtulmak için tüm tüylerini kestğini ve daha sonra bunun adet haline geldiğinden bahsetmektedir. Ayrıca kaynaklarda bu tarikata Cavlakiyye veya Müvellihe adlarının verildiği de bilinmektedir.³⁶⁵

3.3. XVI. Yüzyıl

3.3.1. Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda

Nicolas de Nicolay 1517 yılında Fransa’nın Dauphiné şehrinde doğmuştur. Kendisi, coğrafyacı olup çeşitli kuşatmalara da katılmıştır. Fransa Devleti adına gizli faaliyetlerde de bulunmuş ve çeşitli terfiler almıştır. Ailesine dair pek fazla bilgiye ulaşılamamaktadır. Küçük yaşta çizim eğitimi aldığı için son derece önemli çizimlere imza atmış başta haritalar olmak üzere dolaştığı ülkelerde gördüklerine dair pek çok çizimi de kitabına eklemiştir.³⁶⁶

“Bu Dauphiné’li çocuk için hayat aslında 1542’de başlar. “Nicolay’ı İsveç’ten İspanya’ya, İrlanda denizlerinden İstanbul boğazı kıyılarına getiren seyahatleri yaklaşık on altı yıl sürmüştür.”³⁶⁷ Nicolas de Nicolay’ın, Anadolu’ya yaptığı seyahatin amacı, barbar Türkleri yazmak ve tanıtmaktır. Tarihlerin 1551 senesinin Eylül ayını gösterdiği bir gün Comte d ‘Aramont’u Anadolu’ya getiren elçilik heyeti ile birlikte Nicolay da gelir. Nicolay, dünya çapında asıl ününü bu Osmanlı topraklarına ziyaretine dair gözlemlerini yazıp yayımladıktan sonra elde etmiştir.

İskoçya parantezi, kralın Nicolay’ı Büyükelçi Aramon’un maiyetinde İstanbul’a gönderirken ona hangi rolü verdiğini kestirmemize olanak veriyor. Bütün Doğu yolculuğu boyunca Nicolay’ın kale ve hisarların konumunu düzenli bir biçimde saptadığına ve bunların kuşatılmaları halinde dikkate alınması gereken konulara ilişkin açıklamaları art arda sıralamasına şaşmamak gerekir. Akdeniz’de elde edilmesi umulan kazançlar, ilerideki harekâtlarda kullanılmaya elverişli hiçbir bilginin göz ardı edilemeyeceği kadar büyüktü.³⁶⁸

³⁶⁴ Tafur, *Pero Tafur Seyahatnâmesi*, çev. Hakan Kılınç, 104.

³⁶⁵ Tafur, *Pero Tafur Seyahatnâmesi*, çev. Hakan Kılınç, 32,33.

³⁶⁶ Nicolas de Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*”, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 7.

³⁶⁷ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 7.

³⁶⁸ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 11.

Nicolay, seyahatlerinin nihayetinde Moulins Kraliyet Sarayı'na taşınır. 1565-1567 yılları arasında Fransa'nın çizimlerini yapar ve 1583 yılında Paris'te vefat eder.

Seyahatnâme, seyyah tarafından yapılan çizimler yönüyle oldukça farklıdır. Nicolay, gezip gördüğü yerleri, ilgisini çeken şeyleri elinden geldiğince resimlemiştir. Bu eser, tasavvufî açıdan incelendiğinde ise öncelikle kitabında dört sınıf tarikattanbaşlıklar halinde bahseder. Bu tarikatlar, Geomailer olarak zikredilen Câmîyye, Torlaklar, Kalenderîler ve Dervişler'dir. Bunlara ek olarak Bektaşîler, Sûfiler yani Kızılbaşlardan da söz eder. Bu toplulukları, genel olarak İslâm Dini ile özdeşleştirip, batıl inançları benimsemiş ikiyüzlü insanlar olarak tanımlar. Yaptıkları dinî ritüelleri ise tamamen insanlık dışı bulduğunu ifade eder.

Nicolay sınıflandırdığı bu dört zümreden ilki Geomailer yani Câmîyye tarikatıdır. Câmîyye, "Ahmed-i Câmî'ye (ö. 536/1141) nisbet edilen bir tarikat"dır.³⁶⁹ Câmîyye, Ahmed-i Câmî'nin ölümünden sonra onun fikirleri etrafında toplanan; Türkistan Anadolu ve Horasan'da yayılan bir tarikattır.

Seyyah bu tarikata dair izlenimlerini şöyle sunar: "Bu kişiler, dünyevi yaşamdan farklı bir yaşantı sürdürmezler; çünkü içlerinden birçoğu zengin çevrelerden gelme, çok yakışıklı delikanlılardır. Bir diyardan diğerine dolaşarak, birçok bölgeyi ve taşrayı gezmeye adanmışlardır kendilerini."³⁷⁰ Tarikat mensuplarının oldukça yetenekli kimseler olduğunu, dini bahane ederek sürekli seyahat ettiklerini, bu seyahat süresince gayet muntazam bir şekilde yol günlükleri tuttuklarını, tek giysilerinin kolsuz kırmızı renkli uzun bir gömlek olduğunu, bellerine kıymetli bir kemer taktıklarını söyler. Bu kemerde de zillerin asıldığını, bunların üstüne ise çeşitli hayvanların kürklerinden giydiklerini söyler. Ayrıca bu kişiler kulaklarına kocaman halka küpeler taktıklarını, ayaklarına bağcıklı sandaletler giydiklerini, saçlarını hiç kesmeyip uzattıklarını hatta daha uzun görünmesi için keçi kılını çeşitli maddelerle saçlarına yapıştırdıklarını belirtir.³⁷¹ Ayrıca bu tarikata mensup kişiler "...Ellerinde Acem alfabesinde yazılmış bir kitap taşırlar. Kitap, aşk üzerine yazılmış, uyaklı şarkı ve sonelerle doludur. Birkaçı birlikte yürürken kemerlerindeki zillerden ve çingiraklardan öyle ahenkli bir ses çıkar ki, herkes bu ezgiyi dinlemekten büyük zevk alır."³⁷² Câmîyye tarikatı mensuplarının kemerlerindeki bu ziller aracılığıyla müzik icra ederek dolaştıklarını, zil seslerine uyumlu bir şekilde şarkı söyleyip bahsedilen kitaptan mısralar okuduklarını ve bu şekilde çok fazla dikkat çektiklerini insanların bu nefis müzik ziyafetini seyretmek için peşlerine takıldığını ve

³⁶⁹ Süleyman Uludağ, "Câmîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/136.

³⁷⁰ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 229.

³⁷¹ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 229.

³⁷² Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 230.

onlara para verenler de olduğu söyler seyyahımız. Son olarak Câmîyye'ye aşk dini de denildiğini ifade eder.³⁷³

Nicolay'ın bahsettiği ikinci tarikat ise Kalenderîlerdir. Kalenderîlik çoğu görüşe göre müstakil bir tarikat olarak görülmeyip bâtinî tarikatları içine alan şemsiye bir kavram gibi görülmektedir. Kalenderîler, kalplerinin temiz olduğunu ve bu sebeple ibadetlere ihtiyaç duymadıklarını ifade ederler. Haramlara da riayet etmezler.³⁷⁴ Nicolay'ın anlatımıyla bu tarikat mensupları Câmîyye'den farklı olarak bakirdir ve şehevî duygulardan uzaktırlar. İffetli ve edepli bir hayatı benimsemişlerdir.

Bu kişiler, techia adı verilen ve kapılarının üzerinde "caeda normac, dil ersin cuscunge, al chachec ciur" gibi sözler yazan küçük ibadethanelerde yaşamaktadırlar. Bu sözlerin anlamı ise şudur: Onların dinine girmek isteyenler, onlarla aynı şeyleri üretmek ve bekârete önem vererek cinsellikten uzak yaşamak zorundadır.³⁷⁵

Burada techia kelimesi ile kastedilen şey tekkelerdir. Bu grup tekkelerde yaşar ve kısa kollu, nefse zulmeden at kılı içeren dar elbiseler giyerler; saçlarını, sakallarını, kaşlarını hatta vücutlarındaki tüm kıllarını çirkin görünmek için tıraş ederler. Başlarına püsküllü bir başlık, kulaklarına büyük halka küpeler takarlar. "Tarikatlarına mensup Nerzimi adlı kişi tarafından bestelenen bazı bayağı şarkıları söylerler. Nesimi tarikatın ilk azizidir; Muhammed'e karşı bir şey söylemese de Asur'daki Acemi tarikatına mensup olduğu için öldürülmüş ve inançlarının ilk şehidi olmuştur."³⁷⁶

Mezkûr tarikatlardan üçüncüsü ise Dervişler'dir. Seyyah onlarında tıpkı Kalenderîler gibi saç sakal, kaş ve tüm diğer vücut kıllarını tıraş ettiğini söyler. Güneşte kuruttukları koyun ya da keçi postlarıyla mahrem yerlerini örttüklerini anlatır. Sonra onlarda, insanlık dışı bulduğu bazı davranışlarından söz eder. "Şakaklarını kızgın bir demirle veya eski bir yanık bezle yakıp dağlarlar. Kulakları deliktir ve eşsiz güzellikte renklerdeki kocaman akik halkalar takarlar."³⁷⁷ Ayrıca Nicolay bu derviş grubunu hırsız ve şehvet düşkünü ahlaksızlar olarak ifade etmektedir. Bu ve benzeri karalamacı üslubuna eserinin tamamında tanık olmaktayız. Dervişler için şunları söyler:

Karşılarına çıkan insanları soymaktan, öldürmekten veya karşılarındakiler daha güçlü görünüyorsa onlara zarar vermekten başka bir şey bilmezler. Tüm bunları da kemerlerine takılan küçük bir balta yardımıyla gerçekleştirirler. Bu baltayı kullanarak, hangi kanuna veya millete tabi olduklarına bakmaksızın, yabancı seyyahları döve döve öldürürler.³⁷⁸

³⁷³ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 230-231.

³⁷⁴ Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/253.

³⁷⁵ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 232.

³⁷⁶ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 232-233.

³⁷⁷ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 233.

³⁷⁸ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 234-235.

Seyyah, bu dervişlerin zaman zaman hint keneviri denilen bir ot yiyerek kendilerinden geçtiklerini, sarhoşluğun etkisiyle vücutlarına zarar verdiklerini sonrasında yanan bir fitili kül olana dek yaralarına bastıklarını ve bu çektikleri acıya sabrederek nefislerini temizleyip bu şekilde peygamberlerinin yolunu tutmuş olduklarına inandıklarını naklediyor.³⁷⁹

Bunu da peygamberleri Muhammed'in izinden gitmek için yaparlar ve gerekçe olarak, peygamberin bir mağarada kendini her şeyden mahrum bırakarak yaşadığı ve günün birinde bir öfke nöbetine kapılıp, kendini tepeden aşağıya atmak istediği rivayetine bağlarlar. İşte bu yüzden, çılgınca davranan delilerin Tanrı'nın hoşuna giden şeyleri yaptıklarını düşünürler. Bu sofı dervişler, tıpkı diğer dervişler gibi sadakayla yaşarlar ve dilenirken *sciai merdaneschine* derler. Bunun anlamı şudur: "Aramızda silahlı çatışmayı başlatan Hz. Ali'nin, Peygamberin damadının (Seyyid Battal) anısına bir sadaka verin."³⁸⁰

Nicolay, Seyyid Battal'ın Türklerin Anadolu'yu fethinde aktif rol aldığını fakat bu kişinin mezarının bulunamadığını, dervişler tarafından tekkede temsilen yılda bir kez imamların toplandığını belirtiyor. Seyyah, buradaki en yüksek görevlinin 'Babaların Babası' denilen biri olduğunu ve meclise onun başkanlık ettiğini söyler ve burada özellikle *Assambaba* olarak zikrettiği kişi ise Hasan Baba'dır. "Bu iyi yürekli din adamları, Konstantinopolis'te pekiyi karşılanmazlar. Zira geçmişte, içlerinden biri kolunun altına gizlediği kısa bir kılıçla Sultân II. Mehmed'i öldürmeye kalkışmıştır." der. Editörün eklediği dipnotlardan da anlaşıldığı üzere Seyyah burada verdiği bilgide bir yanılgıya düşmüştür. Haydarî tarikatına mensup bir kişi tarafından 1492 senesinde suikaste uğrayan kişi II. Beyâzıd'dır. Tarihi kaynaklarda ise Haydarî değil Kalenderîler tarafından bir suikast girişimi olduğu belirtilir.³⁸¹

Seyahatnâmede bahsedilen dördüncü tarikat ise Torlaklardır. "Bazılarının "durmuşlar" olarak adlandırdığı Torlaklar, üzerlerine tıpkı dervişler gibi koyun ve keçi postu geçirirler, en üstüne de vücutlarını tamamen saran bir ayı postu giyerlerdi. Postu giyilen hayvanın bacaklarını midelerinin üstünde düğüm yaparlardı."³⁸² Seyyah, bu grubun da tıpkı Dervişler gibi enselerini bir bezle dağladıklarını böyle yaparak öfkelerini hırslarını kontrol edebileceklerine inandıklarını ifade eder. Torlaklar, başlarına keçeden yapılma dilimli bir başlık takarlar, okuma yazma bilmezler ve faydalı işler onların dikkatini çekmez. Seyyah onların günlük yaşantılarından şöyle bahseder:

Genellikle kent ve küçük kasabalarda tek başına gezinirler, karınlarını doyurmak için hamamlar, hanlar gibi insanların toplandıkları yerlere uğrarlardı. Ama, kuş uçmaz kervan

³⁷⁹ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 235.

³⁸⁰ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 235.

³⁸¹ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 236.

³⁸² Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 237.

geçmez yerlere grup halinde giderken, iyi giyimli insanlara rastlarsa, son meteliklerine kadar her şeylerini ellerinden alır ve onları kendileri gibi çıplak yollarına devam etmeye zorlardı. Dilenci olup olmadıklarından emin olamayan insanları geleceği bildiklerine inandırarak el falına bakarlardı. Bu barbar halkın insan dışılığı o boyutlara varmıştı ki, zavallı saf insanlar ülkenin her yerinden akın akın gelirler, paralarını suiistimal eden bu adamların birer peygamber olup geleceği gördüklerine körü körüne inanırlardı. Kehanette bulunduğunu iddia eden bu adamlara karşı hislerine biraz olsun karşılık bulan veya gelecekte bulmayı uman genç kızlar ise, onlara ekmek, yumurta, peynir ve et getirirdi.³⁸³

Seyyah, Torlakların da Hint keneviri otundan yediklerini ve sonra yerde yattıklarından bahseder. Ayrıca Torlaklar bir şehre yahut köye gittiklerinde beraberlerinde getirdikleri bir yaşlıyı orada bulunan en zengin konuta yerleştirip sonra o kişiye kutsal bir insanmış gibi tanzimde bulunduklarını, ihtiyarın ciddi ve otoriter bir tavırla ruhani emirler verdiğini belirtir. Sonra o ihtiyar sanki gaybtan haber alıyormuşçasına kötü kehanetlerde bulunarak kendisinin oradan uzaklaştırılmasını ister. Bunu duyan halk onun etrafında toplanır ve yaşlı kişi sükûnet için dualar etmeye başlar. Böylelikle lanetten kurtulduğunu düşünen cahil halk bolca bahşiş verir ve torlaklar zenginleşmiş bir şekilde oradan ayrılırlar.³⁸⁴

Süleyman Uludağ, XV. yy'ın sonlarına doğru aslında torlak kelimesinin abdal manasında kullanıldığını ifade etmiştir. Editör, dipnotta bu kelimenin bir Bektaşî terimi olduğunu ve acemi olan riyazet yolunun başındaki dervişlere böyle söylenildiğini ifade etmiştir.³⁸⁵ Hülâsa seyyahınçeşitli sûfi gruplarınıaslında birbirine karıştırdığını görüyoruz.

Nicolay, bu dört tarikat grubunu açıkladıktan sonra “Hayvanların Arasında Yalnız Bir Yaşam Süren Diğer Türk Dervişleri” başlığı altında herkesten uzak, münzevi bir hayat süren dervişlerden bahseder. Onların ucube hayvan postu serilmiş, çeşitli hayvan boynuzlarının asıldığı yerlerde yaşadıklarını anlatır. “Kutsallık atfettikleri bu izbe evlerin ortasında yeşil bir halı veya örtüyle kaplı, arkalıksız basık bir iskemle bulunur. İskemlenin üzerinde pirinçten ancak üzerinde herhangi bir mum bulunmayan büyük bir kandil vardır.”³⁸⁶

Bu kişilerin evlerinde Ali'nin kılıcının resmi vardır der Seyyah. Kastedilen kılıç Zülfikar'dır. “Ali hakkında, bizim Roland ile ilgili olarak yaptığımız gibi efsaneler yaratırlar ve onun bu kılıçla dağlan ve kayaları nasıl deldiğini anlatırlar.”³⁸⁷ Seyyah, bu dervişlerin vahşi hayvanlarla birlikte yaşadıklarını, onlarla uyuyup yemeklerini onlarla yediklerini ve bu kişilerin erzakları tükendiğinde yanlarına başlarına zil takılmış ayı ya

³⁸³ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 238.

³⁸⁴ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 238-240.

³⁸⁵ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 237.

³⁸⁶ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 242.

³⁸⁷ Nicolay, *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 242.

da geyik alarak insanlardan sadaka dilenmeye gittiklerinden söz eder. En çok Edirne ve Konstantinopolis şehirlerinde bulunduklarını ve buralarda yalnız değil topluluklar halinde yaşadıklarını nakleder.³⁸⁸

Nicolay seyahatnâmesinde Sûfiler isimli bir gruptan bahseder. Öncelikle bu sûfî isminin İran Hükümdarını ifade etmek için kullanılmadığını, bir zümreyi ifade ettiğini belirtir. Sûfî kelimesinin etimolojik tahlilini yaparak sûf sözcüğünün yün manasına geldiğini ve sûfî kelimesinin ise yün giyenler anlamını taşıdığını söylemektedir. Seyyah, Türkler içerisinde şeriflik iddiasında bulunanların olduğunu ve bunların yeşil sarık taktığını bu sûfî cenahının ise kırmızı bir takke giydiklerini ve onlara Kızılbaş denildiğini belirtmektedir. Sûfilerin inançları gereği yünden daha değerli bir şey giymediklerini nakleder.³⁸⁹ “Gerek Türkler gerekse Sûfiler, vücutlarının edep yerlerini, Peygamberin başını örttüğü takkeyle aynı renkten bir kumaşla örtmenin namuslu ve akıllıca olmadığını söylerler. Bu yüzden Türklerin yeşil takunya giymeleri yasaktır.”³⁹⁰

Seyyah, Türkler gibi İran’ın da Müslümanlaştığını ama İran’daki inancın biraz daha farklı olduğunu belirtir. Ona göre bu Acemler Hz. Ali’yi, Hz. Muhammet’ten üstün bir konuma getirmiştir. Nicolay, Hz. Ali’nin Müslümanlar arasında bölünmeye neden olduğunu söylemektedir. O, sözlerini şöyle sürdürmektedir:

Muhammed’in izinden gidenler Mısır’da hilafeti kurmuş, diğerleri ise Ali’yle birlikte İran topraklarında kalmayı yeğlemişlerdir. Bu ayrılığa rağmen iki mezhep birbirine saygı göstermiştir. Öyle ki, Türkler, Muhammed’in ismini andıktan sonra derhal onu anımsarlar ve "Allah, Muhammed, Ali" derler. Müslümanlar arasında din konusunda yaşanan bu bölünme, bugün de Türkler ve İranlılar arasında süregitmekte, birbirlerine açtıkları savaşların başlıca gerekçesi ve fitilleyicisi olarak önemini korumaktadır.³⁹¹

Hz. Ali’nin izinden gidenlere Sûfî denildiğini ayrıca bunlara Kızılbaş ya da Nazerî denildiğini ifade etmektedir. “Bu kişilere Etnazeri denmektedir; çünkü başlarına uzun bir kavuk takma adetleri vardır ve bu başlıklar on iki dilimlidir. "Nazer" [Aşer] ise, Arapçada "12" anlamına gelmektedir.”³⁹²

Nicolas de Nicolay Seyahatnâmesi, 16. yüzyılın en önemli seyahatnâmelerinden biridir. Fakat satırlarının çoğu tarafgir bir söylem ve karalamalarla doludur. Nicolas de Nicolay’ın eserinde özellikle Osmanlı’nın dinî yaşamına dair verdiği bilgilerin çoğu kendi gözlemlerine dayanmamaktadır. Eser içerisinde çeşitli dipnotlarda da belirtildiği üzere Menavino’dan çok fazla iktibas içermektedir. Bu yazarlardan yaptığı iktibaslarda, onların aksine objektif bakış açısından uzak, tahkir edici bir üslup takınmış gerçekleri

³⁸⁸ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 242.

³⁸⁹ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 243.

³⁹⁰ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 243.

³⁹¹ Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 259.

³⁹² Nicolay, *Muhteşem Süleyman’ın İmparatorluğunda*, çev. Şirin Tekeli & Menekşe Tokyay, 259.

çarpıtarak anlatmıştır. Seyyahın başlık olarak kullandığı “*Türklerin Dört Dini*” bahsi ise problemlidir. Çünkü bu içerikte farklı dinler olarak sunduğu portreler İslâm’ın özünden uzak Bâtınî tarikatlardır. Bu tarikatlar İslâm Dini mensuplarınca da zaten yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Seyyahın İslâm Dinini anlatırken bu tarikatlar üzerinden bir anlatıma başvurması onun iyi niyetli olmadığını bize göstermektedir.

3.3.2. Breüning Seyahatnâmesi

Tam adı Hans Jacob Breüning Von Buchenbach olan seyyah 1552 Almanya doğumludur. Tübingen Üniversitesi’nde klasik öğrenim görmüştür. 1584 senesinde Obervogt bölgesinde yöneticilik ve yargıçlık görevlerinde bulunmuştur. 1616 yılında vefat etmiştir. Çeşitli ülkelere giden elçilik heyetlerinde görev almıştır.

Breüning, Avrupa, Asya ve Afrika’da Osmanlı Hükümdarlığı altındaki bölgeleri gezmiştir. Seyahat amacının ise uzak ülkeleri, kutsal toprakları özellikle Kudüs şehrini ziyaret etmek ve kutsal kitaplarında bahsedilen şehirleri bizzat görmek şeklinde ifade eder.³⁹³

Bizim çalışmamıza konu olan bu seyahatnâme beş ana kısımdan oluşmaktadır. Her kısma bir deniz seyahatinin adını veren müellif sırasıyla Yunanistan, Mısır, Filistin, Suriye ve son olarak ise ülkesine geri dönüşünü ve Marsilya Adası’nı anlatır. Kitabın birinci başlığı olan Yunanistan seyahati kısmında İstanbul’a geldiğini nakleder ve Türklere dair yaptığı gözlemleri aktarır. Elimizdeki seyahatnâme, sadece bu birinci kısmın çevirisidir. Bu seyahatnâme, müellifin, Venedik’ten yola çıkarak önce Yunanistan sonra Çanakkale Boğazı’ndan geçerek İstanbul’a ve en son Karadeniz’e yaptığı seyahatin bir tasviridir.

Breüning Seyahatnâmesi, tasavvufî bilgiler açısından çok zengin bir seyahatnâme değildir. Seyyah, dervişleri mezhep olarak zikretmiştir. Bu kişilerin İslâm’ın kurallarına tam olarak uymadığını daha çok Allah’ın rahmet ve lütfuna sığındıklarını ve bunu Rahmetullah olarak açıkladıklarını dile getirmiştir. Seyahatnâme’de, Breüning, Czotılar isminde bir mezhepten daha bahsetmiştir. Seyyah, Czotılar’ın iyilik yaparak esenliğe kavuşacaklarına inandıklarından ve *Pareketallah* ifadesini kullandıklarını belirtmiştir. Adı geçen mezhebin ayrıntılarını okuduğumuzda tasavvufî bir zümreden bahsedildiği kanaatini edinmekteyiz.

³⁹³ Hans Jacob Breüning, *Breüning Seyahatnâmesi Doğu Ülkelerine Yolculuk*, çev. Selma Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020), 12.

Seyyah, Türklerin sıklıkla toplanıp muhabbet ettiklerini, yemek yiyip dualar ettiklerini, kendi aralarında güreş müsabakaları yaptıklarını ve en son şarkılar söyleyerek Semâh adı verilen bir dans icra ettiklerini anlatır.

Breüning, daha önce ayrı bir mezhep olarak belirttiği dervişleri dört gruba ayırır ve onların hiç evlenmediğini aile kurmadıklarını söyler. Birinci Derviş Tarikatı mensuplarının miskin kimseler olup hiçbir şeylerinin olmadığını, avret mahalli haricinde çıplak olduklarını kışın ise giysilerinin bir koyun postu olduğunu, uyuşturucu etkisi yapan bir ot çiğnediklerini ve bu otun tesiri altındayken bedenlerine zarar verdiklerini fakat bundan bir acı duyuyormuş gibi bir intiba uyandırmadıklarını anlatır. İkinci Derviş Tarikatı mensuplarının kendilerini hadım ettiklerini ve böylelikle evlenmeyeceklerine dair olan yeminlerinden dönmediklerini ifade eder. Üçüncü Derviş Tarikatı mensuplarının ise cami ya da kuytu köşelerde inzivaya çekildiklerini, padişahın sefere çıkarken bu kişileri ziyaret edip seferin sonucunun ne olacağına dair fikir aldıklarını anlatır. Seyyah Dördüncü Derviş Tarikatı'ndakilerin ise şehrin dışında mezarlıklara yakın yerlerde hücrelerinin bulunduğunu, burada gece gündüz ibadet ettiklerini, halkın dikkatini çekmek için vücutlarındaki tüm kılları kaşları da dâhil tıraş ettiklerini ve kızgın demirlerle vücutlarının çeşitli kısımlarını dağladıklarından bahseder. Bu kişilerin, halkın dikkatini çekmek için gösteriler yaptıklarını, çeşitli hayvanların derilerini ve iç yağlarını doldurdıkları, hayvan kafalarını, tezgâhlara dizip duvarlara astıklarını ve kıyafetlerinin de sadece bu derilerden ibaret olduğunu anlatır. Ayrıca bu dervişler, Hz. Muhammet (s.a.v)'e ait olduğunu söyledikleri birtakım silahları sergileyip Hz. Ali (r.a) ile ilgili hikâyeler anlattıklarını da dile getirir. Müellif bu hikâyeleri, kendi ülkesindeki Orlando Furioso adlı halk kahramanının öykülerine benzetir. Bu dervişlerin ıssız yolları tercih ederek seyahat ettiklerini, yanlarında silah taşıdıklarını ve yolda karşılaştıkları Hristiyan ve Müslümanların mallarını gasp ettiklerini söyler. Bu kişilerin zaman zaman da evlerde toplanıp Kur'an okuduklarını fakat açıklamasını yapacak salahiyyete sahip olmadıklarından bahseder.

Seyyah, Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın bir derviş tarafından öldürüldüğünden bahseder. "Biz İstanbul' dan ayrılıp, Mısır'ın İskenderiye Limanı'na vardığımızda öğrendiğimize göre, yola çıkışımızdan kısa süre sonra, Mehmed Paşa birderviş tarafından bıçaklanarak öldürülmüş ve yerine o mevkie aynı ölçüde layık olan Mustafa Paşa atanmış."³⁹⁴

Son olarak Breüning Seyahatnâmesi'nde dervişlerin, cenaze olduğunda cemaatin önünde ellerinde büyük mumlar taşıyarak yürüdüklerinden bahseder.

³⁹⁴ Breüning, *Breüning Seyahatnâmesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 105.

Sonuç olarak Breüning Seyahatnâmesi'nin, yukarıda da zikrettiğimiz gibi tasavvufî içerik açısından zengin olmadığı görülmüştür. Daha önce söz ettiğimiz seyyahlar gibi Breüning de genel olarak heterodoks olarak adlandırdığımız tarikatlara dair birkaç izlenime yer vermiştir. Bahsettiği Birinci, İkinci ve Dördüncü Derviş Tarikatı'nın verdiği kısıtlı bilgiye dayanarak Kalenderîlik ve Haydarîlik olduğunu söyleyebiliriz. Müellifin, bu derviş gruplarına dair yaptığı anlatılarda mübalağa yaptığı ise aşikârdır.

Seyahatnâmede geçen Sokullu Mehmet Paşa'yı katleden kişinin de bir derviş olduğu kesin bir bilgi değildir. Tarihçiler bu kişiden söz ederken derviş kılığında birisi diye bahsederler. Zayıf da olsa bir ihtimal Hamzaviyye tarikatına mensup bir derviş tarafından öldürülmüş olabileceğidir. Oysaki Hamza Bâlî çok önce İstanbul'da idam edilmiştir. Dervişin intikam amaçlı Sokullu'yu öldürdüğünü rivayet eder.³⁹⁵ Ayrıca ölümüne dair spekülasyonlar içerisinde III. Murad'ın ondan kurtulmak istemesi ve sadrazamın Hıristiyan olabileceğine dair iddialar da söz konusudur.

Müellifin üçüncü derviş tarikatı olarak bahsettiği kişilerin Osmanlı Devleti'nde müneccim olarak görev yapan kişiler olma ihtimali vardır. Müneccimlerden Derviş Ahmet Dede gibi sûfî meşrepli olanları varsa da genel olarak astronomi ve astroloji ilimleriyle ilgilenen kişilerdi.

3.3.3. Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi

Reinhold Lubenau, 5 Ağustos 1556 yılında Prusya'nın Königsberg şehrinde doğmuştur. Dört yaşlarındayken bir kilise okuluna başlamış ve 7-8 yaşlarındayken ailesi onu iyi bir eğitim alması kaygısıyla Prusya dükünün özel doktoru aynı zamanda da eczacısı olan Dr. Jacobo Montano'nun yanına vermiştir. Lubenau, kilise okulundayken kalbine seyahatle ilgili ilk tohumları eken kişinin, öğretmeni Gerhard Ryswik olduğunu söyler. Ryswik'in kendi vatanına dair anlattığı serüvenler, seyahat arzusunu Lubenau'nun kalbine işler.

Lubenau, Dr. Jacobo Montano'nun yanında hem onun eğitiminden geçer hem de doktorun toplumdaki saygınlığı sebebiyle onu sık sık ziyaret eden konuklarla yaptığı sohbetlerden çok şey öğrenir. Lubenau, Dr. Montano'nun yaptığı seyahatlere dair anlatılarını can kulağı ile dinler yeni yerler görme merakı iyice artar özellikle İtalya'yı görmeyi çok ister. İşte müellif böyle bir ortamda yetişir. Lubenau, küçük yaşlardan

³⁹⁵ Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmet Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/ 354-357.

itibaren günlük tutmayı adet edinir ve kendi ifadesi ile seyahata olan tutkusunu dans etmek kadar çekici bulduğunu söyler.³⁹⁶

Lubenau, Dr. Montano'nun yanında okulunu bitirip artık eczanede bir nevi staj görmeye başlar. Sonrasında Dr. Montano, Danzing tarafında bir panayıra giderken yanında onu da götürür ve hiç hesapta yokken Matthias Kraker isimli Polonyalı bir tüccara Leh dilini öğrenmesi ve bilgisini arttırması amacıyla onu teslim eder. Bu durumu değerlendirmeye çalışan yazar burada birçok sıkıntı çeker. Hem yeni sahibi ile mezhepsel birtakım problemler yaşar hem de ona verilen at bakmak gibi sorumluluklardan şikayetçi olur ve tüm bunların, içindeki seyahat hevesini kırdığından söz eder ve kalmayı planladığı süreden çok daha erken Dr. Montano'nun yanına döner.

Lubenau kötü anıları unuttuktan sonra yeniden seyahat isteği duyar ve 1580 yılında Almanya ve Macaristan'ı dolaşır. Viyana, Breslau, Berlin, Frankurt şehirlerini görür ve yaklaşık 6 yıl süren bu seyahattan sonra memleketine döner. Müellif daha sonra Viyana'ya gitmeye karar verir. "O sırada İmparator II. Rudolf'un Konstantinopolis'e göndermek üzere olduğu elçilik heyetine eczacı olarak katılır."³⁹⁷ 1587 yılının şubat aylarında artık Osmanlı topraklarındadır. İstanbul, Bursa, İznik, İzmit başta olmak üzere Anadolu'da çeşitli yerleri ziyaret etmiş ve geniş ayrıntılı notlar tutmuştur.

Lubenau elçilik vazifesi bittikten sonra İstanbul'dan ayrılıp memleketine döner. Burada eşinin ve iki çocuğunun veba salgını nedeniyle vefat ettiğini öğrenir. Bir sene kadar sonra tekrar evlenir. Halk arasında güven duyulan ve bilgili bir kişi olması hasebiyle meclis üyeliğine seçilir. Hemen hemen ölümünden üç sene kadar önce çocukluğundan itibaren tuttuğu günlüğündeki ayrıntılı notlarına da dayanarak anılarını derleyip toparlar ve böyle bir eser ortaya çıkar. 17 Mayıs 1631 yılında ise hayata gözlerini yumar.

Elimizdeki eser seyyahın dolaştığı yerlerdeki tarihî, dinî, sosyal, kültürel gözlemlerinin yanında botanik ve zoolojik açıklamalar da içermektedir. Yazarın Anadolu notları arasında çeşitli tarikat ve dervişlere dair anlatımlar da mevcuttur.

Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi'ndeki ilk tasavvufî bilgilere Edirne'ye varmadan önce uğradığı Mustapha Bassa kasabasında rastlıyoruz. Konstantinopolis yolunda olan yazar, Spitel adı da verilen verilen 23 gözlü bir köprüsü bulunan bir yer olarak betimler bu bölgeyi. Burada Türklerin kutsal saydığı adına derviş denen bir kişinin mezarının bulunduğunu, bu mezarın üzerinde birçok geyik boynuzunun takılı olduğunu,

³⁹⁶Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi, Osmanlı ülkesinde, 1587-1589*, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012), 10.

³⁹⁷Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 12.

çevresinde koyun postları üzerinde yatan dervişlerin bulunduğunu ve o kişilerin bu yoldan geçenlere Tanrı rızası için su dağıttığını anlatır. Sonrasında Edirne'ye ulaşan Lubenau, II. Selim'in burada harika bir cami inşa ettirdiğini ve bu camide dervişler için binalar yaptırdığını söyler.

Seyyah, Türklerin çeşitli din adamı ve keşişlerinin bulunduğunu bu dinî zümrelerin; Dervişler, Deliler, Torlaklar, Kalenderîler ve Kırmızı Serpuşulular olduğunu söyler. Bu kişilerden bazılarının üryan gezdiklerini ve dilencilikle yaşamlarını geçirdiklerini, insanları mırıldanarak, dualar okuyarak bazen de bağırarak taciz ettiklerini ve bir şeyler vermeye zorladıklarını ifade eder. Bu kişilerin binlerce kişilik kalabalık gruplar olduğunu ve afyon benzeri şeyler kullanıp coştuklarını ve çoğunun Kur'an ve Müslümanlığa dair hiçbir şey bilmediklerini de seyahatnâmesinde nakleder. Kalenderîlerin aslında iffetli bir yaşam sürmek için kendilerini hadım ettiklerini bedensel günahlardan uzak durduklarını anlatır. Diğer grupların ise gayriahlaki davrandıklarını, yarı çıplak dolaşıp hırsızlık yaptıklarını, omuzlarına bir koyun postu doladıklarını kiminin çok uzun saçlı kimisinin de saçlarının kazınmış olduğunu söyler. "Bunlar özel bir tarikattır ve soyları devam ettiği sürece başlarına ustura değdirmemeye yemin etmişlerdir."³⁹⁸ Seyyah bu kişilerin vücutlarında kesikler oluşturduklarını, tırnaklarının altına tahta çubuklar sokup sonra onları yaktıklarını ve bu çileyi Tanrı adına çektiklerini söylediklerini bize nakleder. Son olarak ise Hacılar diye bir grup bulunduğunu ve bu kişilerin Mekke ve Medine'de kutsal yerleri gördükten sonra gözlerini dağladıklarını anlatır.

Seyyah, Türklerin ibadet şekillerini anlattığı kısımda bir grup Müslüman'ın daire şeklinde oturduğunu ve yaklaşık bir saat kadar "Tanrı tektir ve ebedidir" "Lâ ilâhe illallah" diye bağırdıklarını sonraya doğru nefeslerinin kesilmesiyle yorulmaya başladıklarını ve sadece Allah Allah diye bağırdıklarını nakleder. "Sonunda haykırırları hu hu hu seslerine dönüşür ve hepsi yere serilirler. İnsanlar onlara yaklaşp su ve yiyecek sunup sadaka verdikleri zaman cennete gittiklerini söylerler ve bunun gibi birçok hurafeler anlatırlar."³⁹⁹ Yazarın bahsettiği zikir halkalarıdır. Çeşitli tarikatlarda farklı şekillerde olabilir.

Seyahatnâmenin elli sekizinci bölümünde Sultân Murad zamanında Türk-İran savaşlarının nedeni olarak padişahın ve bir din adamının gördüğü rüyayı özel bir tarikata bağlı bir şeyhin yorumunun sonucu olarak ifade etmektedir. Şeyh, padişahın ve

³⁹⁸ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 347.

³⁹⁹ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 294.

hocanın rüyalarını İran üzerine bir sefer yapılması yönünde yorumlar ve bu seferin sonucunun da galibiyet olacağını söyler.

Lubenau, Breüning Seyahatnâmesi'ndeki ifadeye benzer olarak cenaze alaylarının en önünde tarikat üyelerinin ve dervişlerin yürüdüğünü söyler.

Yazar, Orhan Gazi yönetime geçtiği zaman Chadzi Bectasch (Hacı Bektaş), adında bir din bilgesinin önerisi ile dindaşlarını ayırt edebilmek için beyaz başlık takmalarını emrettiğini nakleder. O günden sonra yeniçeriler, askerler vs. artık başlarına beyaz başlık takmaya başlarlar.

Müellif İran memleketine dair anlattığı hadiseler içerisinde Şeyh Cüneyd adlı bir kişiden bahseder. Uzun Hasan 1473 senesinde Otlukbeli savaşında yenilince arından ve sıkıntıdan vefat ediyor. Yerine geçen oğlu Yakub öncelikle Şeyh Haydar'a güven duymadığı için onu öldürtüyor. Şeyh Haydar taraftarları ülkeden uzaklaşıyor. Bunlardan biri olan Şeyh Cüneyd ise Ermenistan tarafına gidip orada inzivaya çekiliyor ve seyyahın diliyle Kutsal Kitab'ı okumaya başlıyor. Bir süre sonra dağlardaki çobanlar başta olmak üzere insanlar yavaş yavaş etrafında toplanıyor ve Şeyh Cüneyd'in öğretisini benimsiyorlar. Halk meseleyi daha da ileri boyuta götürerek kutsal bir mekânmiş gibi onun olduğu yeri ziyaret etmeye başlıyorlar. Onun bilge bir insan olduğunu düşünüyorlar. Şeyh Cüneyd'in ise buna binaen tarikat kurduğunu ve kendini destekleyenleri tanımak için kırmızı sarık takmalarını istediğini söyler.⁴⁰⁰ Bundan sonra Şeyh Cüneyd'in yolundan gidenler Kızılbaşlar olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Lubenau, seyahatnâmesinde Şeyh Edebâli'den de bahseder. Onun bilge bir kişi olduğunu Konya'da yaşadığını, insanlara İslâm'ın yasalarını öğrettiğini ve Osman Gazi'nin oğlu Alâeddin'in bu kişiye çok saygı duyduğunu aktarır. Edebâli'nin asıl adının Abdülaziz olduğunu ifade eder. Ertuğrul'un da bu kişiye çok hürmet duyduğunu ve Edebâli'nin birçok kerâmetine şahit olduğunu söyler. Bir gün Ertuğrul bir rüya görür ve hemen Edebâli'nin yanına gidip gördüğü rüyayı anlatır. Rüyasında, Edebâli'nin bağrından çıkan bir nurun, kendi bağrına aktığını ve göbeğinden bir ağacın büyüyüp dallandığını her yeri kapladığını görür.⁴⁰¹ Bilge Edebâli hemen rüyayı yorumlar: "Evladım, senin Osman adında bir oğlun var. O pek çok savaşa girecek ve senin soyundan gelenler dünyanın birçok yerini egemenlik altına alıp hükümdar olacaklar. Ben de Osman'a kızımı eş olarak vereceğim."⁴⁰² Türklerin soyunun Hz. Nuh'a dayandığını söyleyen müellif, Osmanlı Devleti'nin doğuşuna dair bu bilgileri bize sunmaktadır.

⁴⁰⁰ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 294.

⁴⁰¹ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 375-376.

⁴⁰² Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 376.

Lubenau, Bursa’da bulunan Keşiş Dağı diğer adı ile Olympos Dağı’nda Azem Baba adlı birinin yaşadığını ve bu kişinin her yıl ülkedeki tüm dervişleri, delileri ve erenleri etrafına toplayarak Abdal Murad’ın mezarını ziyaret ettiğini ve Azem Baba ifadesinin en büyük baba demek olduğunu bizlere iletir. Burada bahsi geçen dağ Uludağ’dır. Abdal Murad’ın kabrinin burada olduğu söylenmektedir. Tekkesi de aynı yerdedir. Lubenau daha sonra Abdal kelimesinin etimolojisi üzerinde durur. Bu kelimenin; aklı başında olmayan, kendini Tanrı’ya adanmış, çok sevilen anlamlarında kullanıldığını ifade eder. Seyyah daha sonra, Abdal Murad’a dair duyduğu bazı rivayetleri nakleder. Abdal Murad’ın, Orhan Gazi’nin ordusunun kumandanı olduğunu ve mezarının yanbaşıda olağanüstü büyüklükte kılıcının segilendiğini söylüyor.⁴⁰³ Seyyah kılıcın boyutunu sekiz büyük karış boyunda ve bir karış genişliğinde olarak betimler. Bu kılıcın özel bir kılıfından, çok ağır olduğundan ve zaman zaman dervişlerin bu kılıcı çeşitli kentlerde dolaştırıp bağış topladığından bahseder. Ayrıca müellif halktan dinlediği kadarıyla Abdal Murad’ın, bir kayayı kılıcıyla ikiye böldüğünü de aktarır. Onun kabrini ziyarete gelenlerin dilek dilediklerini ve geri dönüşte, ikiye böldüğü düşünülen kayanın çatlağında siyah bir yılan görürlerse bu niyetlerinin kabul olduğu anlamına gelen bir işaret olduğunu anlatır. Seyyah, Abdal Murad Türbesi’nde ona ait 12 kg’dan ağır bir gürz ve kırmızı mercandan yapılmış bir tespih gördüğünü söyler. Müellif, türbenin duvarına bir şeyler karalayarak oradan ayrıldığını ifade eder.

Seyyah İzmit seyahati esnasında aslında İsa Peygambere olan inancı yüzünden öldürülen aziz Hermolai’nin kabrinin Türkler tarafından, o kişinin Müslüman olduğu iddiası ile türbeye çevrildiğini ve dervişler tarafından sürekli ziyaret edildiğini, gelen dervişlerin türbenin üzerine geyik boynuzları bıraktığını anlatıyor. Bir keresinde dervişlerin türbeye alageyik getirdiklerini ve getirilen geyiğin eğitilmiş olduğunu naklediyor. “Dervişler, getirdikleri geyiği özel olarak eğitmişlerdi ve onlar dua ederlerken Tanrı’nın adını andıklarında geyik de onlar gibi eğiliyor, ön ayaklarını bükerek dizlerinin üstüne çöküyor ve ağzı ile adeta yeri öpüyordu.”⁴⁰⁴

Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi’nde tasavvufa dair son içerik Hızır bahsidir. Seyyah artık Lübnan topraklarında Beyrut kentindedir. Şövalye George bu civarda bir yerde büyük bir ejderhayı öldürmüştür. Seyyah bunu Türklerin de kabul ettiğini ona Hızır dediklerini ve Büyük İskender’in yardımcısı olduğunu söylediklerini ileri sürer. Hatta bir kızı ejderhadan kurtardığından da bahsedilir. “...Sık ağaçlı bir ormanda rastladığı bir kaynaktan su içtikten sonra ölümsüzlüğe kavuşmuş, o günden beri

⁴⁰³ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 495.

⁴⁰⁴ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 659-660.

dünyanın etrafını gezer dururmuş, hangi dinden olurlarsa olsunlar, bütün kahraman savaşçılara yardım edermiş.”⁴⁰⁵

Hülâsa Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi çok fazla tasavvufî bilgi içermemektedir. Bahsettiği dervişler ise genel olarak bâtinî zümrelere mensup uç örneklerdir. Lubenau, Türklere ve Müslümanlara karşı rahatsız edici bir dil kullanmaktadır. Yer yer kutsal değerlerimize istihza ile yaklaştığı görülmektedir.

Seyyahın Mustapha Bassa kasabası günümüzde Bulgaristan sınırları içerisindeki Cısr-i Mustafa Paşa Kazası’dır. Bahsettiği derviş ise araştırmalarımıza göre Hızır Dede’dir ve burada onun adına bir tekke mevcuttur. “Hasköy’e bağlı Cısr-i Mustafa Paşa kazasında bulunan Hızır Dede Tekkesi tespit edebildiğimiz H.1277-H.1283 tarihli belgelerde sadece zâviye olarak anılmaktadır.”⁴⁰⁶ 23 kemerli olarak bahsettiği köprü ise Cısr-i Mustafa Paşa köprüsüdür ve Mimar Sinan’ın eseridir.

3.3.4. Pierre Belon Seyahatnâmesi

Pierre Belon, 1546-1549 yılları arasında ülkemizde İstanbul, Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya ve Bursa şehirlerini ziyaret etmiştir. İstanbul’a geldikten sonra buradan Mısır, Arabistan, Filistin, Suriye bölgelerine doğru bir seyahat gerçekleştirmiş ve sonra Antakya üzerinden yeniden Anadolu’ya dönmüştür.

Pierre Belon, 1517 yılında Fransa’da doğmuştur. Doğa bilimcidir. Öncelikle eczacı kalfası olarak çalışmış daha sonra çeşitli üniversitelerde, Eczacılık, Tıp, Zooloji ve Botanik eğitimleri almıştır. Birçok bilim dalına ilgi duyan bir kişilik yapısı vardır. Özellikle coğrafya ve antikçağ ilgi alanlarının başında yer alır. Cardinal François de Tournon’un eczacısı olur ve artık istediği gibi refah seyahatler yapabilir.⁴⁰⁷ Büyükelçi Gabriel d’Aramon’un himayesinde Anadolu’yu görme fırsatına sahip olur.⁴⁰⁸ Tüm gözlemlerini 1553 yılında yayımlar.

Seyahatnâme tasavvufî bilgi açısından zengin değildir. Seyyah, eserinde Türklerin Dini başlığı içerisinde dervişlere değinmiştir. Onları ilginç bulmakla beraber Yunan filozofları olan Druidlere benzetmiştir. Dervişlerin yaz kış çıplak dolaştıklarını, halkın verdiği sadakalarla yaşadıklarını, vücutlarının baştan aşağı yaralarla dolu olduğunu bu yaraları bıçaklarla kendilerinin açtığını anlatır. Bu kişilerin meczup olduğunu hatta deli numarası yaptıklarını ileri sürer. Bu kişilere Türk toplumunda peygamberlerin isimlerinin verildiğini ve gerçek dindarlar sayıldıklarını ve masum görüldüklerini ifade

⁴⁰⁵ Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi*, çev. Türkis Noyan, 529.

⁴⁰⁶ Mustafa Arslan, “Osmanlı Tasavvufî Yapılarının Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme: Bektaşî Tarikatı Örneği”, *Tarih Araştırmaları*, ed. Yunus Emre Tansü & Semra Çerkezoğlu (Ankara: İKSAD Yayınevi, 2022), 49.

⁴⁰⁷ Pierre Belon, *Pierre Belon Seyahatnâmesi*, çev. Hazal Yalın (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020), 9.

⁴⁰⁸ Belon, *Pierre Belon Seyahatnâmesi*, çev. Hazal Yalın, 9.

eder. Yaptıkları taşkınlıkları özellikle şakaklarındaki yanıkları çok aşırı bulan seyyah onların akıl sağlıklarından şüphe ettiğini dile getirir.⁴⁰⁹

Belon, bazı derviş gruplarının ise omuzlarının üstünde bir koyun postu taşıdıklarını, bu kişilerin Mekke'ye gitmek için insanlardan para topladıklarını anlatır. Hacdân dönüşte ise çok ilgi gördüklerini söyler. Bu gibi insanların özellikle İstanbul, Şam, Kahire gibi şehirlerde çok fazla olduğunu, neredeyse çıplak dolaştıklarını, kendilerini mısır ve buğday gibi şeylerin içine gömüp tüm gün orada yattıklarını, insanlara gevezelik edip onları güldürdüklerinden, gelip geçen insanların verdikleri şeylerle geçindiklerinden bahseder. Cenaze törenlerinde dervişler ellerinde mumlarla kandillerle en önde yürürler.⁴¹⁰

Görüldüğü üzere seyyahın dervişlere dair izlenimleri aşırı grupları içermektedir. Bunlar üzerinden Türklere ve İslâma karşı yanlış bir izlenim uyandırmıştır. Seyyahın, sûfilere karşı üslubu da hoş değildir. Birçoğunun deli numarası yaptığını, halis müslüman gibi değer gördüğünü söyler. Bu eserin İslâmiyet'le ilgili olan asıl bölümleri çeviriye dâhil edilmemiştir.

3.4. XVII. Yüzyıl

3.4.1. Jean Thévenot Seyahatnâmesi

1633 doğumlu Fransız asıllı bir seyyahdır. Ailesi ve akrabalarına dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte seyahat kitapları yayımcısı ve *Yüzme Sanatı ve Yararlı Biçimde Deniz Banyosu Almaya İlişkin Öğütler* adlı kitabın yazarı olan Melchisedech Thévenot'un yeğenidir. Seyahat etmekten başka bilinen başka bir mesleği yoktur. Zengin bir ailenin çocuğudur. En çok desteği seyahatnâmesinin ilk cildini ithaf ettiği Madam Faret'ten görmüştür. 1651 yılında Navarre Koleji'ni bitirmiştir. 1652 yılında ise ilk seyahatine çıkmış ve İngiltere'ye bir yolculuk yapmıştır. Bu ilk seyahatine çıktığında henüz 18 yaşındadır. Sonra sırasıyla Hollanda, Almanya ve İtalya'yı dolaşır. Roma'da karşılaştığı müsteşrik Herbelot'un öneri ve yönlendirmeleriyle seyahatinin yönünü Doğu'ya çevirir.⁴¹¹

Takvimler 1655 yılını gösterdiğinde İstanbul'a gelir ve bu şehri objektif bir şekilde gözlemler.⁴¹² İstanbul'dan sonra Bursa, İzmir, İskenderiye, Tunus, Mısır ve Kudüs'ü dolaşır.

⁴⁰⁹ Belon, *Pierre Belon Seyahatnâmesi*, çev. Hazal Yalın, 158.

⁴¹⁰ Belon, *Pierre Belon Seyahatnâmesi*, çev. Hazal Yalın, 158-159.

⁴¹¹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 12.

⁴¹² Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 14.

Seyyah, ikinci doğu seyahatine İstanbul'dan başlar. Sırasıyla Ege Adaları, Mısır, Marsilya, Suriye, Mekke, Habeşistan, Mezopotamya, Basra Körfezi, İran ve Hindistan bölgesini dolaşır. Dönüşte İsfahan ile Tebriz arasında 1667'de vefat eder.

Thévenot, son gezilerini kitaplaştırmayı ilk etapta düşünmediği için yayım hazırlığı 1663 yılında başlamıştır ve 1665'te basılmıştır. O bu esnada artık yine yolculuğa çıkmıştır.⁴¹³

Thevanot Seyahatnâmesi tasavvufî içerik açısından çok kapsamlı bir eser olmasa da birçok bilgi içerdiği için tezimize dâhil olmuştur. Diğer seyahatnâmelerde olduğu gibi bunda da tasavvufî bilgi parça parça ve çok dağınıktır.

Thévenot Seyahatnâmesi'nde Roland veya Orlando ismiyle bahsedilen kişinin çevirmenin dipnotuyla Abdal Murad olduğu belirtilmektedir. Thévenot, Abdal Murad türbesini de Roland'ın mezarı olarak anlatmaktadır. Seyahatnâmede anlatılan hikâyeye göre bir Kral'ın tepeden tırnağa cüzamlı bir kızı vardır. Prenses kendisinin bu şekilde çok çirkin olduğunu ve babasının onu evlendiremediği için üzüldüğünü düşündüğünden güçlükle babasını ikna ederek yoksul yaşlı bir kadın kılığında dünyayı dolaşmaya ve bir umut hastalığına şifa aramaya çıkar. Aradan biraz zaman geçtikten sonra bir sıcak su deresinin kenarına gelir. Orada cüzamlı bir domuz yavrusunun birkaç gün yıkandıktan sonra bu hastalıktan kurtulduğunu görür ve kendisi de aynı şekilde yıkanarak bu hastalıktan kurtulur. Babasına iyileştiği haberinin ulaştırır ve münzevi bir hayat yaşamak istediğini söyler. Babası da Bursa Kalesi olarak bilinen yeri kızı için yaptırır. Bir süre sonra Müslümanların kaleye akınlarından rahatsız olan prenses babasından destek kuvvet ister. Kral, Roland komutasında bir ordu göndererek kızına destek olur. Roland'ın Bursa'ya gelişini ve türbe ile bağlantısını Thévenot bize bu şekilde açıklıyor. Türbe'nin Abdal Murad'a değil de Roland'a aidiyetinin tarihsel arka planını kendince hazırlamış oluyor.⁴¹⁴

Thévenot, Kente yakın bir dağ bulunduğunu ve dağın tepesinde Türk bir dervişin kabrinin bulunduğunu, rüşvet vererek içeri girebildiğini anlatarak sözlerine başlar.⁴¹⁵İçeri girdikten sonra öncelikle kılıca dair gözlemlerini bize sunuyor. Kılıcın büyüklüğünü ve ağırlığını tasvir ediyor ve bu kılıcın Roland'a ait olduğunu belirtiyor. Sonrasında ise "Bu kılıcın yanında aynı Roland'ın gürzü duruyor"⁴¹⁶ ifadesi ile yukarıdaki iddiasını desteklemeye çalışıyor. Türbenin içinde ise siyah kadife örtüsü olan

⁴¹³ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 30.

⁴¹⁴ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 114-115.

⁴¹⁵ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 114-115.

⁴¹⁶ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 115.

iki sanduka bulunduğunu ve Türklere göre Müslüman sayılan Roland ve oğlunun mezarlarının burada olduğunu bizlere iletiyor.

Bizim kaynaklarımıza göre Abdal Murad, Orhan Gazi döneminde Buhara'dan Anadolu'ya gelen kırk dervişten biridir. Bazı rivayetlere göre Bektaşî bazılarına göre ise Kalenderî'dir. Abdal Murad Buharalıdır. Kocaman kılıcı ve yılan şeklinde topuzu menkıbelere konu olmuştur. 17. yüzyıl seyyahlarının bahsettiği bu eşyalar, 19. Yüzyılda bahsedilen yerden kaybolmuştur.⁴¹⁷

Tüm bu iddialardan anlaşıldığı üzere Abdal Murad ile Roland rivayetlerinin birbirine karıştığı ve bu meselede, Hristiyanlar ile Müslümanların bakış açılarının farklı olduğu görülüyor. Thévenot'tan yaklaşık on sene önce aynı güzergâhtan geçen Evliya Çelebi Abdal Murad'dan onun kılıcından ve güzünden bahsetmiştir.

Thévenot eserinde Mevlevîlerden de bahsetmiştir. Özellikle İstanbul'da uzunca bir müddet kalan seyyah Mevlevîleri gözlemlene ve ortamlarına girme fırsatı bulmuştur.

Mevlevîlik, Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî' ye (ö.672/1273) nisbet edilen ve oğlu Sultân Veled (ö. 683/1284) tarafından sistemleştirilen bir tarikattır. Mevlânâ'nın babası Kübreviyye tarikatına intisap etmiş olan “sultânü'l-ulemâ” olarak bilinen Bahâeddin Veled'dir. Dönemin hükümdarı ile arası açılınca Belh'ten Anadolu'ya gelmiş yol güzergâhı boyunca çeşitli şehirlerde konaklamış medreselerde müderrislik yapmıştır. Mevlânâ da babası gibi hocalık yapmış ve zahiri ilimlerle uğraşmıştır. İlk hocası da babasıdır. Mevlânâ'nın bâtinî ilimlere meyli ise Şemsî Tebrizî ile başlamıştır.

Seyyah Thévenot, İstanbul'da bulunduğu sıralarda semâ meclislerine denk gelmiş ve gözlemler yapmaya çalışmıştır. Semâ için; “Bu raksın yaratıcısı Hazreti Mevlâna diye bir dervişmiş; Türkler onu evliya sayarlar. Dervişler ve tarikat ehli, genelde çok ikiyüzlüdür, çünkü kendilerini her şeyleriyle Allah'ı keşfe ve temaşaya adanmış şahıslar gibi yuttururlar; oysa istisnasız hepsi günaha batmıştır.”⁴¹⁸ der. Anadolu'da birçok din adamı zümresi bulunduğunu ve bu grupların içerisinde en terbiyeli olanların dervişler olduğunu, bunların cemaatler halinde yaşadığını belirtir. Şeyhlerin sade ve gösterişsiz giyindiğini, başlarına keçeden yapılmış bir takke taktıklarını, salı ve cuma günleri dans ettiklerini yani semâ yaptıklarını anlatır. “Semâ yapacakları günler, aynı zamanda mescit olarak kullandıkları geniş bir salonda toplanırlar; bu mekânın ortası kare biçiminde bir parmaklıkla çevrilmiştir; böylece dışarıdan gelenler için parmaklığın

⁴¹⁷ Orhan F. Köprülü, “Abdal Murad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,1988), 1/64.

⁴¹⁸ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 103.

etrafında boş bir alan bırakılmış olur.”⁴¹⁹ Thévenot bu şekilde semâ meclisini tanıtır. İçeride bir basamağa yerleşmiş iki mihrap olduğunu ve yüksekçe bir yere yerleşip ney ve kudüm çalan dervişlerden söz eder. Bu semâ meclislerinde öncelikle Kur’ân-ı Kerîm okunup ardından Türkçe açıklamasının yapıldığını sonrasında da bu ayetlerde verilen temayı işleyen bir vaaz verildiğini belirtir. Semâ meşğine dair gözlemlerini anlatır. Öncelikle ney, kudüm, bendir gibi müzik aletlerini içeren küçük bir konserin verildiğini ardından dervişlerin sırasıyla büyük şeyhe selam verip semâyâ durduklarını genellikle yaşlı ve bol cübbeler giyen bu kişilerin ney ve kudüm eşliğinde dönmeye başladıklarını aktarır.⁴²⁰

Thévenot, dervişlerin semâ meşkini yaparken ki ustalığı ve becerisine hayret ederek onları rüzgâr değirmenlerine benzetiyor. Ölçüyü hep koruduklarını peş peşe çok yakın olsalar bile birbirlerine hiç değmediklerini ve müzik bittiğinde ise aniden kendi yerlerinde hiç kıpırdamamış gibi zerre sendelemeden durduklarını bize naklediyor.⁴²¹

Thévenot, Mağrip seyahati sırasında, semâ yapan dervişlere rastladığından bahseder. İstanbul’da gördüğü dervişlere bunları kıyafet yönüyle benzetir. Seyyah, Mağrip’te birçok farklı derviş grubu olduğundan ve bunların çoğunun sapkın olduğundan söz eder.⁴²² O dönemde Mısır ve Mağrip bölgelerinde ağırlıklı olarak bulunan tarikatlar Ahmedîler, Sa’diler, Kadirîler ve Rıfâîlerdir. Dolayısıyla seyahatnâmede genel üslupla anlatılan dervişlerin hangi zümreye ait olduğu seçilememekle beraber anlatılanlar ortak bir tavır olarak sunulmaktadır. Thévenot buradaki çeşitli derviş gruplarını, Mevleviyye tarikatına mensup olan dervişlere kıyafet yönüyle benzetmektedir. Bu dervişlerin, diğer Müslümanlardan çok daha fazla namaz kıldığını ve özellikle Salı ve perşembe günlerinde gece saat on veya on birden sonra çokça namaz kıldıklarını, sonra müezzinin Kur’an okuduğunu ve ilahiler söylendiğini anlatır. Daha sonra davul ve ilahiler eşliğinde ayağa kalkıp kol kola girdiklerini halka oluşturup Allah diye bağurdıklarından bahseder.⁴²³ Bu anlattığı hemen hemen tüm sufi tarikatlarda olan zikirdir lâkin Thévenot bu zikir halkalarından saygısız bir şekilde bahsettiği için burada o satırları yazmayı uygun görmedik. Seyyah, dervişlerin artık neredeyse hiç soluk almadıklarını, içlerinden birinin davul çaldığını ve her vuruşta, Allah diye bağurdıklarını nakleder. Ağızlarından kan geldiğini ve artık Allah diyemeyerek sadece Hu diye bağurdıklarını nakleder.⁴²⁴

⁴¹⁹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 102.

⁴²⁰ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 103.

⁴²¹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 103.

⁴²² Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 236-237.

⁴²³ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 237-238.

⁴²⁴ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 237.

Thévenot, bir grup dervişin ise çırılçıplak gezdiğini bazılarının ise çile çekmek için saçlarını ve sakallarını uzattığını söylüyor. Bu dervişlerin istediği bir eve gidip direk sofraya oturduğunu karnını doyurup oradan çıktığını böyle uğranılan evlerin ise insanlar tarafından kutsanmış kabul edildiğini anlatıyor. Kahire’de Yılanların Şeyhi diye tasvir edilen bir adam olduğunu bu adamın yılan eti yediğinden ve etrafında bir grubun oluştuğundan ve sürekli ona eşlik ettiklerinden de bahsediyor.⁴²⁵ Ayrıca başka bir şeyh için de “Kahire’de değirmen taşı kadar geniş ve elli libreden fazla çeken bir sarık takmış bir derviş gördüm... Herkes büyük bir saygıyla gelip onun elini öpüyordu; sarığın ağırlığı yüzünden çok ağır adımlarla ve büyük bir vakar içinde yürüyordu.”⁴²⁶

Thévenot, Mısır’da gördüğü dervişlerin sayısına dair; “Daha çeşit çeşit derviş vardır ve Mısır’da birçok kadırgayı doldurmaya yetecek kadar derviş bulunur.”⁴²⁷ Ayrıca Türk ve Arapları karşılaştıran seyyah, Arapların daha çok batıl inanç ve davranışa sahip olduğunu, Türklerin batıl inançlarının daha az olduğunu dile getiriyor. Zamanında Kahire’de bir Türk paşanın bazı dervişleri toplatıp uzaklaştırdığını ifade ediyor.⁴²⁸

Seyyah, Arapların dervişlerin ölüsüne de çok büyük saygı gösterdiklerini hayretle bize anlatıyor. Bazı yol güzergâhlarında defnedilmiş bu dervişlerden, yolcuların geçmeden önce izin istediğini naklediyor. Bu ölü dervişlerden en meşhur olanın ise Sidi Ahmed el-Bedevî olduğunu söylüyor. Ahmed el-Bedevî, Kuzey Afrika en önemli sûfisidir ve Bedevviyye tarikatını tesis eden kişidir. Thévenot, Menitegamr adlı bir köyde Ahmed el-Bedevî orada gömülü bulunduğu için 9 Temmuz tarihinde büyük bir panayır düzenlendiğini anlatıyor. Bu panayırın her yıl düzenlendiğini ve ölmüş şeyhin her yıl Malta’da köle olarak bulunan üç kişiyi kurtardığına dair bir rivâyeti aktarıyor ve sözlerine şu şekilde devam ediyor. “Bir gün Malta’da köle olarak kalmış yüksek tabakadan bir Türk de oraya gelmiş ve bu alçakların büyük bir cüretle bu yalanı söylediklerini işitince onlara öyle sorular sormuş ki dolaplarını açığa çıkarmış.”⁴²⁹ Şeyh ile ilgili bilinen bir kerâmeti de nakleder. Bu dervişe, şehrin yöneticisi tarafından birtakım haklar verilir. Daha sonra geri alınmak istendiğinde derviş, huzura çıkarak bunların elinden alınmamasını ister. Reddedince serpuşunu eğmeye başlar. Onunla birlikte kale de eğilmeye başlar. Korkuya kapılan yönetici, hakların elinden alınmayacağını, kaleyi düzeltmesini ister. Ondandır o şeyh çok saygı ve hürmet görür.⁴³⁰

⁴²⁵ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 238.

⁴²⁶ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 238.

⁴²⁷ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 238.

⁴²⁸ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 238-239.

⁴²⁹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 239.

⁴³⁰ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 239.

Thévenot Seyahatnâmesi'nde bir bölümde ise dervişlerden santon ismiyle bahsediliyor. Anlatılana göre hem Rum hem Türk hem de Kıptîlere göre kutsal sayılan çarşamba, perşembe ve kutsal cuma günlerinde Kahire'de ırmak kenarındaki büyük bir mezarlıkta yatan ölülerin kemiklerinin toprak üstüne çıktığına inanılıyor. Burada düzenlenen mezarların ziyaret edildiği bir etkinliğe Türklerin en önde bayraklarla, bir topluluk halinde gittiklerini naklediyor. Çünkü türklerin ulu kabul ettiği bir şeyhin de diğerleri gibi kemiklerinin yüzeye çıktığını aktarıyor. Türklerin burada o mübarek kişiye dualar ettiğini naklediyor. Seyyah ise bunun bir uydurmaca olduğunu santon denilen dervişlerin bu kemikleri kimse görmeden oraya bıraktığını iddia ediyor.⁴³¹

Thévenot, Türklerin Karnavalı başlığında ise Ramazan Hilali'nin görülmesinden sonra yapılan etkinliklerden bahsediyor. Anlatımının devamında ise bu geceye Leyletü'l Kuvve denildiğini Kur'ân-ı Kerîm'in bu gece inmeye başladığından bu gecede halkın kandiller yaktığını büyük geçitler düzenlediğini minarelere kandiller astığından bahsediyor. Muhtemelen seyyah Rü'yet-i Hilal ile Leyletü'l-Kadir gecelerini karıştırmış ve bu iki farklı olayı iç içe bir şekilde bize sunmuştur. Rü'yet-i Hilal için toplanan kalabalığı ve geçidin niteliğini anlatır. Öncelikle insanların dervişler öncülüğünde ramazan hilalinin görünüp görünmediğini sormak için kadileşkere gittiğini nakleder. "Hilal görüldükten sonra ise büyük bir şenliğin başladığını dervişlerin ellerinde meşalelerle yürüdüklerini ilahiler söyleyerek dans ederek davul ve kudüm eşliğinde geçtiklerini anlatır." ... Ortalarında da bir katıra binmiş şeyh vardır; ona Şeyh el-Arfar, yani Boynuzluların Şeyhi derler; onların arasında çok namlı bir şeyhtir bu; o geçerken halk alkışlar ve tezahürat yapar."⁴³² Adeta bir panayır havasında bu gece kutlanır. Yeniçeriler, devlet memurları gibi gruplar da havai fişeklerle tüfeklerle geçerler. Dervişler ise bu geçit töreninin en arkasında yer alır ve ilahiler söyleyerek ramazan şenliğine eşlik ederler. Yaptığımız araştırmalarda Şeyh el-Arfar'ın kim olduğuna ulaşamadık. Muhtemelen bir isim değişikliğinin söz konusu olabileceğini düşündük.

Bu kısımda Thévenot Seyahatnâmesi'ndeki tasavvufî içerikleri derleyip sunmaya çalıştık. Thévenot, 17. yüzyıla dair dar da olsa bir tasavvuf portresi oluşturmamıza imkân vermiştir. Gördüğümüz kadarıyla dervişlere dair verdiği bilgilerin çoğu direk gözleme dayanmamakla birlikte kulaktan dolma bilgileri ve rivâyetleri içermektedir. Ayrıca seyyahın yer yer kullandığı tasavvuf ehline dair saygısız ifadeleri, karalamaları buraya almayı uygun görmedik.

⁴³¹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 189.

⁴³² Thévenot, *Thévenot Seyahatnâmesi*, çev. Ali Berktaş, 192.

3.4.2. Chardin Seyahanâmesi

Jean Chardin 1643 yılında Paris'te doğmuştur. Babası Pierre Chardin kuyumcudur. 1664 yılında henüz yirmili yaşlarda olan oğlunu Raisin adlı bir tüccar ile İran sarayına mücevher ticareti için göndermiştir.⁴³³ Bu ilk yolculuğundan 1670 yılında dönmüştür. İkinci yolculuğu ise 1671-1677 yılları arasındadır. Seyahatlerinin ana merkezi İran'dır.⁴³⁴ Osmanlı topraklarını, Gürcistan, Ermenistan ve Hindistan'ı da dolaşmıştır. Tavernier, Thévenot ve Chardin'in yolu Hindistan'da kesişmiştir.

1677 senesinde memleketine dönen Chardin, mezhepsel çekinceleri yüzünden Fransa'dan İngiltere'ye taşınmış ve 1711 yılında seyahanâmesini tamamlamış, 1713 senesinde Londra'da vefat etmiştir. Seyahatnâme 10 cilt olarak yayımlanmıştır.

Seyahatnâme'ye kendi araştırmalarımız açısından baktığımızda bu konuda hiçte zengin değildir. Belli başlı kaleme alınacak iki mesele vardır.

Bunlardan ilkinde seyyah, Tebriz şehrini anlatırken, kurucusu Baba Haydar olarak bilinen, tam adı Şeyh Kutbuddîn-i Haydar Zâverî olan Haydariyye tarikatı ile Şii imam Nureddin Ni'metullah bin Mir Abdullah'ın kurduğu Nimetullahiler arasındaki bir gerilim sebebiyle şehrin ikiye bölündüğünü ve aralarında yıllardır süregelen bir anlaşmazlık olduğunu belirtir. Yazarın burada bahsettiği meseleler sünnî-şîî çatışmasının doğurduğu sonuçlardır. Ayrıca Sünnî bir şeyh olan Baba Haydar'ın türbesi doğduğu kasaba olan Zâve'dedir. Seyyahın bahsettiği Tebriz'deki Türbet-i Haydariyye'de medfun bulunan kişi Kutbuddîn-i Haydar-ı Tûnî'dir. Bu kişi Şîî'dir.⁴³⁵

Seyahatnâmedeki bir diğer mesele ise bir dervişin başından geçen şu hikâyedir: Belh şehrine varan dervişin birisi, Şah İbrahim'in sarayını, kervansaray zannederek bir gece konaklamak üzere balkon kısmına yerleşiyor. Bunu gören saray görevlileri derviş'i uyarıyor ve o sırada olaya tesadüf eden şah, bu meseleyi gülünç buluyor ve derviş'e nasıl karıştırdığını soruyor. Bunun üzerine derviş, burada ilk kalan kimdi diye sormuş şaha. Şah atalarının oturduğunu, sonra ise babasının oturduğunu söylemiş. Bilge derviş tekrar senden sonra kim oturacak demiş ve oğlum, torunlarım cevabını almış. "Ah Efendim, diye tekrar söz alan derviş, oturanları bu kadar sık değişen bir yer saray değil kervansaray olur ancak, diye noktayı koymuş."⁴³⁶

Sonuç olarak, Chardin'in diğer seyyahlardan farklı olan yönünün olayları, izlenimlerini tekdüze aktarmaktan ziyade yorumlaması olduğunu söyleyebiliriz. Bu eser özellikle Gürcülere dair başka kaynaklarda olmayan çok önemli bilgiler içermektedir.

⁴³³ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnâmesi*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 13.

⁴³⁴ Chardin, *Chardin Seyahatnâmesi*, çev. Ayşe Meral, 16.

⁴³⁵ Chardin, *Chardin Seyahatnâmesi*, çev. Ayşe Meral, 323.

⁴³⁶ Chardin, *Chardin Seyahatnâmesi*, çev. Ayşe Meral, 253.

Ayrıca İran tarihi, kültürü ve antropolojisi bakımından tüm bu sahalalar için mühim bir eserdir. Fakat tasavvufî bilgi yönüyle çok sığ bir eserdir. Dönemin siyasi çalkantılarının yazarı daha çok ilgilendirdiğini söyleyebiliriz.

3.5. XVIII. Yüzyıl

3.5.1. Tournefort Seyahatnâmesi

Tam adı Joseph Pitton de Tournefort olan seyyah Fransız asıllı bir botanikçidir. 1656 yılında zengin bir ailede hayata gözlerini açmıştır. Öncelikle Teoloji alanında bir eğitim aldıktan sonra doğa bilimlerine yönelmiş ve Botanik alanında uzmanlaşmıştır. Yaklaşık 9000 civarında bitkiyi sınıflandırarak 1694 yılında ilk kitabını yayımlar. Doğuya gerçekleştirdiği seyahatin asıl amacı ise bu bölgelere özgü bitkileri incelemek ve toplamaktır. Tournefort bu amaçla 1700 senesinde bir doktor ve bir ressamdan oluşan heyetiyle Ege Adaları'ndan başlayarak bir geziye çıkar. Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'ı dolaşır. Gezi ve gözlemlerini mektuplar şeklinde Fransız Dışişleri Bakanı Kont de Pontchartrain'e gönderir. Tournefort, gezi gözlemlerinin bir kısmını hayattayken yayımlar. 1708 yılında seyahat malzemelerinin kalan kısmını derleyip bir kitap telif etme sürecindeyken kaza geçirerek hayatını kaybeder. Onun vefatında sonra çalışmaları esas metne bağlı kalınarak yayımlanır. Elimizdeki kitap, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde seyyahın, Ege Adalarına dair gözlemleri, İkinci bölümde ise Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'a dairizlenimleri yer alır.

Tournefort'un Seyahatnâmesi'ni diğer Seyahatnâmelerden ayıran en önemli özellik gezi notlarında bolca çizimlere yer vermesidir. Bu eser çokça gravür ve harita içerir.

Seyahatnâme tasavvufî açıdan baktığımızda çok fazla malzeme bulunmamaktadır. Seyyah, Türkler arasında dinin çeşitli tarikatlarına bölündüğünü fakat bunları çok bilmediğini sadece birkaç derviş profilini yakından tanıdığı ifade eder.

Seyyaha göre dervişler, bir şeyhin boyunduruğu altında topluluk halinde yaşarlar ve sürekli vaaz verirler. Belli başlı fakirlik, dürüstlük ve itaat gibi ilkeleri vardır fakat bunların özellikle ilk ikisinden çok çabuk ödün verirler. Evlenmek istediklerinde mesela bu topluluklardan uzaklaşırlar. Seyyah, dervişlerin yöneticilerinin Konya'da oturduğunu, tarikatı tesis eden kişinin Mevlâna olduğunu ve kabrinin tekkenin içinde olduğu ayrıca Osmanlı Devleti'ni tesis eden Osman Bey'in bu tarikata çok fazla ayrıcalık tanıyıp geniş yetkiler verdiği anlatır.

Dervişlerin kılık kıyafet hususunda ise Tournefort, onların en kalın kumaştan baldırlarının biraz aşağısına kadar inen bir gömlek, üzerine aba giyip gömlek düğmelerini açık bıraktıklarını ve başlarına beyaz renkli kenarsız bir şapka taktıklarını bazılarının bu şapkanın üzerine bir şeyler dolayarak sarık tarzında başlıklar giydiğini söyler.

Dervişlerin, şeyhlerinin yanında gösterdikleri saygı ve tevazuyu ise eleştirerek gerçekçi ve samimi bulmadığını söyler. Bu kişilerin kimsenin bulunmadığı yerlerde içki içtiklerini, bazılarının da afyon ya da haşhaş kullandıklarını ve bu şekilde kendinden geçtiklerini ve uygulamayı özellikle perşembe günleri yapıp sonra oruç tuttuklarını belirtir.

Seyyah dervişlerin çok kibar ve temiz insanlar olduklarını, özbakımlarına dikkat ettiklerini, şiirlere çok düşkün olduklarını ve bu şiirlerdeki aşkın asla bir kadına olmadığını ayrıca dervişlerin eskiden bedenlerine zarar verdiklerini fakat artık bu kesici aletlerle yaptıkları uygulamaları bıraktıklarını ifade eder. Seyyah, dervişlerin bugü sadece derilerine dokunduklarını bazen de kalplerinin yanında küçük bir yanık oluşturduklarını, bunu da sevgilerinin emaresi olarak gördüklerini nakleder.⁴³⁷ Tournefort, dervişlerin ateşle oynadıklarını kendini yakmadan ateşi bir müddet ağızlarında tutabildiklerini, yılanları hipnoz edip kendilerine bağladıklarını söyler. Onların Doğu ülkelerini gezdiklerini anlatır.

Seyahatnâmede dervişler hakkında şu bilgiler de yer almaktadır: Müziğe çok önem verirler. İbadetlerinin bir bölümü müziklidir ve ilahiler çok hüznülüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de esasında müzik ve çalgılarla ibadet yasaktır ama her türlü zulme rağmen buna devam ederler. Dervişler genellikle kutsal sayılan salı ve cuma günleri dans ederek ibadet ederler. Dans törenine din, dil, ırk fark etmeksizin herkes katılabilir. Kadınlar da isterlerse vaazlara katılabilirler. Vaaz esnasında dans edecek olan sofular parmaklıkların arkasında elleri çapraz şekilde bağlayarak başları önlerinde diz üstü çökmüş vaziyette beklerler. Vaaz bittikten sonra ney, kudüm ve bendirler eşliğinde ilahi söylerler. “Atkısını takmış uzun yenli kaftanını giymiş olan şeyh, son bentte ellerini çıkarpar; bu işaret üzerine dervişler ayağa kalkar, derin bir reveransla selamladıktan sonra birbiri ardı sıra dönmeye başlar.”⁴³⁸ Dervişlerin dönerken eteklerinin açıldığını ve daire şeklinde açıldığını anlatır seyyah. Bu şekilde dört beş kez dans ettikten sonra son seferde yine şeyhin alkışı ile bir anda dururlar.

⁴³⁷ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013), 86.

⁴³⁸ Tournefort, *Tournefort Seyahatnâmesi*, çev. Teoman Tunçdoğan, 87.

Mevlevîler halk tarafından çok sevgi saygı görürler fakat devlet çok fazla dergâh açmalarına izin vermez. İstanbul'da Pera ve Trakya yakasında dergâhları bulunur. Sultân Murad dervişleri tamamen ortadan kaldırmak istemiş ve sonrasında Konya'ya sürmekle yetinmiştir.

Seyyah son olarak ise Bursa'da kente yakın bir dağın tepesinde bir mescitte Roland'ın kılıcının bulunduğunu belirtir. Roland diye tasvir edilen kişinin aslında Murat Abdal olduğundan daha önce Reinhold Lubenau Seyahatnâmesi bahsinde ele almıştık.

Tournefort Seyahatnâmesi'ni genel olarak değerlendirdiğimizde, diğer seyyahlardan çok farklı hoşgörülü ve daha objektif bir üsluba sahip olduğunu görüyoruz. Ayrıca seyyah, Türklere karşı önyargılı değildir, Türk toplumunun üstünlük ve meziyetlerinden söz etmekten çekinmemiş ve ondan önce bölgeyi dolaşan seyyahların verdiği yanlış bilgileri yer yer düzeltmiştir.

3.5.2. Hammer Seyahatnâmesi

Joseph Von Hammer-Purgstall, iyi bir tarihçi, tercüman, diplomat ve oryantalisttir. 1774 senesinde Avusturya'da doğdu. 1789 yılından itibaren yaklaşık on senelik bir eğitim süresinde tercüman olarak yetiştirildi. 1799 senesinde diplomat olarak İstanbul'a gönderildi. On tane dili çok rahat konuşup yazabiliyordu. 1806'da ise Avusturya konsolosu olarak Boğdan'a tayin edildi. İstanbul'dan ayrıldı.⁴³⁹ Osmanlı seyahatnâmelerini özellikle Evliya Çelebi seyahatnâmesini, Avrupa'ya tanıtmıştır. 1856'da Viyana'da vefat etmiştir.

Hammer, İstanbul, Bursa, İznik ve İzmit şehirlerini dolaşır, buralarda bulunan mesire yerlerini, su kaynaklarını, kaplıcaları, camileri, tekkeleri, türbeleri ve sarayları tanıtır. Tekkeler ve evliya türbelerinden bahsettiği için tezimize kaynaklık etmiştir.

Seyyah, Bursa'da 365 tane tekke olduğunu söyler. En beğendiği tekkeler hakkında bilgiler verir. Bunlardan ilki Mevlevîhâne'dir. Hammer, Mevlâna Celaleddin Rumi'nin bu tekkelerin kurucusu olduğunu nakleder. Ayrıca semânın, evrensel ruhu; neyin ise evrensel aşkı simgelediğini söyler. Okunan ilahilerin ise *Mesnevi*'den alındığını aktarır. Hammer, Mevlevîhânenin Pınarbaşı yolu üzerinde bulunduğunu ve yaklaşık 50-80 civarı derviş barındırdığını söyler.⁴⁴⁰

Sarayın arkasında bulunan Bektaşîlere ait Abdal Murad tekkesinden de söz eder. Bu tarikatın Hacı Bektaş tarafından kurulduğunu ve yeniçerilere bu lakabı, Hacı

⁴³⁹ Joseph V. Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 4.

⁴⁴⁰ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 55-56.

Bektaş'ın verdiği nakleder. Deveciler mahallesinde bulunan Orhan Gazi döneminden kalma Geyikli Baba tekkesinden de bahseder.⁴⁴¹

Bu saydıklarımızın haricinde Bursa'da, Emir Sultan Tekkesi, Halvetî tarikatı mensuplarına ait Üftade Efendi Tekkesi, Ebu İshak Kazeruniyye Tekkesi, Güreşçiler Tekkesi, Nakşibendî Tekkesi, Rufaî Tekkesi, Gülşeniyye Tekkesi ve Kadirî Tekkesinden bahseder.⁴⁴²

Hammer, Bursa'da bulunan Evliya Türbelerine de seyahatnâmesinde yer verir. Türklerin evliyalara çok büyük bir değer verdiğini özellikle Bursa şehrinde, diğer şehirlerden çok daha fazla evliya bulunduğunu söyler. Onlara Baba ya da Dede denildiğini çok hürmet gösterildiğini aktarır.

“Ayrıca seyyahların seyahatnâmelerden Santon olarak bildikleri, gerçek veya sözde meczuplardan oluşan ve Müslümanların meczup oldukları için kutsal saydığı Abdallar vardır.”⁴⁴³

Hammer, evliyaların hükümdarına Sultan denildiğini, dünyalık her şeyden feragat ettiklerini ve bu yüzden hükümdar olarak düşünülen büyük dervişler olduğunu nakleder.⁴⁴⁴ Üç baba, üç dede, üç abdal ve üç sultanın türbesinden bahseder.

İlki Geyikli Baba Türbesi'dir. Bu kişinin Azerbaycanlı olup, Ahmet Yesevî'nin müritlerinden olduğunu, binek olarak geyik kullandığını ve ceylanlarla ormanda yaşadığını nakleder. Seyyah, Orhan gazi ile seferlere katıldığını saraydaki büyük kütüğü Geyikli Baba'nın oraya diktiğini de aktarır. Türbesi Orhan Gazi tarafından yaptırılmıştır.⁴⁴⁵ Ramazan Baba ise Bektaşî dervişlerindendir. Seyyah, bu kişinin, yalın ayak ve başı açık dolaşıp ağaç altlarında yattığını söyler. Akbıyık Baba ise II. Murad zamanında yaşamış bir Bayramî dervişidir.

Karanfilli Dede, şehrin Batı tarafındaki Hasan Paşa kapısında medfundur. Sümbüllü Dede ise Tatarlar kapısı tarafına defnedilmiştir. Yoğurtlu Dede ise Horasan kökenli bir ermiştir.⁴⁴⁶

Abdal Murad, Bursa fethine katılmış Uludağ'ın zirvesinde türbesi bulunan bir dervıştır. Tahta kılıcı tekkede sergilenir. Hammer, Avrupalıların bu kılıcı Roland'ın kılıcı ile karıştırdığını nakleder. Abdal Musa ise Hacı Bektaş ile birlikte Anadolu'ya gelmiştir. Abdal Mehmed de yine Bursa'da defnedilmiş olan abdallardandır.

⁴⁴¹ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 56.

⁴⁴² Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 56-57.

⁴⁴³ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 68.

⁴⁴⁴ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 68.

⁴⁴⁵ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 68.

⁴⁴⁶ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 69.

“Evliyaların üç sultanı ise Çekirge Sultan, Sa’di Sultan ve Emir Sultan’dır. Çekirge Sultan, şehrin Batı tarafında, II. Murad’ın türbesi yakınında, Emir Sultan ise Doğu tarafında kendi adını taşıyan camide defnedilmiş. Sa’di Sultan da onun yanında toprağa verilmiştir.”⁴⁴⁷ Seyyah, Bursa’da, tüm türbeler arasında en güzelinin Emir Sultan Türbesi olduğunu söyler. İslâm Coğrafyasındaki ihtişamlı türbeleri aratmayacağını nakleder.

3.5.3. Heinrich Barth Seyahatnâmesi

19. yüzyıla geldiğimizde tasavvufî içerik açısından çok zengin olmasa da zikretmemiz gereken seyahatnâmelerden biri de Heinrich Bart Seyahatnâmesi’dir. 1858-1860 yılları arasında Trabzon’dan İstanbul’a uzanan bir seyahat gerçekleştirmiş ve gözlemlerini bir günlük formunda tarihlendirerek not almış ve daha sonra tezimize konu olan bu seyahatnâmeyi 1860 senesinde yayımlamıştır. Heinrich Barth seyahatini akademik ve bilimsel bir amaçla yaptığı için metni içerik açısından düzenli ve tutarlıdır, kronolojisi de nizamidir. Karalama notlar alıp daha sonra derlenip yazılmış bir eser değildir. Günlük şeklinde yazılmıştır.⁴⁴⁸

Heinrich Barth döneminin önemli bir seyyahıdır. Anadolu, Suriye, Yunanistan ve Mısır dolaşmış Bilim adamı, arkeolog edasıyla özellikle buralardaki antikçağ mirasını incelemiş ve bunları resmetmiştir.

Barth, seyahat ettiği yerlerdeki sözlü tarihe de kulak vermiş, anlatıcılardan dinlediklerini çok önemsemiş, bunları hassasiyetle kayıt altına almış ve böylece sözlü tarih yazıcılığının öncülerinden biri olmuştur. 1844 yılında ise Antik Korinthos’taki ticari ilişkiler üzerine bir tez yayımlamıştır.

Heinrich Barth Seyahatnâmesi’nin orijinalinde başlıklar bulunmamaktadır. Başlıklar editör tarafından eklenmiştir. Ayrıca Türkiye ve Osmanlı Devleti’nde yer adlarının sık sık değişmiş olması sebebiyle bazı yer adları tam olarak tespit edilememiştir. Heinrich Barth Seyahatnâmesi’nde özellikle Bektaşîlere dair bilgiler vardır. Bektaşîlik, 13. Kalenderîlik içinde filizlenip 15. yüzyılda Hacı Bektâş-ı Velî etrafında teşekkül etmiş bir tarikattır.⁴⁴⁹

Barth, seyahatine Trabzon’dan yola çıkarak başlıyor. Trabzon’dan yola çıkıp Zigana üzerinden Gümüşhane’ye geçerken Maçka ve Zigana arasında bir yerde Bektaşî hanında konakladıklarını söyler. Bu handa, Bektaşî tarikatına mensup bir kişinin görevli

⁴⁴⁷ Hammer, *Hammer Seyahatnamesi*, çev. Nilüfer Epçeli, 70.

⁴⁴⁸ Heinrich Bart, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınları, 2017), 7.

⁴⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/373-379.

olduğunu ve onlara Ardasa Köyü'ne yani günümüzdeki adıyla Torul ilçesine kadar refakat ettiğinden söz ediyor.⁴⁵⁰ Ayrıca Kelkit'te Samail adlı bir Kızılbaş köyünden de söz ediyor. Onların misafirperver davranmamalarını Kızılbaş olmalarına bağlıyor fakat geceyi orada geçirdiğinde bu köy halkının son derece fakir olduğunu ve davranışlarının altındaki temel sebebin bu olabileceğini söylüyor.⁴⁵¹

Barth, Gümüşhane'ye ulaştıktan sonra güzergâhını Şebinkarahisar'a çevirip oradan sırasıyla Tokat, Amasya, Yozgat, Kayseri üzerinden Nevşehir'e ulaşıyor. Nevşehir ile Kırşehir arasındaki Tuzköy'e ulaştığını ve burada tuz üretildiğini çıkarılan tuzun büyük kısmının Kızılırmak Nehri'nin karşısında bulunan Hacı Bektaş Tekkesine infak edildiğini ifade ediyor. Yazarın naklettiğine göre tuz yatağını keşfeden kişi Hacı Bektaş'tır. Müslümanların ona çok sevgi ve bağlılık gösterdiğini de naklediyor.⁴⁵²

Seyyah, yol arkadaşı olan Dr. Mordtmann ile Hacı Bektaş hakkında uzun uzun sohbet ettiğini bize naklediyor. Dr. Mordtmann'ın, Hacı Bektaş'ın kurduğu tarikata özellikle yeniçerilerin büyük ilgi gösterip intisap ettiğini, ülke genelinde birçok müridi bulunduğunu ve merkezinin Hacı Bektaş köyü olduğunu, bazı müsteşriklerin bu tarikatı İslam'ın özünden uzaklaşmış ateist topluluklar olarak tanıdığını ifade ediyor. Seyyah bu sözler ile yerel halktan aldığı bilginin örtüştüğünü Hacı Bektaş köyünün halkının tamamıyla Kızılbaş olduğunu anlatıyor.⁴⁵³

Seyahatinin devamında Kırıkkale yakınlarında Hasan Dede Köyü'nden bahsediyor. Hasan Dede Köyü'nün bir derviş türbesi ve cami ile meşhur olduğunu ve burada türbesi bulunan dervişin ise Hasan Dede olabileceğini anlatıyor. Dr. Mordtmann bu köy hakkında ahalisinin Kızılbaş olduğunu, burada bir derviş tekkesi bulunduğunu, bu ülkede dervişlerin ateist olduğunu ifade ediyor.⁴⁵⁴ Seyyahımız Kırıkkale'ye yakın bir yerde olan Kalecik'e vardıklarını geceyi burada geçirdiklerini, köyün gençlerinin Kızılbaş olduğunu ve sabaha kadar içki içtiklerini naklediyor.⁴⁵⁵ Son olarak ise Barth, Dr. Mordtmann'ın Kızılbaşların İslâmi kurallara uymadığını, Tokat ve çevresinde nüfuslarının çok yoğun olduğunu, zannedilenin aksine Şiilikten farklı bir oluşum olduğunu, dinlerini çok özgür bir biçimde yaşadıklarını, kadınların örtünmediğini, şaraba düşkünlüklerini ifade ediyor. Kızılbaş köylerinde bulunan camilere kimsenin gitmediğini de ekliyor.⁴⁵⁶

⁴⁵⁰ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 25.

⁴⁵¹ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 53-54.

⁴⁵² Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 168.

⁴⁵³ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 168.

⁴⁵⁴ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 188.

⁴⁵⁵ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 98.

⁴⁵⁶ Barth, *Heinrich Bart Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, 54.

3.5.4. Dersim Seyahatnâmesi

Dersim Seyahatnâmesi, 1888 yılında Antranik Yeritsyan adlı Ermeni yazarın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan Dersim Bölgesine olan seyahatinin notlarını içerir. Notları arasında Kızılbaşlara dair verdiği bilgiler sebebiyle de tezimize dâhil olmuştur. Yazar hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Kendisinin küçük yaşlarda bu seyahate başladığını ve o bölgeyi iki kez ziyaret ettiğini biliyoruz. Bu eser ilk olarak 1900 yılında Tiflis'te yayımlanmıştır.

Seyyah Antranik Düzgün Baba Dağı ve çevresinde 65-70 bin civarında Kızılbaş yaşadığını belirtir. En büyük aşiretin Kureşan, dinî liderlerinin ise İbrahim Beg olduğunu ifade eder. Kızılbaş gençlerinin yaklaşık 40 bin kadarının silahlı olduğunu da ifade eder. O dönemlerde Osmanlı Devleti ile Dersim bölgesi arasında bir çekişme vardır.

Seyyah Düzgün Baba ya da Dujik-Baba olarak bilinen kişi hakkındaki efsaneleri de rivayet eder. Bu kişi herkesin çok saygı gösterdiği bir ermiştir. Bir savaş durumunda bu kişinin görünmeyen toplanarak Kızılbaşlara yardım ettiğine inanılır. Bu toplanan mermilerinin yusuvarlık taşlar olduğunu ve dört saat uzaklıktaki bir mesafeden atıldığını iddia ederler. Düzgün Baba onların inancında bir kültür ve herkes, onun için canını vermeye hazırdır. Bu ulu kişinin adını verdikleri dağ aynı zamanda Aziz Sarkis olarak bilinen Hızır'ın da mekânıdır. Antranik, Kutî ve Dujik bölgesinde ise yaklaşık yüz bin Kızılbaş Kürt yaşadığını ifade eder. Bu Kızılbaşlar çeşitli aşiretlere ayrılmışlardı. Hepsinin lideri İbrahim Begdir. Aşiretlerin kendi reisleri ve dedeleri de vardır.

Antranik, Kızılbaş Kürtlerle, Ermenilerin ilişkilerinin çok sıkı olduğunu da değinir. Çok samimidirler, komşuluk ilişkileri çok gelişmiştir. Birbirlerini kardeş gibi görürler. Osmanlılar ise Kızılbaşların Rafizî olduğunu, Kızılbaşlar ise Osmanlı'nın Rum çocukları olduğunu ifade eder ve birbirlerini sevmezler. Dersimliler Ermenilerin kendilerine dost olduğunu hatta rivayete göre bir Ermeni papazın İmam Hüseyin'i kendi evinde sakladığını, onu öldürmek isteyen Müslümanlara vermediğini hem de kendi yedi çocuğunun başını kesip İmam Hüseyin'in başı diye onlara gösterdiğini sadece son çocuğunun İmam Hüseyin'e benzerliği dolayısıyla onu kurtarıp sağ kalmasını sağladığını anlatırlar.

Yazar, Dersim halkının din anlayışının, hiçbir kutsal kitaba bağlı olmadığını ifade eder. Onların dininin sözlü destanımsı bir yapısı bulunduğunu, gelmiş geçmiş hiçbir dine benzemediğini hepsinin bir karışımı olduğunu kendilerine Alevî isminin verildiğini anlatır. Onlara göre Allah'ın gönderdiği tek kutsal kişi Hz. Ali'dir, Hristiyanlara İsa,

kendilerine ise Ali olarak görünmüştür. Bu sebeple Hristiyanlar ile aralarında dinî bir farklılık bulunmadığını, dinlerinin aynı sadece isimlerinin farklı olduğunu ileri sürerler. Zamanla bu hikâye destanlaşmış daha sonra şiire dökülmüş ve Alevî dedeleri çok etkileyici bir makamla bunu çalıp söylemeye başlamışlardır.

Seyyah Kızılbaşlarda sünnet uygulamasının olduğundan bahseder. Ayrıca bu kişilerin Ramazan'da oruç tutmadığını Ermeniler için kutsal olan Aziz Sarkis perhizinde ise büyük bir huşu ile oruç tuttuklarını anlatır. “Aziz Sarkis ve Aziz Kevork Dersimlilerin Hızır ve Hıdır adıyla taptığı biricik azizlerdir; ilki karanın hâkimidir, ikincisi ise suların.”⁴⁵⁷

Bu bölgedeki Kızılbaşlara göre en kutsal şey Hz. Musa'nın asasıdır. Çünkü dedeler Hz. Musa'nın soyundan geldiklerini ileri sürer. Bu sebeple Hz. Musa'ya yahut asasına laf edecek olan olursa sonu ölüme kadar gidebilir. Hz. Musa'nın asasının kutsallığını Erkan olarak ifade ederler. Kızılbaşların belli bir mabedi yoktur. Dua edecekleri zaman kutsal gördükleri bir yere adak yaparlar ya da Ermeni Hristiyanların Manastırı olan Havlor Surp Garabed Manastırına gidip kurban keserler. Seyyah, Kızılbaşların bu kiliseye Ermenilerden daha çok rağbet gösterdiğini ifade eder. Kiliseye girerken dizleri üstüne eğilip eşiği öperler ve içeri öyle girerler. Ayrıca birisi yemin edeceği zaman bu manastırın adını vererek eder. Bu manastıra adak adayan birisi herhangi bir sebeple oraya gidip adağını yerine getirmese bunun yerine vicdanını rahatlatmak amacıyla bir taş dikip ondan biraz uzaklaşıp dizleri üzerinde bu taşla yaklaşp manastırın sunağını öper gibi bu taşı öperek hürmet gösterir.

Kızılbaşların din adamları seyitler ve dedelerdir. Bunlar özellikle Kürt halkının evlerini dolaşıp ahlakî öğütlerde, nasihatlerde bulunup onlarla sohbet eder. Bu onların dinî vazifeleridir. Seyitler ve dedeler sazları ile dolaşır. Sazları onlar için kutsal kitap mesabesindedir. Bir eve girdiklerinde evde bulunan herkes dedenin eteğini, kemerini, kolunu ve omzunu öper. Sonra sazlarıyla çalıp söylerler. Destanları genelde ahlaki öğütler ve Kızılbaş tarihi ile ilgili şeylerdir.

Bu bölgede Kızılbaşların lideri Kureşan sülalesidir. Tarihte daha sonra Kureşan Ocağı olarak yer almıştır. Bu sülaleye mensup erkeklerin hepsi seyit kabul edilir ve birine dedelik verileceği zaman birtakım törenler icra edilir. Seyidin evine yedi tane dede gelir, sazlarıyla çalıp söylerler, seyidin saçlarını ve sakallarını kırparlar, hepsi ellerini seyidin başına koyar ve yeniden çalıp söylerler ve bu şekilde o kişi dedelik makamına yükselir.

⁴⁵⁷ Antranik Yeritsyan, *Dersim Seyahatnâmesi*, çev. Payline Tomasyan (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2022), 122.

Seyyah Kızılbaşların reenkarnasyon inancına sahip olduklarını ifade eder. Onlara göre insan öldükten sonra bedeni, kuş, sinek, böcek, sürüngen, kelebek vs. olarak tekrar dünyaya gelir ve bu böyle kıyamete kadar sürer. Tek bir kılını dahi kaybetmeden hesap vereceklerine inandıkları için kesilen saçlarını ve tırnaklarını da gömerler. Seyyah, halk arasında dedelerden, daha önce eşek olarak dünyaya geldiğini ifade eden birine de rastlamıştır. Bu kişi doğal ölümle ölmediği için yeniden insan olarak dünyaya geldiğini anlatmıştır.

Antranik, Kızılbaşların güneşe, aya, dağa, taşa, toprağa, yıldızlara, suya, oduna ve çeşitli bitkilere anlamlar yükleyerek taptıklarını söylerler. Onlar ayrıca rüya yorumlarına da inanır ve rüya yorumcularına saygı gösterirler. Eğer birinin rüyası olumsuz yorumlanırsa o kişi herkesten yağ, et, ekmek, buğday toplayarak keşkek pişirir. Yoksulları, yolcuları vs. doyurur ve bu vesile ile kötülüğü savuşturmayı amaçlar. Sara hastası olan bir kişi eğer uzun süre baygınlık geçirip yatarsa, onun ruhunun cennet ve cehennemi dolaştığına inanılır. Hasta uyandığında herkes ona ahiretteki yerini sorar, hasta da onlara malumatlar verir. Yine Dersimli Kızılbaşlar, şimşegin Azrail olduğuna ve kılıcı ile şeytanı kovaladığını şeytanın da kaçarken gözyaşı döktüğünü ve bunun da yeryüzüne yağdığına inanırlar. Ayrıca yağmuru Tanrı'nın idrarı, gökkuşağını da kemeri olarak bilirler. Güneş karardığında Şeytan'ın günahsız bir ruhu cehenneme sürüklediğini düşündüklerinden güneşe doğru silahlarla ateş edip şeytanları kovaladıklarını ruhu kurtardıklarını sanırlar. Gökkuşağının altından geçen kızsı cinsiyetinin değişip erkek olduğunu, erkekse ise de aynı şekilde kız olacağına ve yeni ölen birinin başı kesilip dere kenarına gömülürse yağmur yağacağına inanırlar.

Görüldüğü üzere Dersim Bölgesi Alevîlerinde, Mazdaizm, Pers Kültürü, Şamanizm, Eski Türk Gelenekleri, Kürt Kültürü, Hristiyanlık ve Müsevîlik birbirine karışmış vaziyettedir. Ermenilerin de yerleşim yeri olan bu bölgede paganlığa dair unsurlar da Kızılbaşlık içerisine girmiştir.

3.5.5. Bulgar Gözüyle Bursa

Bulgar asıllı müellifimiz Nikola Naçov'un, ailesinden geriye kalan mirası almak üzere Bursa'ya yaptığı gezinin notlarından oluşan kitap 1879 yılına dair izlenimleri içerir. Nikola Naçov 1859 yılında Bulgaristan'ın Kalofer Kasabası'nda doğmuştur. Babasını çok erken kaybetmiştir. Seyyah, ilkokulu Kalofer şehrinde, liseyi ise Gabrovo'da bulunan Aprilov Lisesi'nde tamamlamıştır. Ziraat üzerine yüksek öğrenimini tamamlayıpöğretmenlik yapmıştır. Annesini de kaybeden Naçov, babasının abacılık yaparak hayatını kazandığı Bursa şehrine, onun vefatından tam 17 yıl sonra

gitmeye ve mirasına sahip çıkmaya karar verir. Amacına ulaşan Naçov bu kısa gezisindeki notlarını 1934 yılında kitaplaştırır. 1940 senesinde ise vefat eder. Eserinde Mevlevîler ile ilgili küçük biranlatı yer alır.

2 Ağustos günü Naçov, amcası ile birlikte semâ yapan dervişleri merak ettiği için Mevlevîhâne'ye gider. Girişin ücretsiz olduğunu, hiçbir ayırım gözetmeden isteyen herkesin bu gösteriye katılabileceğini naklediyor. Mevlevîhâneyi, Türk manastırı olarak niteler. Seyyah daha sonra gri keçe kavuklar, beyaz elbiseler giyinmiş on sekiz tane boylu boslu yakışıklı dervişin içeri girdiğini, şeyhlerinin en son geldiğini çok aşırı zayıf solgun olduğunu görür. Dervişlerin öncelikle kısa bir dua yaptıklarını sonrasında ise ellerini göğsüne bağlayarak sırayla eğilip sonra da ney ve dümbelekler eşliğinde dönmeye başladıklarını nakleder. Dervişlerin birbirlerine elbiselerinin ucu dahi değmeden dönmeleri seyyahta hayranlık uyandırmıştır. Kırk beş dakika sonra bir işaretle durduklarını sonra tekrar devam ettiklerini anlatır. Bu kişilerin başlarının nasıl dönmediğine de hayret ettiğini ifade eder. Şeyhlerinin sadece dördüncü seferde biraz döndüğünü de ekler. Mevlevîhânelerin gelirleri devlet tarafından karşılanır. Bu gösteriyi sadece cuma günleri yaptıklarını kalan günlerde de dinlendiklerini nakleder. Seyyah, Türk keşişlerinin, evlenebildiğini, uzun cüppeler giydiklerini ve dönerek ibadet ettiklerini nakleder. Dönmeyi ibadet olarak gördükleri için kendilerinden geçtiklerini ve böylelikle Allah'a yaklaştıklarını düşündüklerini ifade eder.⁴⁵⁸

3.5.6. Bursa ve Civarı

Bu seyahatnâmenin yazarları Marie De Launay ve Bonkowski Bey'dir. Esas yazar olan Victor Marie de Launay 1822 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te doğmuştur. Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdikten sonra 1855 senesinde Kırım Savaşı'nın olduğu dönemlerde İstanbul'a gelerek Deniz Bakanlığı'nda ressam ve mimar olarak çalışmaya başlıyor. Daha sonraları ise Fransızca başkatipliği görevinde bulunuyor. Yaptığı çalışmalar sebebiyle pek çok madalya ve nişaneye layık görülmüş başarılı bir ressam ve mimardır.

Diğer yazarımız Bonkowski Bey ise 1841 İstanbul doğumlu olmakla birlikte aslen Leh'tir. İlkokulve liseyi İstanbul'da tamamlar. Sonra Paris'te kimya ve eczacılık eğitimi görür. Daha sonra yeniden İstanbul'a dönüp kimya öğretmenliği yapar. Ayrıca o, 1880'li yıllarda salgın hastalıklarla mücadele etmesi için hem çeşitli vazifelerle görevlendirilmiş hem de saraya kimyager olarak atanır. Daha sonra Hıfzıssıhha müfettişliği gibi görevlerde de bulunur. Çeşitli heyetlerle yerli ve yabancı sergilere,

⁴⁵⁸ Nikola Naçov, *Bulgar Gözüyle Bursa*, çev. Hüseyin Mevsim, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 37.

toplantılara katılır. Dersaadet Eczacıyan Cemiyeti'nin ilk başkanı seçilir. Yaptığı çalışmalar sebebiyle birçok madalya ile ödüllendirilir. Hüdavendigâr semtinin kaplıcalarını incelediği analizlerin neticelerini bu kitapta yayımlamış ve Launay ile birlikte bu eseri telif etmiştir.

Bu eser 1881 yılında İstanbul'da Kırk Ambar Matbaasında basılmıştır. Türkçe çevirisini ise Ahmet Atâ yapmıştır. Bir seyahatnâmeden çok daha fazlasını içeren bilimsel veriler ve gözlemlere de dayanan bu kitap 19. Yüzyılda Bursa ili ve civarının bir portresini bizlere sunmaktadır.

Eser, tasavvuf kültürü açısından da içeriğe sahiptir. Bursa ve civarındaki tekkeler, zâviyeler, türbeler ve bazı sûflilerden malumatlar içermektedir. Yazarın gözlemlerini öncelikle tekke ve zâviyeleri anlatarak başlayalım.

Launay, Bursa ilinde çok fazla tekke ve zâviye olduğunu, bu yapıların tarikat ehlinin barınakları olduğunu ve bunlardan en büyüğü ve görmeye değer olan iki tanesinin Mevlevîhâneler ve Bektaşî Tarikatına mahsus olan Abdal Murad tekkesi olduğunu ifade eder. Mevlevîhâne'nin şehrin doğusunda Yeşil Camiî'nin yanında olduğunu tarif eder. Bu Mevlevîhânelerde diğerleri gibi dervişlerin ayinler düzenlediğini, başka din mensuplarının da onları izleyebildiğini, görenlerin dervişlerin dönmesini garipseyeceğini ancak işin özünde Allah aşkının ve ilahi sevginin hayretle döndürülmesinin insan ruhunu sarması gibi bir manaya geldiğini belirtir. Dervişlerin âşıkane bir tavırla başlarını sağ omuzlarına yatırıp, kollarını göğsüne bağlayıp ney ve kudûm eşliğinde hayret deryalarına daldıklarını anlatır. Ayin zamanı geldiğinde dedeler, tennurelerini giyer, üzerine Hayderîye denilen yelekleri başlarına da külâhlarını takarlar. Çıplak ayak ile ahenkli bir şekilde ağır cüppelerini savura savura dönerler. Seyyah, dervişlerintennurelerinin eteklerinin bir daire oluşturduğunu söyler.

Büyük bir tarikat olarak gördüğü Mevlevî tarikatının kurucusunun Mevlânâ Celâleddîn hazretleri olduğunu ve onun, Şehâbeddîn Sühreverdî'nin öğrencisi olduğunu bu şeyhinNurbahşiyye Nâm adlı bir çalışmasının bulunduğunu ifade eder. Tarikatın merkezinin Konya'da olduğunu, Mevlânâ'nın soyunun burada devam ettiğini, bu tekkenin başına en büyük reşit erkek çocuğun geçtiğini yahut postnişinin seçimle belirlendiğini, İslâm dininin bekârlığı hoş görmediğini bu sebeple dervişlerin evlenebileceklerini belirtir.

Osmanlı Padişahları'nın ve devlet erkânının eskiden beri galibiyet alameti olarak Mevlevî sikkeleri almaları onların da Mevlevî tarikatının muhibbi olduğunu gösterir. Yazar Beyoğlu'nda da güzel bir Mevlevîhâne bulunduğunu ve salı ve cuma günleri buralarda büyük ayinler düzenlendiğini, buranın avlusunda tarikat üyelerinin mezarları

bulunduğunu bunlardan birinin de sonradan İslâm'ı kabul eden Comte de Bonneval olduğunu ifade eder.

Seyyah, Abdâl Murad Tekkesi'nin Keşiş Dağı Yani Uludağ eteklerinde olduğunu ve bir Bektâşî mensubuna ait olduğunu dile getiriyor. Bektâşî Tarikatı'nın Mevlevîlikten çok sonra yeniçeri ocağı kurulmadan çok az zaman önce Sultân Orhan Gazi zamanında ortaya çıktığını söyler. Yeniçerilerden çok fazla sempatzanı olduğunu da dile getirir. Rivayete göre Sultân Orhan yeni kurduğu bu ordunun askerlerinden bir kısmını alıp tarikatın kurucusu olan Hacı Bektâş-ı Velî'nin yanına Amasra'ya yakın Suluca köyüne gider. Hacı Bektâş-ı Velî'den ordusu için hayır duası ve bu orduya bir isim koymasını ister. Hacı Bektâş-ı Velî hırkasının eteğini askerlerden birinin başına örter ve askerlerin yüzü parlak, kılıcı keskin, pazısı kuvvetli olsun tüm savaşlardan galip çıksın nâmı da yeniçeri olsun der. Seyyah, bu duanın anısı olarak yeniçeriler başlıklarına derviş baltası denilen bir çıkıntı eklendiği, bayraklarına da hilal ve Zülfikar koyulduğunu nakleder. Ayrıca Bektâşîlerin göğüslerinde bir teslim taşı taşıdıklarını üzerlerinde bir de boynuz bulundurduklarını da ifade eder. Yeniçeriler bir sınavdan geçtikten sonra kendi mamulleri olan Bektâşî tacını giymeye hak kazanıyorlardı.

Seyyah Abdal Murad'ın mezarının buradaki türbede bulunduğunu ziyaretçisinin çok olduğunu ve burada bulunan kılıcın Roland'a ait olduğu yönündeki bilgilerin çok yanlış olduğunu da dile getirir. Sonraları Sultân Ahmed Han bu kılıcın bir miktarını kestirip saklattırmıştır.

Seyahatnâmedeki başka bir konu ise İslâm Evliyalarının Mezarları başlığıdır. Seyyah Bursa şehrinde birçok evliyâ kirâm'ın mezarının bulunduğunu bunlara literatürde, baba, dede, meczûb, sultân gibi lakaplar verildiğini anlatır. Bursa'da bulunan türbelerin başında Abdal Murad türbesi geldiğini ve en meşhurlardan birinin ise Geyikli Baba türbesi olduğunu belirtir. Bu mübarek şahsiyet tüm savaşlarda Sultân Orhan'ın yanında yer almış. Bir rivayete göre Sultân Orhan'ın ordusunun resmi geçit töreninde Geyikli Baba yanında bir geyikle birlikte Keşiş Dağı'nın tepesindeki zâviyesinden inerek elindeki çınar dalını Sultân Orhan'a uzatmış. Yani bu zayıf daldan koskoca bir çınar nasıl oluyorsa Osmanlı Devleti'nin de böyle kök salıp güçleneceğini ona beyan ettiği anlatılır.

Seyyah, Hasanpaşa kapısı tarafında Karanfil Baba, Çekirge olarak bilinen mahallede Çekirge Sultân, yine süslü ve gösterişli bir türbe olan Emir Sultân Türbesinin bulunduğunu bildirir.

Emir Sultân'ın asıl adının Şemseddîn Mehmed bin Ali olduğunu ve Buhara'da doğduğunu nakleder. Emir Sultân bir gün Hac vazifesini ifa ederken yanında bulunanlar

onun Peygamber soyundan gelip gelmediği noktasında şüphelenmişler, o sırada Kâbe tarafından bir ses duyulmuş Şemseddîn Peygamber soyundandır diye bir nida yükseliyormuş bu olaydan sonra kendisine Emir Sultân lakabı verilmiş. Hac dönüşünde Allah tarafından başı üzerinde bir kandil belirmiş. Bursa şehrine vardığında ise bu kaybolmuş. Kandilin kaybolmasını orada kalması gerektiğine yorumlamış ve orada ikamet buyurmuştur. Emir Sultân öldükten sonra da birçok hadise meydana gelmiş. Bir gün Yavuz Sultân Selim onun kabrini ziyaret ederken gaipten bir ses geldiğini Mısır'ı fethedip hilafetin Osman oğullarına geçeceğini duymuştur.

3.5.7. Türkiye Mısır Suriye- Bir Seyahatnâme

Orijinal adı *Sefernâme-i Rûm u Mısr u Şâm* olan seyahatnâme'nin müellifi Hintli bir alim olan Şiblî Nu'mânî'dir. Elimizdeki seyahatnâme öncelikle, Gregory Maxwell Bruce tarafından, Urduca aslından İngilizceye çevrilmiş olup dilimize tercümesi, Muharrem Varol tarafından yapılmıştır. Bruce, Şiblî Numânî'nin 1857 Buhranı zamanlarında Hindistan'ın kuzeydoğusunda bulunan küçük bir köy olan Bindûl'de doğduğunu ve 18 Kasım 1914'te Azamgarh'ta vefat ettiğini ifade eder. Asıl adı Muhammed'dir. “Şiblî lakabı ve İmâm-ı Âzam Nu'mân b. Sâbit'e nisbetle Nu'mânî nisbesiyle tanındı. Mevlânâ Şiblî diye de anılır.”⁴⁵⁹ “Babası Habibullah, toprak ağası, vekil ve çivit ile uğraşan bir müteşebbisti. Habibullah ayrıca daha çok oğlu için küçük mahallî bir medrese kurmuştu. Şiblî evde özel olarak Arapça ve Farsça dersleri aldı...”⁴⁶⁰ Şiblî, küçük yaştan itibaren Arapça ve Farsça dersleri almış, Faruk Şirayyakuti, Gottlieb Leitner, Faiz el-Hasan Şaranpuri gibi çok iyi hocalardan dersler almıştır. “Çalışmalarını bitirdikten sonra, Şiblî eve döndü ve babasının işinden bir keyif alamadığını çabucak farkettiler.”⁴⁶¹ Hukuk gibi alanlara yönelen Şiblî, burada da bir isteğinin olmadığını anlayınca reformist İslâm âlimi Seyyid Ahmet Han'ın kurmuş olduğu Anglo-Oryantal Kolej'de Arapça ve Farsça dersleri vermeye başladı. Böylelikle fikren de çok etkisi altında kalacağı Seyyid Ahmet Han ile yolları kesişmiş oldu. Onun teşvikiyle de bir Urdu yazarı olarak İslâm tarihi alanında yazılar yazmıştır.

“Günümüze kadar gelmiş en erken yazısı, Hanefî mezhebi nokta-i nazarından İslâm fikhının bir meselesi üzerine yazılmış, Arapça kısa bir risaledir.”⁴⁶²

Şiblî Numânî, 1892 yılında, Osmanlı, Suriye ve Mısır'ı içeren bir seyahate çıkar. Şiblî, seyahatnâmesinde, Osmanlı Devlet adamları ile Hindistan, İstanbul ve Şâm'daki

⁴⁵⁹ Anis Ahmad, “Şiblî Nu'mânî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 21 Ağustos 2023).

⁴⁶⁰ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye- Bir seyahatnâme*, çev. Muharrem Varol (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 311.

⁴⁶¹ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 312.

⁴⁶² Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 312.

sufiler arasındaki bağlantılara değindiğini ayrıca buralarda bulunan tekkelerden bahsettiğini de ifade etmiştir. Tez konumuza binaen, bahsedilen içerik bu eseri bizim için kaynak mesabesine taşımıştır. Çoğunlukla Hint dilinde yazılan seyahatnâme yer yer Farsça şiirler içermektedir. Ayrıca yazar bu kitabı yazmaktaki amacının, Avrupa’da, Türklere ve Araplara karşı olan önyargıyı kırmak olduğunu da belirtmiştir.

Seyyah, 1892 yılında, mayıs ayının başlarında, Hindistan’dan yola çıkar. Somali, Aden, Port Said, Beyrut, Kıbrıs, İzmir güzergâhından deniz yolu ile 23 Mayıs’ta İstanbul’a ulaşır. İzmir-İstanbul seferini yaptığı esnada gemide Abdülfettâh isimli Suriyeli bir Arapla tanıştığını, nerede kalacağına ve ne yapacağına dair sıkıntısını ona anlattığını fakat bu kişinin de ne yapacağını bilmediğini ifade eder. Aynı durumda oldukları için beraber yolculuk etmeye karar verirler. Abdülfettâh ise kitabımızın Ek I bölümünde belirtildiği üzere; “Son derece nüfuzlu bir Nakşibendî şeyhi ve ıslahatçı olan Hâlid’in erkek kardeşi Mahmud el-Sahib’in (ö. 1866) üçüncü oğludur.”⁴⁶³ Hâlid El-Bağdâdî, Nakşibendî tarikatının Hâlidiyye kolunun kurucusudur. Ebülfettâh onun yeğenidir. Şiblî, Ebülfettâh ile olan zorunlu arkadaşlığının, kendisine, bu akrabalık ilişkilerinden dolayı birçok kapıyı açtığını belirtir.

Seyyahın verdiği bilgilere göre Hâlid-i Nakşibendî, Şam’da çok saygıdeğer bir kişiliktir. Eğitimini bizzat Hindistan topraklarında Mirzâ Mahzar Cân-ı Cânân Dehlevî’nin (ö.1781) dizinin dibinde almıştır. Mirzâ Mahzar Cân-ı Cânân Dehlevî, “Urdu şairi, Delhi’deki Nakşibendî topluluğunun lideri ve Şemsiyye kolunun kurucusu.” dur.⁴⁶⁴ Şiblî, Abdülfettah’ın sayesinde babası meşhur bir sûfî olan Şeyh Ali Zebyân ile tanıştığını da anlatır. Daha sonra Şiblî, Derviş İbrahim Paşa’nın misafiri olmuştur. Bu kişi iyi bir komutandır. “O ayrıca Erzincan’daki Hâlidî Nakşibendî tarikatının önderi Sufî Şeyh Mustafa Fehmi Efendi’nin yakın birmüridi idi.”⁴⁶⁵

Şiblî Numânî, İstanbul’daki tekke ve dergâhlara dair bilgiler de verir. “Burada tekye ya da tekâyâ dedikleri hankâhlar bol miktarda vardır. Mekânları ve diğer bilgileriyle beraber 305 adet hankâh derlenmiş olan en son raporda kayıt altına alınmıştır.”⁴⁶⁶ Seyyah, dergâhların Hindistan’dakilerden farklı olarak inziva yeri olmadığını, çok daha aktif olduğunu aktarır. Her bölge ve topluluk için müstakil hankâhlar bulunduğunu, yolcuların, evsizlerin burada ücretsiz konaklayabileceğini ve yemek yiyebileceğini anlatır. Türklerin son derece cömert olan yönlerini över. “Arap tarihlerini muhtemelen okumuşsunuzdur. Bütün İslâm bölgelerinde seyyah ve öğrenci

⁴⁶³ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 355.

⁴⁶⁴ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 355.

⁴⁶⁵ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 372.

⁴⁶⁶ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 152.

akımı hep devam etmiştir. Bu durum tekâyâ ve zevâyâ sayesinde gerçekleşmiştir. Battutâ dünya çapındaki seyahatinde bu uygulama sayesinde yardım almıştır.”⁴⁶⁷

Yazar, son zamanlarda bu tekkelerdeki sistemin bozulduğunu, oralarda görevli olan şeyhlerin dürüstlükten saptığını, insanlara dağıtılması gereken payı kendilerine aldıklarını, lüks ve refah içinde yaşadıklarını nakleder. Sahtekâr olarak bahsettiği şeyhlerin tembellik içinde olduklarını da ifade eder. Zaten bu dönem Osmanlı Devleti’nde tekke ve zâviyelerin artık bozulma evresinin bir dışavurumudur. Çünkü artık şeyhlik, babadan oğula geçmeye başlamış yani beşik ulemalığı gibi bir sistem yerleşmeye başlamış ve liyakat ilim sahibi kişiler bu görevlerden uzak tutulmuşlardır. Son olarak seyyah, Hintliler için de özel bir tekke bulunduğunu, şeyhin Keşmirli olduğunu, birçok karısı bulunduğunu ve kendisine dergâh haricinde bir ev yaptırdığını, tekkenin payını kendine aldığını da ifade eder. Dergâhın ise çok bakımsız ve çöp dolu olduğunu da anlatır.

İstanbul’dan sonra Beyrut’u ziyaret eden yazar, oradan çok kısa bir zaman geçirdikten sonra yönünü Kudüs’e çevirir. Burada öncelikle Beytül Makdis olmak üzere birçok yeri dolaşır. Kudüs’te Hintliler için özellikle bir hankâh bulunduğunu ve şeyhinin Hindistan’ın Rampur şehrinden olduğunu ifade ediyor. Şeyh’in, müritlerden farklı olarak, okuma yazma bildiğini hatta son derece entelektüel ve tertipli bir insan olduğunu, hankâhı güzelleştirdiğini de anlatıyor. Şiblî, başka bir gün ise Buharalılara ait bir hankâhı ziyaret ettiğini, şeyhin onu orayı hac dönüşü ziyarette bulunan, Buharalı kadı ve alimlerle tanıştırdığını anlatır. Bu kişiler, Rus baskısı altında yaşadıklarını ve özellikle Rusların onları zorla askere almalarından rahatsız olduklarını dile getirir. Müslüman- Rus savaşlarında dindaşlarına karşı savaşmaya zorlandıklarını da nakleder.

Şiblî, Musul sakinlerinden olan Molla Muhammed Efendi isminde birinden bahseder. Bu kişinin tekkede fakirlik içinde yaşadığını, ondan Türkçe öğrendiğini ifade eder. Mollanın son derece şerefli ve saygıdeğer bir insan olduğunu da ekler. Çünkü Şiblî, Türkçe öğretmesi karşılığında ona bir miktar para verdiğini fakat mollanın, seyyahın sadece ilim için bu topraklarda bulunduğunu öğrendikten sonra ondan hiçbir ücret almadığını nakleder.

Güzergâhını Mısır’a çeviren yazar öncelikle Kahire’de konaklar. Buranın ahalisinin ahlaki bir rehavet içerisinde olduğundan, en basit şeylerin pazarlığında bile İmam Hüseyin ya da Abdülkâdir-i Geylânî’den yardım istediklerini ve dilencilik yaptıklarını anlatır.

⁴⁶⁷ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 153.

Mısır'da en beğendiği şeylerden birinin Mevlid-i Nebî kutlamaları olduğunu dile getirir. Bu kutlamalar için vakfedilen bir arazide çadırların kurulduğunu, çadırlarda ikramların bulunduğunu söyler. “Belli sûfî gurupları ve dervişan her bir çadırdaki toplanır ve kendilerine mahsus zikirleri eda ederler. Zikir metotları Hindistan'daki dervişlerin zikirlerinden tamamıyla farklıdır. Bütün insanlar bir halkada ayaktadır ve birlikte yüksek bir sesle zikrin muayyen kelimelerini taklid ederler.”⁴⁶⁸ Seyyah, onların bu görüntüsünü çok yadırgadığını başlarını çok ilginç bir şekilde egzersiz yapar gibi hareket ettirdiklerini ve bunun sûfilîğe yakışmadığını ifade eder. Dans eden derviş modelini bir tahkir olarak algıladığını da söyler. Bu dervişlerin yeşil kuşak bağladığını halka şeklinde oturduklarını ve kim zikir yapmak isterse ortaya çıkıp bir saat döndüğünü anlatır. Yazar bu durumu çok eleştirmiş ve küçültücü sözler kullanmıştır. “Son derece esef ile meşbuyum, çünkü insanlar bu aptalca pratiği ibadet telakki etmektedir ve bu insanların *gavs*, *kutup*, *abdâl* ve *evlad* makamlarını iktisap ettiklerine inanan çok sayıda insan vardı.”⁴⁶⁹

Şiblî Numânî Mısır'dan sonra seyahatine son verir. Anladığımız kadarıyla tasavvufa uzak bakmayan yazar, bölge bölge farklılık gösteren tarikat metotlarını eleştirmiştir. Kendisi de görüş olarak Selefilîğe daha yakın olduğu ve dinin özüne dönüş amaçlı çalışmalar yaptığı için, tarikatların uygulamalarını aşırı görmüştür. Batılı Seyyahlardan farklı olarak yapıcı ve objektif üslubuyla 19. yy. da İslâm başkentlerinin siyasî, dinî ve ilmî bir portresini kendi bakış açısıyla sunmuştur.

3.5.8. Türkistan'a Seyahat

Arminius Vámbéry, “Macar asıllı müsteşrik, Türkolog, seyyah ve çeşitli devlet başkanları ve kurumları adına müşavirlik yapan devlet görevlisi” dir.⁴⁷⁰ 19 Mart 1882 yılında Slovakya'da doğmuş, 15 Eylül 1913 senesinde Budapeşte'de vefat etmiştir.

Vámbéry, oldukça fakir ve dinine son derece bağlı Yahudi bir ailenin çocuğudur. Ailesi Almanya'dan Macaristan'a göç etmiştir. Mâli sorunlar sebebiyle küçük sayılacak yaşlarda terzi yardımcı olarak çalışan Vámbéry, bir yandan geçimini sağlarken diğer yandan da ilgi duyduğu filoloji ve etnografya alanlarında kendini geliştirir. Kuvvetli bir hafızası vardır. Bu sebeple genç yaşlarında hemen hemen on altı dil bilmektedir.⁴⁷¹ Yirmi yaşında Türkçe'yi öğrenen Vámbéry, yirmi iki yaşında ilk seyahatini İstanbul'a

⁴⁶⁸ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 288.

⁴⁶⁹ Şiblî Numânî, *Türkiye Mısır Suriye*, çev. Muharrem Varol, 154.

⁴⁷⁰ Arminius Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi (İstanbul: Divan Kitap, 2022), 5.

⁴⁷¹ Turgut Akpınar, “Vámbéry, Arminius” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2023).

yapmıştır. İstanbul'da yabancı dil öğretmeni olarak çalışmış ayrıca Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini iyi bir şekilde öğrenmiş ve Almanca-Türkçe bir sözlük yayımlamıştır.

Vámbéry, Macar dili ile Türk dili arasında bir benzerlik olduğunu ve dolayısıyla Macarca'nın kökeninin Türk dilleri özellikle Tatarca olduğu konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu sebeple Macaristan'da Türkoloji'nin kurucusu olarak kabul edilir. Macarların soyunun Türklere dayandığını iddia etmiştir, bu konuda çeşitli çalışmalar yapmıştır. Bu sebeple “pantürkizmin babası” olarak ün salmıştır.⁴⁷²

Vámbéry, 1861-64 yılları arasında Müslüman derviş kılığında İstanbul'dan yola çıkarak Tebriz, İsfahan, Tahran, Buhara, Semerkant ve Hive gibi Türkistan şehirlerini dolaşmıştır. Bu gezilerinin casusluk sebebiyle olduğu ileri sürülür. Zaman zaman kendisinden şüphe edilse de İslâm literatürüne hâkimiyeti ile bu şüpheleri savuşturmuştur. Buna karşın kitabımızın sunuş bölümünde İlber Ortaylı, onun tek bir hedefinin olduğunu Rusya'nın genişleme siyasetine karşı bir tutum geliştirdiğini ve gerçek kimliğinin de zaten Osmanlı tarafından bilindiğini ifade eder.

Seyyah, 1863 yılında gezi notlarını İngilizce olarak yayımlar. Kısa sürede diğer dillere çevirisi yapılan bu eser çok fazla ilgi görür. 1864 senesinde ülkesine dönen seyyah 1905 yılına kadar Budapeşte Üniversitesi'nde Şark Dilleri kürsüsünde çalışır. Çeşitli dillerde eserler yayımlar.

Türkistan Seyahatnâmesi, henüz Batı'ya karanlık olan Türkistan topraklarını anlattığı için Avrupa nezdinde de önemlidir. Ayrıca çalışmamız açısından hatırı sayılır bir seyahatnâmedir. Yazar sahte derviş kılığında Derviş Reşat Efendi ismini alarak bu seyahatlerini gerçekleştirdiği için pek çok sufi, türbe ve dergâh ile yolu kesişir. Seyyahın yolculuğunun ilk durağı Tahran'dır. Daha sonra buradan Hive, Buhara ve Semerkant'ı ziyaret eder ve Meşhed üzerinden geri döner.

Vámbéry, İstanbul'dan Tahran'a oradan da yol arkadaşı Hacı Bilal'in refakatinde bir kabile ile yola düşer. Grup içerisinde Hacı Abdülkadir isminde bir meczup bulunduğunu ve meczupların ilahi aşka tutulmuş kimseler olduğunu dile getirir. “İki bin kez “Allah” diye bağırıldığında ağzı köpürür ve vecde gelerek yere düşerdi. (Avrupalılar bu durumu sara olarak adlandırırlar.)”⁴⁷³ Yazarın burada hastalıklı olarak tasvir ettiği kişi sûfi'dir. Hasta olduğunu düşünmesi isabetli bir yaklaşım olmamıştır. Ayrıca seyyahın sûfi kimliğine bürünse bile, bu hususta bilgilerinin çok zayıf olduğunu bize göstermektedir. Seyyah, kabilede bulunan Hacı Salih Halife isminde birinden daha bahseder. Bu kişinin işan adayı yani bir tarikatın şeyh adayı olduğunu ve etkileyici bir

⁴⁷² Akpınar, “Vámbéry, Arminius”

⁴⁷³ Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 57.

kişiliği olduğundan söz eder. Son olarak ise Hacı Şeyh Sultan Mahmud isminde Kaşgarlı bir gençten söz eder. Bu kişinin Nakşibendî pîri Kaşgarlı Şeyh Âfâk'ın ailesine mensup olduğunu söyler. “Âfak Hoca, menkıbeleri günümüze kadar söylenegelen ve Doğu Türkistan'ın islamlaşmasında büyük rolü olan bir sûfidir.”⁴⁷⁴

Vámbéry, günümüzde Özbekistan topraklarında bulunan Hive şehrine seyahatinde, Hazreti Pehlivan camisinde medfun bulunan Ahmed Zemcî'nin türbesinden bahseder. Ahmed Zemcî, Horasan Baba olarak bilinen bir sûfidir. Fakat çeviri dipnotlarında da belirtildiği üzere yazar, Pehlivan Mahmud ile Ahmed-i Zemcî'yi karıştırmıştır. Seyyah, Hive'nin bir kasabası olan Kungrat'ı da ziyaret eder. Kafilesi Buhara'ya doğru hareket ederken o buraları da görmek için geride kalır. Ceyhun Nehri üzerinden sandalla yaklaşık beş gün süren bir yolculuğa başlar. İlk durakları olan Gürlen kasabasında bulunan Üveys el-Karanî Dağları'ndan bahseder. Dağların başlangıç noktası bu kasabadır. “Üveys el-Karanî [Hz.] Muhammed'in sadık takipçilerinden biridir. Peygamber'e duyduğu sevgiden dolayı tüm dışlarının çekilmesini emretmiştir. Çünkü Peygamber, Uhud Savaşı'nda iki ön dişini kaybetmişti.”⁴⁷⁵ Seyyah, Üveys el-Karanî'nin kabrinin bu tepelerden birinde olduğunu ifade eder. Vámbéry daha sonra ise Üveys el-Karanî'nin kişilerin kendine zarar vermesi temelli bir tarikat kurmaya çalıştığını fakat başaramadığını dile getiriyor. Üveysilik, Veysel Karanî'ye nispet edilen, bir kimsenin gerçek hayatta görmediği kişi ya da kişilerden mânevî yolla feyz almasıdır.⁴⁷⁶ Veysel Karanî'nin de rüya yoluyla Hz. Peygamber'den ders aldığı kabul edilir. Dolayısıyla bu tarikattakilerin, Şia mensupları ya da batıl tasavvufî zümreler gibi vücutlarına zarar verdiklerine dair bir bilgi ile karşılaşılmamıştır.

Vámbéry, Münacaat Dağı isminde bir tepede, Amber Ana isminde kadın bir evliyanın kabrinin bulunduğu söz eder. Seyyah Amber Ana hakkında anlatılan bir efsaneden de söz eder. Söylenceye göre Amber Ana'nın güzelliği tıpkı Züleyha gibi dillere destandır. İslâm dinini seçince kocası ondan nefret eder ve onu sürgüne gönderir. “Bunun üzerine Amber Ana Yeni Ürgenç'teki hükümdarlık sarayından bu yabani yerlere kaçmış. Bir geyik her gün sebatla mağarasının ağzına geliyor ve onu emzirdikten sonra kayboluyormuş. Aksi halde muhtemelen açlıktan ölmüş.”⁴⁷⁷

⁴⁷⁴Orhan F. Köprülü, “Âfak Hoca” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2023).

⁴⁷⁵Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 178.

⁴⁷⁶Needet Tosun, “Üveysilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 16 Ağustos 2023).

⁴⁷⁷Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 179.

Vámbéry, Kungrat'tan Hive'ye geri dönerken Ürgenç şehrinden geçen bir güzergâhı tercih ediyor. Bu şehrin eskiden Harzemşahlar'ın yönetim merkezi olduğunu, Şeyh Şeref ve Şeyh Necmeddîn-i Kübrâ'nın türbelerinin burada olduğunu naklediyor.

Seyyah, Hive'ye dönerken Hoca isimli küçük bir kasabada bulunan kalenderhânede gecelediğinden ve Hive ile Hokand arasında bu yapılardan oldukça çok bulunduğundan bahseder. Nitekim Hanka şehrine ulaştıklarında dere kenarında, ağaçlı güzel bir bahçe içerisinde bulunan kalenderhânede konaklar. Afyon almış yarı çıplak iki dervişe rastladığını bu maddeleri kullandıktan sonra kendilerinden geçtiklerini bedenlerinin sarsılmaya başladığını anlatır.

Hive şehrinden Buhara'ya doğru yol alan kervan Şurahan'da biraz konaklamak durumunda kalır. Arkadaşları alışveriş yaparken Vámbéry, orada bulunan bir kalenderhâneye uğrar. Daha önce de şahit olduğu şekilde burada da dervişlerin uyuşturucu madde kullandıklarını aşırı zayıf ve çirkin olduklarını nakleder. “Kendimi tanıtınca bana hoş geldin dediler. Önüme ekmek ve meyve koydular. İkramları için para teklif edince güldüler ve aralarından pek çoğunun yirmi yıldır paraya elini sürmediğini söylediler.”⁴⁷⁸ Seyyah, bölge halkının dervişlere erzak getirdiğini ve karşılığında uyuşturucu aldığını söyler.

Zorlu bir çöl yolculuğu sonrasında Buhara'ya ulaşan seyyah ve kafilesi Halife Hüseyin'in torununun tekkesine varırlar. Seyyah tekkenin şeyhini başrahip olarak isimlendirir ve bu kişinin beyaz sarık taktığını, ipekli kıyafetler içinde bulunduğunu nakleder. Vámbéry, Buhara sokaklarında dolaşırken arkadaşı Hacı Salih ile birlikte Mescid-i Divanbegi Camii'ne tesadüf ettiğini anlatır. Bu camiinin avlusunda derviş ya da meddahların, peygamberlerin yahut ünlü savaşçıların hayat hikâyelerini anlattığını ve eş zamanlı olarak oyuncuların da bunları sahnede canlandırıldığını nakleder. Seyyah, Buhara'nın, Nakşibendî tarikatının merkezi olduğunu söyler. Bu esnada Nakşibendî tarikatı mensuplarının geçit törenine denk gelirler. “Koni şeklinde uzun şapkaları, dalgalanan saçları ve uzun değnekleriyle bu adamların vahşi bir coşkunlukla etrafta deliler gibi dans ettikleri bu sahne hiç aklımdan çıkmayacak. Bir yandan her bir kıtası önce aksakallı önderleri tarafından okunan bir ilahiyi bağırarak tekrarlıyorlardı.”⁴⁷⁹ Seyyah daha sonra, kendisinin derviş olduğuna daha çok inanılması için kılık kıyafetini değiştirdiğini, boynuna Kur'ân-ı Kerîm astığını ve sürekli Bağdatlı sûfî Abdülkadir Geylânî'nin hayat hikâyesini anlattığını da ekler.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 201.

⁴⁷⁹Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 222.

⁴⁸⁰Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 223.

Seyyah, Buhara’da sofı denilen kişilerin sık sık halka şeklinde toplandığını teveccüh ve murakabe yaptıklarını anlatır. Büyük sarıklı bu kişilerin dünya derdini üzerlerinden atmak istediklerini ve dünyaya değer vermediklerini ifade eder. Buharalıların bu kişilere çok değer verdiklerini, onlara dil uzatılmasına müsaade etmediklerini ifade eder. Hatta seyyah, murakabe esnasında horlamaya başlayan dervişleri dahi savunduklarını iletir.⁴⁸¹ “Zira öyle bir durumda Buharalılar ‘Bu insanlar öylesine yücelmiştir ki horladıkları zaman dahi Allah’ı ve ebediliği düşünürler,’ sözleriyle sizi doğru yola sokacaktır.”⁴⁸²

Vámbéry, Buhara’da arkadaşlarından ayrılır. Büyük bir sûfî olan Aziz Abdülhâlik yani Abdülhâlik Gucdüvânî’nin (1117-1220) türbesini ziyaret etmek isteyenlerin Gucdüvan yolunu tuttuğunu nakleder. Kendisi ise bir tavsiye üzerine oranın âdetlerine uygun olarak vedalaşmak niyetiyle Buhara’dan Semerkant’ta geçip Nakşibendî tarikatının kurucusu olan Bahâeddin Nakşibendî’nin türbesini ziyaret eder. Seyyah, bu tarikatı çarpık bulduğunu hatta Doğu İslâm’ını aşırılığa ittiğini ifade eder. Hatta Buharalıların onu ikinci peygamber gibi gördüğünü de söyler. Çin, Hindistan dadahil dünyanın her yerinden insanların akın akın gelip burayı ziyaret ettiğini anlatır. Bu bölgeye ulaşımında kullanılan hayvanların gelirken çok hızlı geldiklerini dönerken ise zorluk çıkardıklarını nakleder. “Buharalılar hayvanların kabre gidiş yolunda koşarken oradan ayrılmakta gönülsüzlük sergilemelerini azize bağlılık hislerinin hayvanlara bile tesir etmesiyle açıklarlar.”⁴⁸³ Vámbéry, bu bilgileri aktardıktan sonra türbeyi tasvir eder. Küçük bir bahçenin içinde bulunduğunu, içeride çok sayıda dilenci bulunduğunu söyler. Mâbedin üzerine koçboynuzları, bayrak ve Mekke’deki mabedin eski bir süpürgesinin bırakıldığını aktarır. Ayrıca defalarca kubbenin üstünü örtmek amaçlı girişimlerin bulunduğunu fakat bunların üç gün içinde yıkıldığını ve insanların bu durumu Bahâeddin Hazretlerinin açık havayı tercih ettiği şeklinde yorumladıklarını iletir. Seyyah, müridlerin ziyaretçilere yedi rakamının kutsallığına dair anlattığı rivayetlerden de küçümseyerek bahseder. “Anlattıklarına göre bu aziz dünyaya yedinci ayda gelmiş, yedi yaşındayken Kur’ân-ı ezberlemiş ve yetmiş yaşında ölmüştü. Bundan dolayı kabrinin üzerine konulacak yardım ve hediye âdeti yedi veya yedinin katları olmalıdır.”⁴⁸⁴ Son olarak ise seyyah, Bahâeddin Hazretlerinin hocası olan Mir-i Kûlah’ın türbesinin de yakınlarda olduğundan, hocasının öğrencisi kadar meşhur olmadığından bahsederve buraya dair sözlerini sonlandırır. Mir-i Kûlah olarak

⁴⁸¹Vámbéry, *Türkistan’a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 231.

⁴⁸²Vámbéry, *Türkistan’a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 231.

⁴⁸³Vámbéry, *Türkistan’a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 238.

⁴⁸⁴Vámbéry, *Türkistan’a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 238.

bahsedilen kişi kanaatimizce Emîr Külâl'dir. "Kemale ulaştıktan sonra Emîr Külâl, Semmâsî'nin daha bebekken mânevî evlât olarak kabul ettiği Bahâeddin Nakşibend'in tasavvufî terbiyesiyle görevlendirildi."⁴⁸⁵

Vámbéry, Buhara'dan artık yavaş yavaş yönünü Afganistan'a çevirir. Yol güzergâhında bulunan Karşı kentinde, nehir boyunca sıralanan bahçelerin içindeki evlerden, dilenci evi yani kalenderhâne olarak söz eder. Seyyah muhtemelen Kalenderî dergâhlarından bu şekilde bahsetmektedir. Kerki kentini ziyaretinde ise burada yaşayan Ersarı Türkmenleri'ni anlatır. Bu halkın barbarlaştığını millî özlerinden, köklerinden uzaklaştıklarını sadece misafîrperverliklerini koruduklarını nakleder. Halife Niyaz isminde bir işanın, tekkesinde bulunan az sayıda öğrencisine, Buhara metodunda eğitim verdiğini bazı akşamlarda da bir suya kutsal şiirler okuyup tükürdüğünü ve bunu da ilaç olarak en yüksek parayı verene sattığını belirtir. İşanların şeyh adayları olduğundan daha önce bahsetmiştik. Seyyah bu olayı hiç unutmadığını da notlarına eklemiştir.

Seyyah artık Afganistan topraklarındadır. Buranın Gazurgâh bölgesinde, Hâce Abdullah Ensarî'nin kabrini ziyaret ettiğini nakleder. Bu kişi sûfidir. "Azizin adının son kelimesi onun bir Arap ve [Hz.] Peygamber'in hicretine katılan bir kabileye mensup olduğuna işaret etmektedir. Altı yüz yıldan fazla bir zaman önce Bağdat'tan Merv'e oradan da Herat'a göç etmiş, burada ölmüş ve evliya ilan edilmiştir."⁴⁸⁶ Vámbéry, bu sûfinin hâlâ şehri koruduğuna dair rivayetleri de nakleder. Ayrıca Afganistan'ın kurucusu sayılan Dost Muhammet Han, öldüğü zaman bu evliyanın ayakucuna gömülmek istediğini söylemiş ve öyle de olmuştur.

Seyyah Taşkent, Hocent, Margilan ve Namangan şehirlerin de bahseder. Margilan şehrinde Mahdum-i Azam tarikatının lideri olan Hâce-i Bozorg'un ikamet ettiğini söyler. Bu kişinin, Buhara Emiri zafer kazandığında, ona hayır dua okumayı reddettiğini ve buna rağmen cezalandırılmadığını nakleder. Araştırmalarımıza göre Mahdûm-ı a'zam isminde bir tarikat yoktur. Bu lakaba sahip bir vardır, Ahmed b. Celâlideîn el-Kâsânî'dir ve Nakşibendî şeyhidir. "Bir seyyid ailesine mensup olduğundan mahdûm-ı a'zam diye anılır."⁴⁸⁷ Fakat bu kişi seyyahın Margilan şehrini ziyareti esnasında hayatta değildir vefat tarihi m. 1542'dir. Yaklaşık on yıl kadar Taşkent'te kalmıştır. Dolayısıyla seyyahın kimden bahsettiğini anlaşılamamaktadır.

Vámbéry, Namangan şehrinde Kıpçakların yaşadığını ve Hoca Ahmet Yesevî'nin türbesinin de burada bulunduğundan bahseder. "Bu ünlü kimsenin ahlak kaideleri ve din

⁴⁸⁵Hamid Algar, "Emîr Külâl" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ağustos 2023).

⁴⁸⁶Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 320.

⁴⁸⁷Necdet Tosun, "Kâsânî Ahmed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 18 Ağustos 2023).

üzerine yazdığı bir kitap (meşreb) oldukça meşhurdur ve günümüzde dahi Hokand'daki hem yerleşiklerin hem de göçebelerin en çok sevdikleri eser budur.”⁴⁸⁸

Seyyah son olarak Kaşgar şehri bahsinde Şeyh Âfâk'ın türbesinin burada bulunduğu bahseder. “Hazreti Âfâk, ‘yüce ufuklar’ anlamına gelir ve bu ifade ile ilgili evliyanın yeteneklerinin sonsuzluğu kast olunmaktadır. Asıl adı Hoca Sadık'tır. Tatarların dindar kimliğinin oluşmasında katkıları büyüktür.”⁴⁸⁹

Türkistan'a Seyahat kitabımızın tasavvufa dair içerikleri burada sona ermektedir. Vámbéry, diğer Batılı seyyahlara nazaran çok daha güzel bir üslupla içeriği genel olarak saptırmadan duyduğu gördüğü şekliyle nakletmiştir. Sahte derviş kimliği hasebiyle çeşitli tekkelerde kalmış, türbeleri ziyaret etmiş ve kendini ele vermemek için İslâmî ilimleri öğrenmiş olmasından dolayı Müslümanlara ve özelde dervişlere çok daha ılımlı bir yaklaşım göstermiştir.

3.6. XX. Yüzyıl

3.6.1. Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah

Evgenia Mars 1877'de Bulgaristan'ın Samokov Kasabası'nda doğmuştur. Mars soyadı takmadır. Asıl adı Evgenia Bonçeva Elmazova'dır. Lise öğrenimini tamamladıktan sonra Doktor Elmazov ile evlenmiştir. Hayatının her döneminde edebiyata ilgi duymuş 1903'ten itibaren çeşitli dergi ve gazetelerde hikâye ve oyunlar yazmaya başlamıştır. Bulgar Milli şairi olan İvan Vazov ile yollarının kesişmesi, sohbetlerinin derinleşmesi her ne kadar dedikodulara yol açsa da onun sayesinde üslubunu geliştirmiş ve çeşitli kadın yazar derneklerine ön ayak olmuştur.⁴⁹⁰

1907 senesinde Elmazov çifti ve Milli Şair İvan Vazov İstanbul'a seyahat etmeye karar verirler. Vazov aynı zamanda bu seyahatte onlara rehberlik etmiştir. Seyahat dönüşünde yine Vazov'un ısrarı ve desteği ile gezi notlarını kitaplaştırmıştır. Yazarımız 1945 yılında çeşitli hastalıklar sebebiyle Sofya'da vefat etmiştir.⁴⁹¹

Seyahatnâmede Mevlevîlere dair küçük bir izlenim yer almaktadır. Seyyah, Galata Mevlevîhânesi'nde cuma günü semâzenleri seyretmek istiyor. Gittikleri tekkenin geniş daire şeklinde bir salondan ibaret olduğunu, bir tarafta semâzenlerin diğer tarafta ise şefin yani şeyhin durduğunu söylüyor. Beyaz entariler giymiş keçe kavuklu yalınayak dervişlerin hiç durmadan bayılcaya kadar döndüklerini, ağızlarından köpükler

⁴⁸⁸Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 447.

⁴⁸⁹Vámbéry, *Türkistan'a Seyahat*, çev. Resul Şahsi, 465.

⁴⁹⁰Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, çev. Hüseyin Mevsim (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2022), 7.

⁴⁹¹Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, çev. Hüseyin Mevsim, 11.

çıkmaya başladığını ve yarı ölü gibi yere yığıldıklarını naklediyor. Döndükleri esnada onlara çok hoş bir ney melodisinin eşlik ettiğini de dile getiriyor. Yaklaşık bir saat kadar döndükten sonra kendinden geçen dervişlerin, postnişin yanına giderek tek tek elini öptüklerini o kişinin ise dervişleri alnından öperek karşılık verdiğini daha sonra dua ederek ibadetin sona erdiğini anlatıyor. Yazar bu ibadet şeklini sıkıcı bulduğunu hoşlanmadığını da notlarına ekliyor.⁴⁹²



⁴⁹² Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, çev. Hüseyin Mevsim, 71-72.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aslında seyahatnâmeler bahsi oldukça geniş ve içerik açısından çok yönlü bir sahadır. Kaynaklar ise çok fazladır. Biz çalışmamıza 14. yy. eseri olan İbn Battutâ Seyahatnâmesi ile başladık. Daha eski eserlerin, özellikle 12. ve 13. yüzyıla ait seyahatnâmelerin çok az olduğunu ya da henüz Türkçeye çevrilmediğini tespit ettik. Ulaştığımız kadar seyahatnâmeyi inceleyip içeriklerini derledik. Bu çalışma yabancı seyahatnâmelerde geçen tasavvuf kültürünü yansıtmak amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda da eserlerde adı geçen tarikatlar, tekkeler, zâviyeler, sûfiler, türbeler, ziyaretgâhlar, dervişlere nispet edilen kerâmetler ve menkıbeleri derleyip aktardık.

Batılı seyyahların seyahatnâmelerinde, genel olarak tarikat isimleri bulunmamakla birlikte tasavvufî malzeme de çok dağınık bir biçimdedir. Bir tarikat ismine yahut bahsedilen dinî zümreye ait bir bilgi bulunmamakla birlikte, çarpıtılarak aktarılan bu sûfilerin, herhangi bir tarikata nispet edilmesi çoğunlukla mümkün olmamaktadır. Ayrıca özellikle Batılı seyyahlar heterodoks tarikatları ve mensuplarını, derviş olarak yansıtip iyi örneklerden pek fazla bahsetmemişlerdir. Özellikle Kalenderîler, Haydarîler üzerinde durmuş ve onların yarı çıplak hallerini mizaha konu etmişler ve bunu İslâm Dini olarak yansıtmışlardır.

Bu çalışmamızın sonunda tespit ettiğimiz en temel çıkarımın şu olduğunu söyleyebiliriz: İslâm'ın seyahate bakış açısıyla, Batı'nın bakış açısı kesinlikle birbirinden farklıdır. Batı'da gerçek, seyahatten arındırıldığında ortaya çıkar. Aranılan şey en başta zaten vardır. Yol en başa rücû edince sadece bir aydınlanma hali ile fark edilen bir gerçeklik algıları vardır. Tıpkı *Simyacı* ve *Küçük Prens* kitaplarına yansıyan felsefede olduğu gibi gerçek en başta zaten vardır. İslâm'da ise güzel olan şey yolda olmaktır. İnsan bulunduğu yerden ilerlemezse kendini geliştiremez. En başından beri sahip olunan bir değeri bulmak gibi bir amaç yoktur.

Müslüman seyyahlar genelde seyahat amaçlarını, Batılıların, kendi din, kültür ve tarihlerine dair yaptıkları çarpıtmalarını aka çıkarmak şeklinde ifade etmişlerdir. Özellikle Türklere karşı yapılan karalama politikalarına cevap vermişler, Müslüman coğrafyasının nezaket, üslup ve medenî yaşantısını duyurmaya çalışmışlar ve daha objektif bir bakış açısıyla gerçeğe birer ayna olmuşlardır.

Batılı seyyahların üslubunda özellikle, Avrupa'da yıllardır inşa edilmiş olan “Barbar Türk” imajını ve Müslüman karşıtı düşünceleri görürüz. Bu seyyahlar, Müslüman coğrafyaya gördüklerini yazmak için değil de bağnaz düşüncelerine kılıf

bulmak amacıyla gelmiş gibidirler. Bu seyahatlerinin sonucunda ise aslında umdukları Barbar Türk'ü karşılarında görememiş ve İslâm coğrafyasının tüm incelik ve güzellikleri karşısında yer yer hayretlerini gizleyememişlerdir. Zaten amaç güzellikleri görmekten ziyade oryantalizmin amaçlarına hizmet etmektir. Bu sebeple de çalakalem yazmaktan hayâ etmemişlerdir. Yıllarca yönetiminde oldukları Osmanlı Devleti'ne kinleri, kullandıkları nefret dilinden anlıyoruz. Haçlı Seferleri'nin ezikliği de maalesef satırlarına yansımıştır. Özellikle İstanbul ziyaretleri, bir zamanlar bu topraklar bizimdi desturuyla yapılmıştır.

Batı, genellikle sömürgeci bir yaklaşımla tarihî, siyasî ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmek, malzeme toplamak amacıyla seyahate çıkmış daha doğrusu çıkarılmış, elçi olarak gönderilmiş ve arkalarından uğradıkları yerlere zulüm, gözyaşı, kan getirmişlerdir. Onların seyahatleri, topla, tüfekte yıkamayacaklarını anladıkları İslâm Coğrafyasını bir keşiftir. Seyahatlerinde halkı çok iyi gözlemlemiş en küçük bir fitne, kaos çıkaracak ayrıntıyı yazmayı ihmal etmemişlerdir. İslâm âlimleri, sûfîleri, seyyahları ise özellikle İbn Battûta seyahatnâmesinde gördüğümüz üzere; gittikleri yerlere merhamet, sevgi, huzur götürmüş o coğrafyayı manevî olarak ihyâ etmiş, önce insanların gönüllerini fethetmiş, onlara yâren olmuştur. Önce tâlib sonra muallim olmayı bilmişlerdir. Medeniyetleri yok eden değil medeniyet kuran olmuşlardır. Bu sebeple Batı'nın seyahat kavram ve kuramlarıyla hele ki İslâmın en güzide ve zengin zamanlarına denk gelen ortaçağın, tasavvufî iç içe olan seyahat kavramlarını bir tutmak en büyük yanılğı olur.

Seyahatnâmelere başka bir perspektiften, tarihin dili olan bir haritası olarak bakıldığında ise aslında büyük teessüf ve hüzn ile vardığımız bir sonuç da şudur: Yıllardır, Batılıların diliyle Orta Doğu ve Uzak Doğu'da bitmek bilmeyen kaoslar, savaşlar ve yıkımlar, seyahatnâmelerde bahsedilen, geçmiş milletlere, peygamberlere, sahabe, tabîîn ve sonraki dönemlere, ermiş ve erenlere ait olan İslâm'ın güzel hatıralarını, eserlerini büyük oranda tahrip etmiştir. Cengiz Han'ın politikası da bunun en kanlı örneklerinden birisidir. Bu coğrafya sanki bilinçli olarak harabeye dönüştürülmüştür. Maneviyatımızın, İslâm Kültür ve Medeniyeti'nin izleri dünyanın muhtelif yerlerinden ve öz vatanından sökülüp atılmış geriye sadece külleri kalmıştır. İslâm sancağını Hicaz'dan Hindistan'a, Çin'e, Avrupa'nın, Amerika'nın, Afrika'nın ortasına götüren sahabenin ve velîlerin, ilmek ilmek inşâ ettikleri emek verdikleri ve zirveyi yaşattıkları İslâm Fütuhatının, bu sebeplerle bugün geldiği nokta içler acısıdır. 14. ve 15. yüzyıllarda yaklaşık olarak yüzde yetmiş Müslüman olan Hindistan'ın,

bugün Müslüman nüfusu yüzde on beş bile değildir. Uzak Doğu'da güçlü bir Müslüman Hindistan olsaydı bugün Ortadoğu coğrafyası bu halde olmayabilirdi.

Bu noktada İbn Battûta Seyahatnâmesi'nin tarihi, kültürel, sosyolojik ve dinî değerini vurgulamak gerekir. Bu eser o çağın bir atlası, haritasıdır. Çalışmamızla bağlantılı olarak, özellikle tasavvuf tarihi açısından kıymetli bir eserdir. Seyahatnâme, Ahîler açısından temel bir kaynak mesabesinde. 14. yy. da Anadolu, Hindistan, Sinc, Çin ve diğer bölgelerdeki başta Ahî tekkelerinin ve çeşitli tarikatlara ait tasavvufî kurumların bir tasavvuf portresi gibidir. Seyyah tüm seyahati boyunca tekke ve zâviyelerde konaklamış ve sûfilerle dostluk kurmuştur.

Battûta seyahatnâmesinde, genel olarak tarikatlar ve sûfilerin isimleri belirlidir. Ahîler dışında, Şâzeliyye, Kâzerûniyye, Çiştîyye, Uceyliyye, Yâfiyye, Haydariyye, Kalenderiyye, Kübreviyye, Medyenîyye, Zerkûbiyye, Hereviyye, Mevlevîyye, Sühreverdiyye, Câmîyye, Edhemîyye, Rifâîyye, Hafîfiyye ve Rûzbihânîyye tarikatlarından bahsetmiştir. Genel olarak ise sûfilerin hangi tarikata mensup olduğunu ise zikretmemiştir. Menkîbe ve kerâmetleri de çokça nakletmiştir.

Batılı seyyahlar ise genel olarak sûfilerden keşîş olarak söz etmiştir. Onların eserlerinde tarikat isimlerini belirlemek oldukça güçtür. Tasavvufî içerik oldukça dağınıktır. Özellikle Kalenderî dervişleri üzerinde durmuşlardır. Bunun dışında Câmîyye, Bektaşîlik, Kâdiriyye ve Mevlevîyye tarikatlarından bahsetmişlerdir. Alevîler ve Anadolu Kızılbaşlığı da dikkatlerini çekmiştir. Türbeler, tekkeler, tarikatların dînî ritüellerinden söz etmişlerdir. Dervişlerin giyim kuşamını, yaşam tarzlarını aktarmışlardır.

Bu çalışmamızın, seyahatnâme-tasavvuf bağlamında önemli bir boşluğu doldurduğunu ve bu alanda yapılacak olan daha tafsilatlı çalışmalara önderlik edeceğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2009). Sokullu Mehmed Paşa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 36, 354-357.
- Ahmad, A. (2012). Vambéry, Arminius. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/sibli-numani> adresinden erişildi.
- Akpınar, T. (2012). Vambéry, Arminius. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 501-502. 15 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/vambery-arminius> adresinden erişildi.
- Aksoy, A. (2018). 13. ve 14. Yüzyılda Anadolu'da Ahilik Teşkilatı, Etkisi ve Siyaseti. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 2(1), 19-35.
- Algar, H. (1995). Emîr Külâl. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-kulal> adresinden erişildi.
- Arslan, M. (2022). *Osmanlı Tasavvufî Yapılarının Terminolojisi Üzerine Bir İnceleme: Bektaşî Tarikatı Örneği*. Y. E. Tansü & S. Çerkezoğlu (Der.)Tarih Araştırmaları-I içinde (ss. 31-60). Ankara: İKSAD Yayınevi.
- Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnâmeler. *Turkish Studies*, 4(1), 911-995.
- Ateş, S. (2002). Kurb. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26, 432-433. 20 Eylül 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurb> adresinden erişildi.
- Aykut, A. S. (2004). *İbn Battuta Seyahatnâmesi*. (5. Baskı), İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık. 20 Mart 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-battuta> adresinden erişildi.
- Ayverdi, İ. (2011). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. (4. Baskı), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Azamat, N. (2001). Kalenderiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24, 253-256.
- Barbaro, G. (2022). *Doğu'ya Yolculuk*. (G. Ayzer, Çev.). İstanbul: Kronik Kitap.
- Barth, H. (2017). *Heinrich Barth Seyahatnâmesi Trabzon'dan Üsküdar'a Yolculuk*. (S. T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Belon, P. (2020). *Pierre Belon Seyahatnâmesi*. (H. Yalın, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bilge, M. L. (1992). Berkâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20 Mart 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/berka> adresinden erişildi.

- Breüning, H. J. (2020). *Breüning Seyahatnâmesi Doğu Ülkelerine Yolculuk*. (S. T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Britannica, A. (1994). *Ş. Encyclopædia Britannica, Inc, IXXXI, Philip W. Goetz vd.(Ed.)*, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Seyr.Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. (5. Baskı), İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Chardin, J. (2014). *Chardin Seyahatnâmesi*. (A. Meral, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Coşkun, M. (2009). *Seyahatnâme. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15 Mart 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname#3-turk-edebiyati> adresinden erişildi.
- Cürcânî, S. Ş. (1997). *Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*. (A. Erkan, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları
- Çağrıçı, M. (2009). İslâm Kültüründe Seyahat. *Din ve Hayat Dergisi*, 7, 4-9.
- Çağrıçı, M. (2009). *Seyahat. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15 Eylül 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahat> adresinden erişildi.
- Çetin, Z. (2013). *Avrupalı gezginler gözüyle 19. yüzyılda Batı Anadolu* (Yüksek lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi).
- De Nicolay, N. (2014). *Muhteşem Süleyman'ın İmparatorluğunda*. (Ş. Tekeli & M. Tokyay, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Demir, M. (2017). II. Bayezid Devrinde Padişah Tarikat İlişkisi Bağlamında Devlet-Din İlişkisi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 55-75.
- Efendi, M. Â. (2013). Kâmûsu'l-muhît Tercümesi. *İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu. Electronic Turkish Studies* 4(3), 1756-1777.
- Erginli, Z. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Gökyay, O. Ş. (1973). Türkçe'de Gezi Kitapları. *Türk Dili Gezi Özel Sayısı*, 27, 258.
- Hatipoğlu, İ. (2008). Rihle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25 Eylül 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/rihle--hadis> adresinden erişildi.
- Hucvirî, E. L. H. E. C. (1996). *Keşfu'l-mahcûb*. (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Battûda, T. (2004). İbn Battûda Seyahatnâmesi (A. Sait Aykut, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanar, T. T. (2016). Heinrich Barth Seyahatnamesi: Trabzon'dan Üsküdar'a Yolculuk.
- Kara, M. (1983). Tasavvuf Tarihinde Hicretin Yeri ve Tasavvuf Eğitiminde Seyahatin Değeri. *15. Hicrî Asırda İslâm*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.
- Kara, M. (1985). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Kara, M. (1989). Ahmed el-Bedevî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 2, 47-48. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kara, M. (2014). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İletişim Yayınları. <https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/mehmet.uyar/116176/-%20Tasavvuf%20ve%20Tarikatlar.pdf>
- Karadişoğulları, E. (2001). Kilisli Dr. Rıfat Kardam'ın Evliya Çelebi Seyahatnamesiyle İlgili Bir Yazısı Üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 153-162.
- Karaman, H., Çağrı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2014). *Kuran Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir-5*. Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kartal, A. (2009). Semnûn b. Hamza. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/semnun-b-hamza> adresinden erişildi.
- Köprülü, O. F. (1988). Abdal Murad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 63-64. İstanbul: TDV Yayınları.
- Köprülü, O. F. (1988). Âfâk Hoca. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15 Ağustos 2023 <https://islamansiklopedisi.org.tr/afak-hoca> adresinden erişildi.
- Kuşeyrî, A. (1991). *Kuşeyrî risalesi*. (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lubenau, R. (2012). Reinhold Lubenau Seyahatnamesi: Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589, ed. W. Sahm, (T. Noyan, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mars, E. (2022). *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*. (2.Baskı), (H. Mevsim, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Mevdûdî, E. L. L. (2005). *Tefhîmu'l Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Naçov, N. (2009). *Bulgar Gözüyle Bursa*. (H. Mevsim, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Numânî, Ş. (2021). *Türkiye Mısır Suriye-Bir Seyahatnâme*. (M. Varol, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992). Bektaşîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, 373-379. İstanbul: TDV Yayınları.
- Öngören, R. (2011). Tasavvuf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15 Mayıs 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/tasavvuf> adresinden erişildi.
- Özkan, Ö. (2009). Tasavvufî Mesnevîlerde Sıklıkla İşlenen Bir Motif: Sefer Seyahat.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Reyhanlı, T. (1989). Nicolas de Nicolay'ın Türkiye Seyahatnâmesi ve Desenleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 14, 571-617. <https://doi.org/10.32704/erdem.1989.14.571>

- Seçkiner, M. H. (2020). Seyahat Özgürlüğünün Anlamlandırılması Bağlamında Seyahat Kavramının Kur'ân-ı Kerîm Perspektifinden Analizi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 22(42), 511-538. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.775580>
- Soydaş, H. (2018). Nicolas de Nicolay'ın Seyahatnamesinde Kanuni Devri Osmanlı İmparatorluğu. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (63), 267-288. <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3948>
- Sühreverdî, Ş. (1988). *Avârifü'l-Meârif*. (Y. Pakiş & D. Selvi, Çev.). İstanbul: Umran Yayınları.
- Şahin, H. (2020). *Dervişler, Fakihler, Gaziler, Erken Osmanlı Döneminde Dinî, Zümreler*. (2.Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şimşek, S.(2017). *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Tafur, P. (2021). *Pero Tafur Seyahatnâmesi*. (2. Baskı), (H. Kılınç, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Thevenot, J. (2014). *Thevenot Seyahatnâmesi*. (2. Baskı), (A.Berktaş, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Tosun, N. (2001). Kâsânî Ahmed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/kasani-ahmedadresinden> erişildi.
- Tosun, N. (2012). Üveysîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16 Ağustos 2023 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/uveysilikadresinden> erişildi.
- Tûsî, E. N. S. (1996). *El-Lüma'fî tarihi't-tasavvufi'l-İslâmî*. (H. K. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Türcan, Z. (2009). Hadis Yolculukları. *Din ve Hayat Dergisi*. 7, 18-20.
- Uludağ, S. (1993). Câmîyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, 136-137. İstanbul: TDV Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). Seyahat. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. (2.Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Vámbéry, A. (2022). *Türkistan'a Seyahat*. (R. Şahsi, Çev.). İstanbul: Divan Kitap.
- Von Hammer-Purgstall, J. F. (2020). *Hammer Seyahatnamesi*. (N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yazıcı, H. (2009). Seyahatnâme. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3 Mart 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyahatname> adresinden erişildi.
- Yazıcı, T. (1998). Haydar Kutbüddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17, 24-25. İstanbul: TDV Yayınları.

- Yazır, E. M. H. (2022). *Hak Dini Kur'an Dili*. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (2022). *Nüzul Sırasına Göre Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali ve Muhtasar Tefsiri*. (H. Döndüren, Sad.). İstanbul: Çelik Yayınevi.
- Yeritsyan, A. (2022). *Dersim Seyahatnâmesi*. (4.Baskı), (P. Tomasyan, Çev.). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Zemahşerî, E. L. K. C. M. b. Ömer b. Muhammed. (2022). *El-Keşşâf, Keşşâf Tefsiri*. M. Sülün (Der.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.



ÖZGEÇMİŞ

İlkokulu ve Ortaokulu Ankara'da, Liseyi Gümüşhane'de okudum. 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Biyoloji Öğretmenliği bölümünü bitirdim. 2019 yılında ise Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum. Aynı sene atanmış olduğum Giresun ilinin, Doğankent ilçesinde, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

